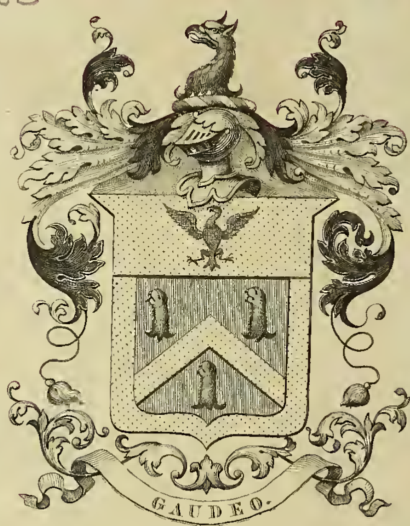
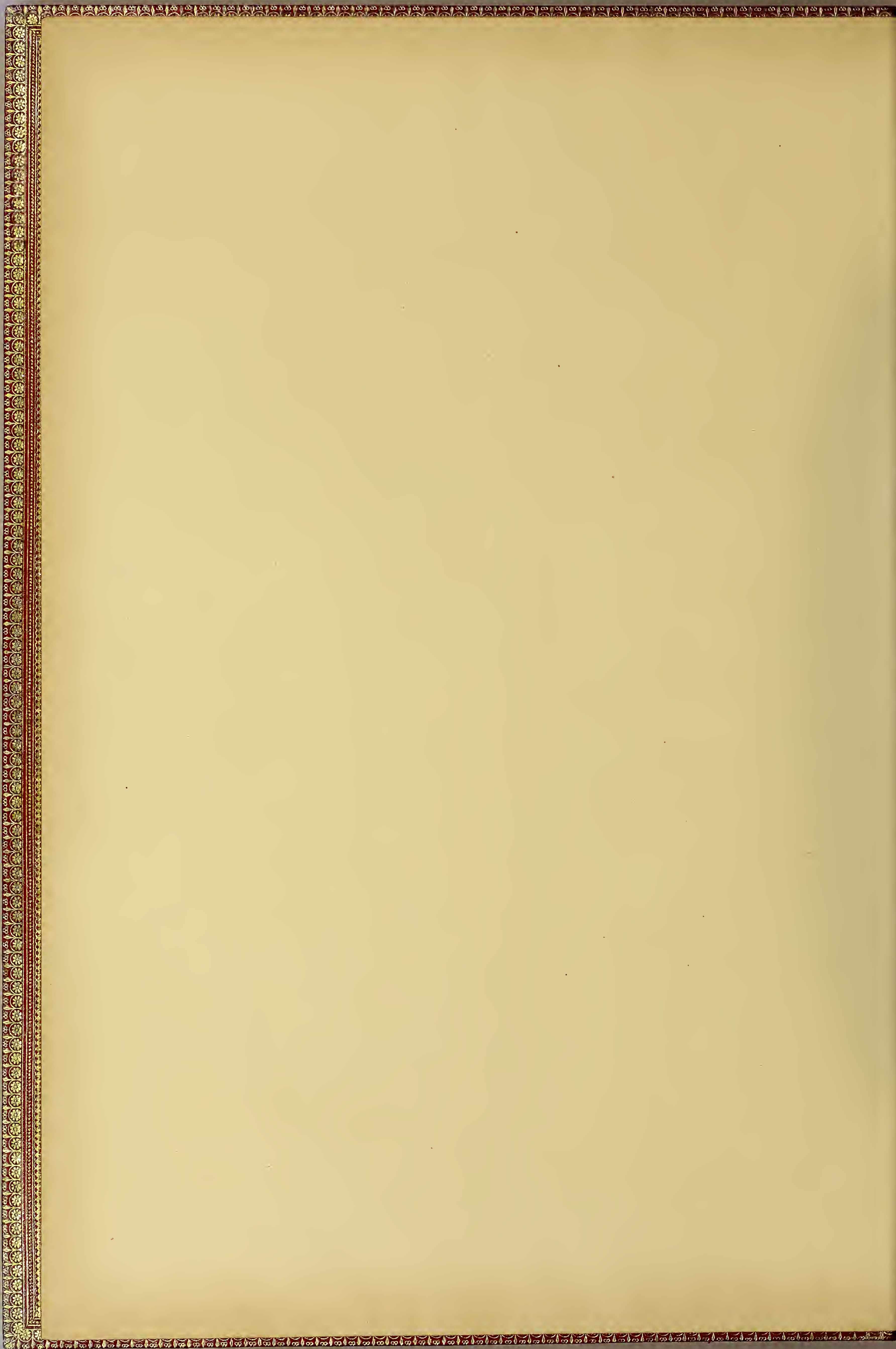
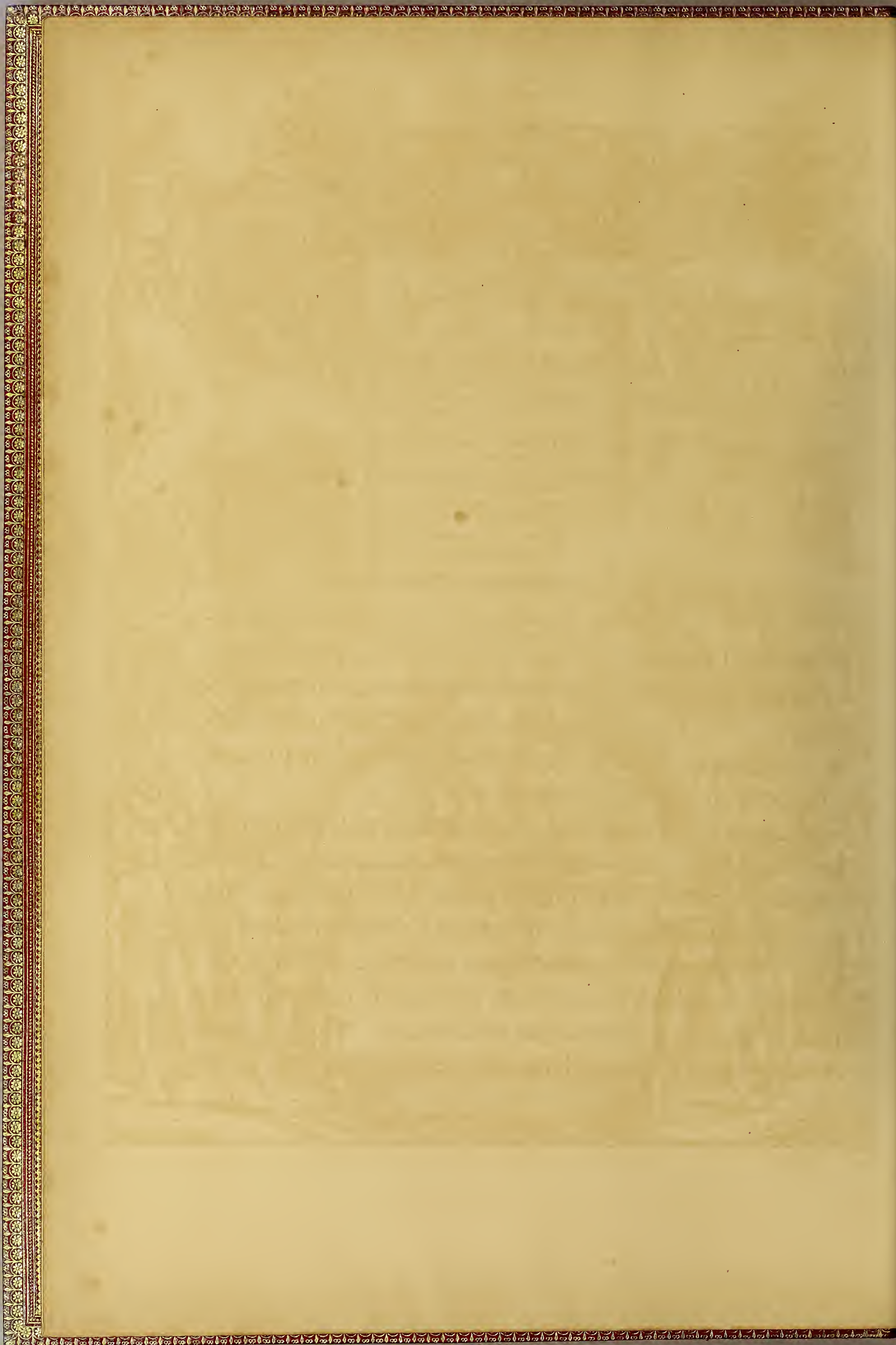
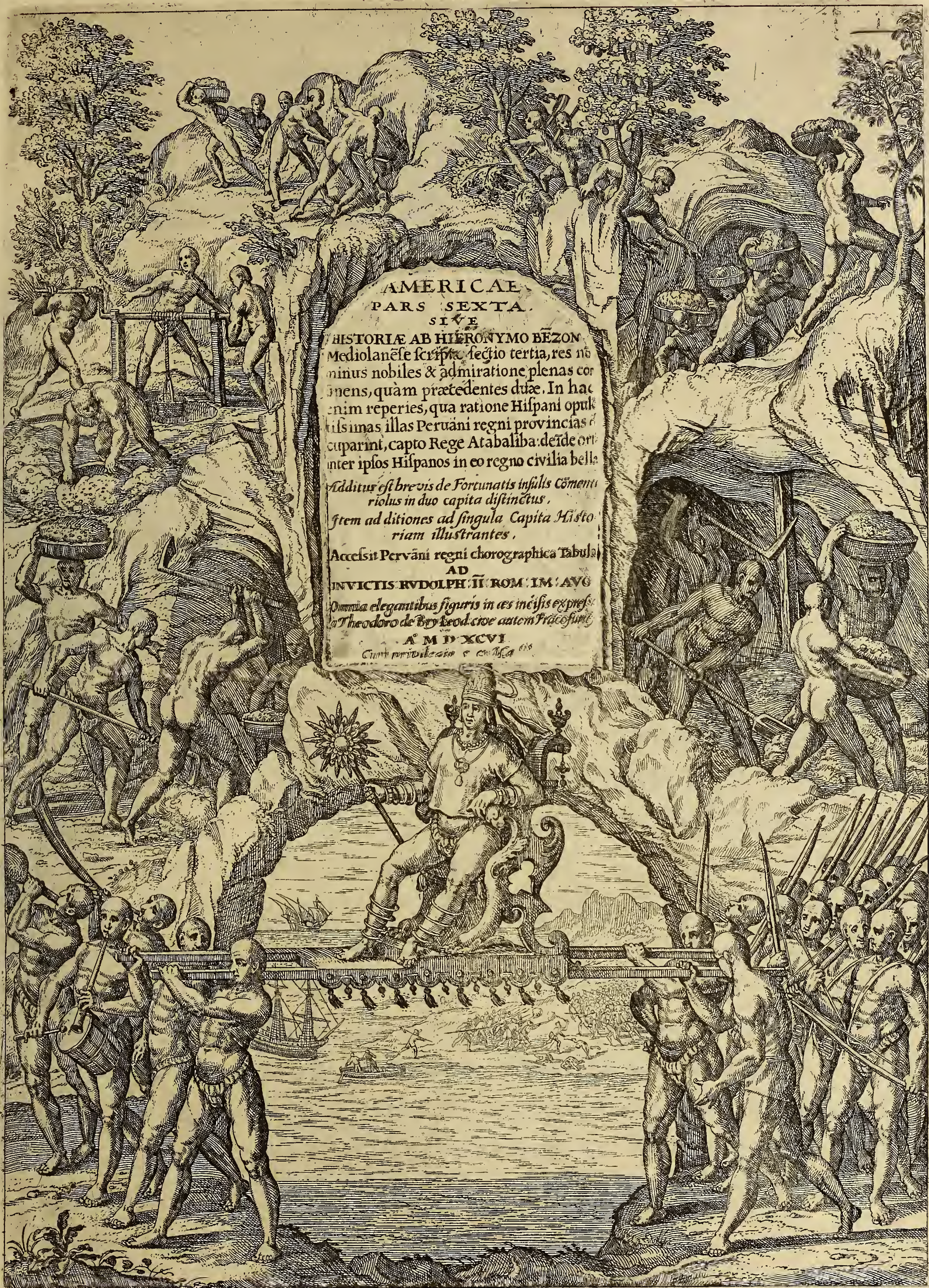
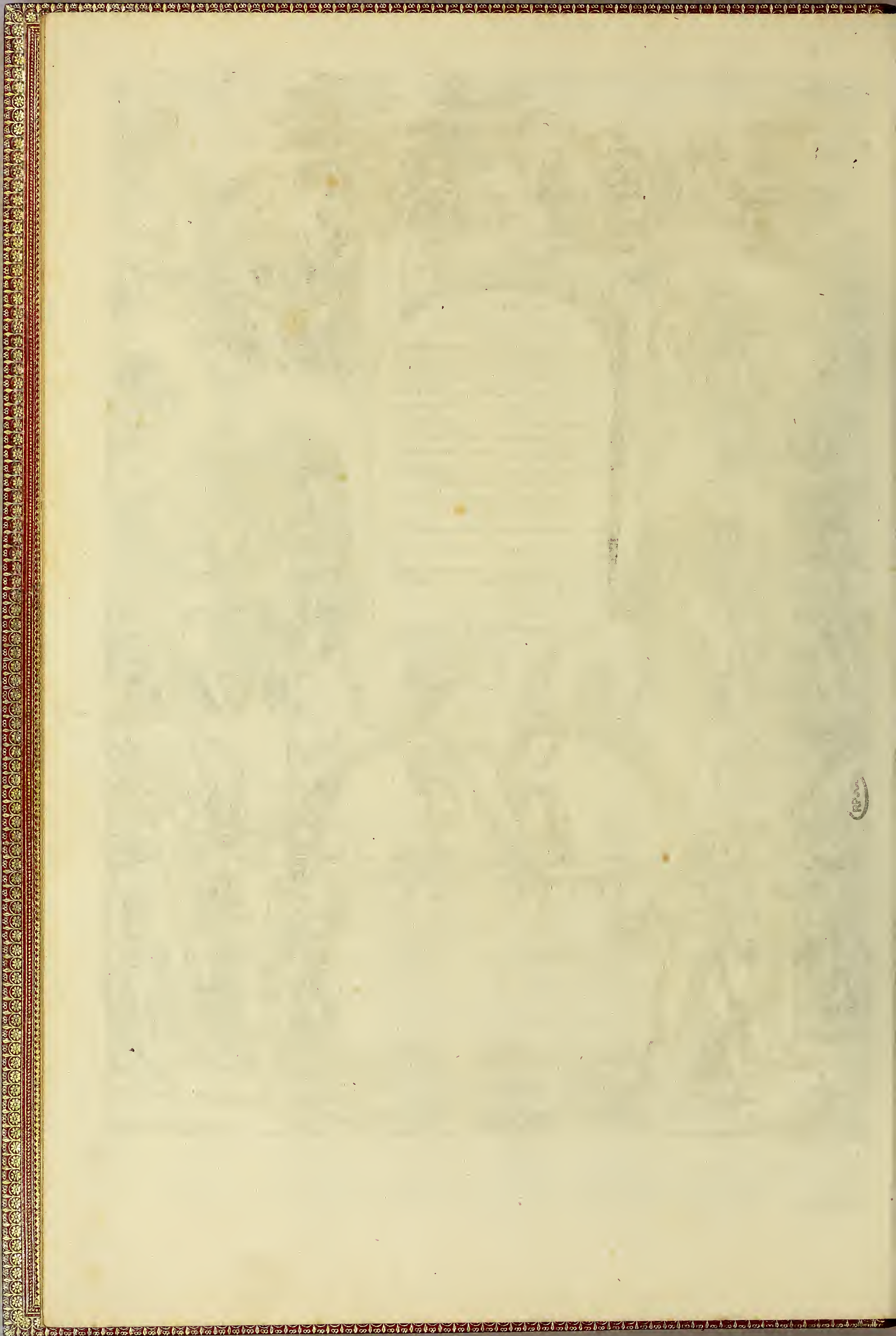

T8c
GAUDEO.
John Carter Brown.

AMERICAE
PARS SEXTA.
SIVE
HISTORIÆ AB HIERONYMO BEZON
Mediolanēse scriptæ, sectio tertia, res nō
minus nobiles & admiratione plenas cō
tinens, quàm prætedentes duæ. In hac
enim reperies, qua ratione Hispani opule
tissimas illas Peruāni regni provincias o
cuparint, capto Rege Atabaliba: deīde ort
inter ipsos Hispanos in eo regno civilia bella
Additus est brevis de Fortunatis insulis Cōmenta
riolus in duo capita distinctus.
Item additiones ad singula Capita Histo
riam illustrantes.
Accessit Peruāni regni chorographica Tabula
AD
INVICTIS RUDOLPH: II: ROM: IM: AUG
Omnia elegantibus figuris in æs incisis expres
a Theodoro de Bry Leod. cive autem Fracofurt.
A° M D XCVI
Cum privilegio

TERTII LIBRI
SUMMA ET
ARGUMENTUM.

HIſpani, ſubactis, aut certè tentatis, Indicæ continentis oris aliquot, Caſtella Aurea, Nova Hiſpania, Nicaragua, Jucatana, aliíſq; quæ Septentrionem ſpectant; nunc quoque verſas in auſtros provincias affectantes, Peruanum inprimis regnum ditiſſimum, Pizarro & Almagro ducibus occupant, & legitimo Rege præter fas interemto, in provinciæ formam redigunt. Mox inter eos, ubi hoſtis defuit, fœda de principatu coorta diſſidia, bella civilia accendunt, ne ſublatis quidem partium ducibus exſtincta.

Interea gravi cum tyrannide ſervitus gliſcit adverſus Indos, cui tollendæ & ſimul componendis provinciȩ motibus, mittitur à Cæſare unus & alter. Mota in utrumque contumaciter arma; ſed in ultimum, Proregem videlicet, præcipuè ab omnibus ferè colonis ſævitiâ Edictorum offenſis, Gonzallo Pizarro duce, publicum bellum ſuſcipitur. Prorex prælio victus interficitur. Cæſar quando vi aperta non proceſſerat, aſtu rem aggrediendam ratus,

tus, vulpem mittit in Indiam, Petrum Gascam. Is, precio & præmiorum spe pellectis in se hostium ducibus ac copiis, Pizarrum viribus exutum & facilè victum morte adficit; atque ægrè compositis Peruanis rebus in Hispaniam revertitur.

His exactis, Benzo in describendam Peruanorum religionem, mores & instituta excurrit; docétque quàm Hispani non tantùm de se, sed de omnibus quoque Christianis, opinionem apud eas gentes conciverint; Nimirum non esse homines ex hominum stirpe genitos, sed immanes quasdam beluas ex barbari elementi spuma concretas ad humani generis perniciem. Usque adeò barbariem inter barbaros ipsos exercuimus. Postremò librum suo ex India in patriam reditu claudit.

NOVÆ

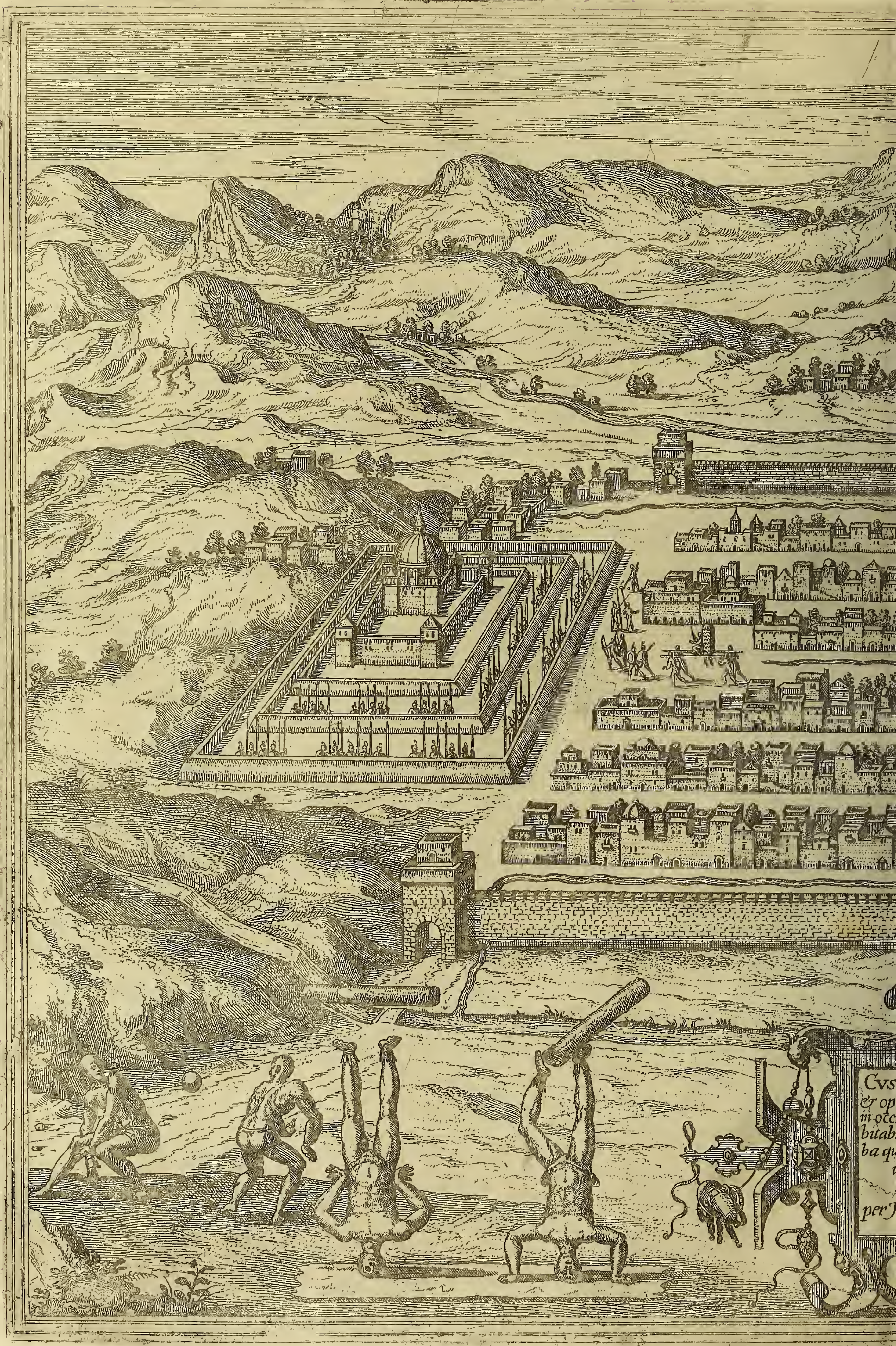

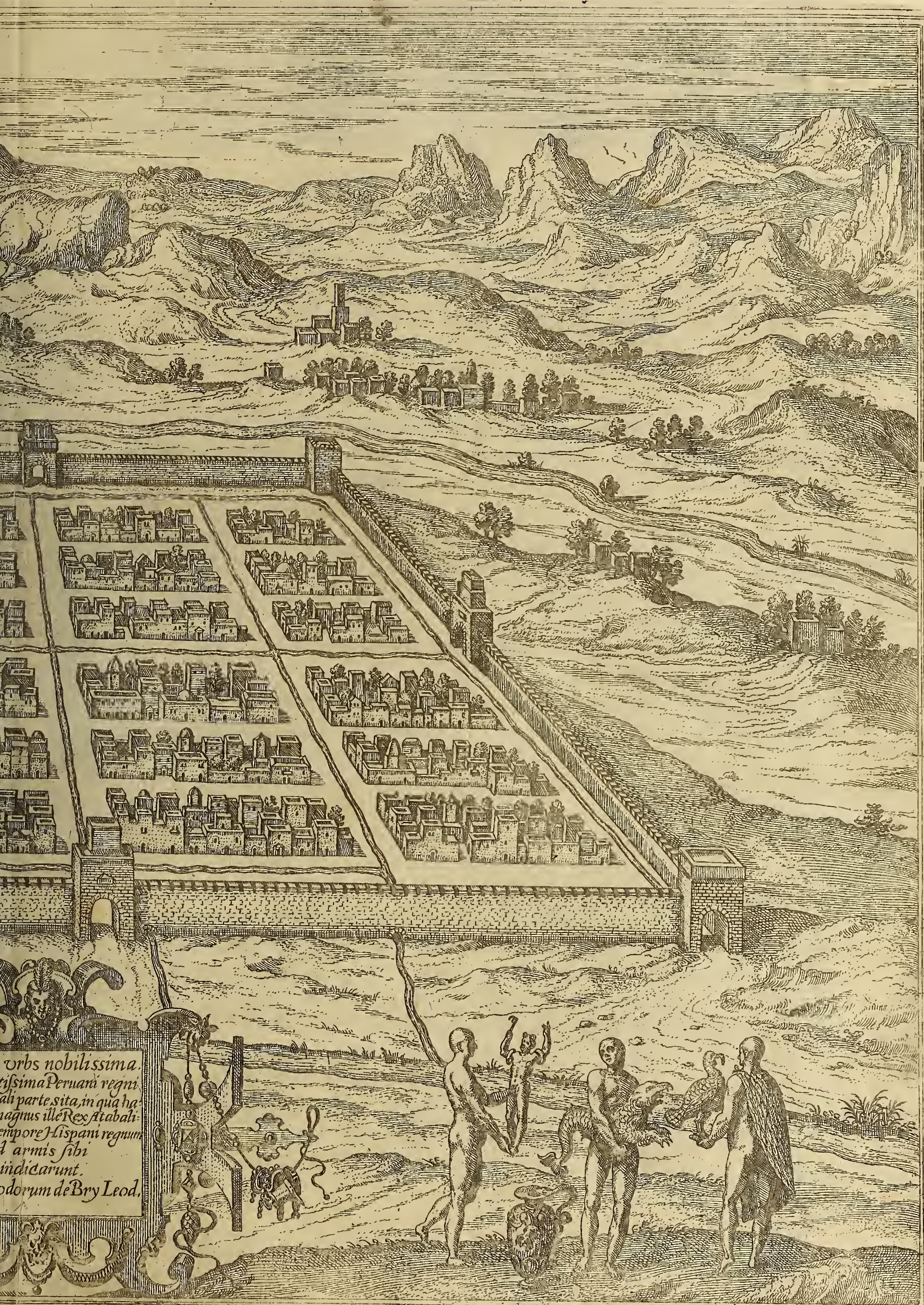

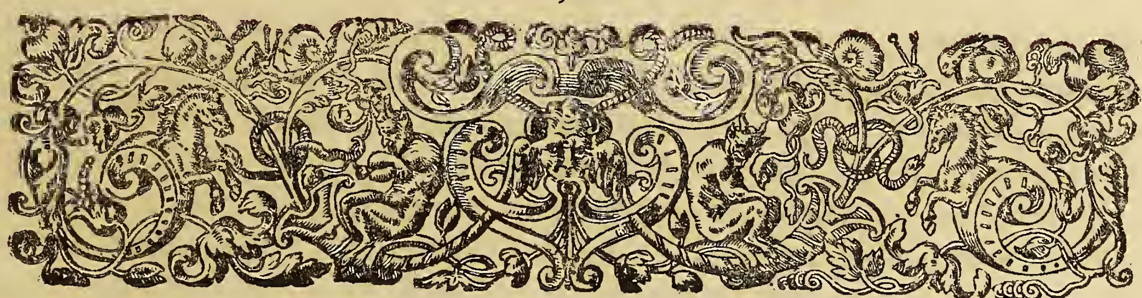
AMERICA SIVE NOVVS ORBIS RESPECTV EV
Polus
Elstreto de Anian
C. de Corrientes
Anian
AMERICA
1492 à Regis Castellæ primum detecta
Christophoro Columbo nomine
Anno Dnj.
Agama
Quiuira
C. Mendocino
C. de Corrientes
C. Blanco
B. hermosa
C. de S. Francisco
B. de S. Juaño
C. Roxo
C. Blanco
Tolm regnum
MEXICAN
Rio grande
Totonteac
California
Las dos Harmanas
Los Monges
La Vecina
La Desgraciada
Baixos de Sanct Bartholome
I. de Corales
I. dos Reis
I. de Paxaros
Barbudos
J. de S. Petro
Los Jardines
Miracomo Vaz
J. de los Nadadores
MAR DEL
Circulus Aequinoctialis
Chris topborus Columbus Genuensis. 1492.
La Barbada
Bolcanas
Zambao
Ysabella
Nombre de Iesus
Malaria de la Aguada
S. Thiago
Is. de los Tiburones
Insulæ Salomonis
ZVR
Y di S. Pedro
Tropicus Capricorni
EL MAR
PACIFIC
Hanc continentem Australem nonnulli Magellanicam regionem ab eius inuentore nuncupant.
Hæ regiones cuidam Hispano apparuerunt cum disiecta a classe in hoc Australi vagaretur Oceano
TERRA
AVSTRALIS
MAGAL
Circul
190 200 210 220 230 240 250 260
Polus A
1519
Magellanus
Francofurti ad Moen

…OPAEORVM INFERIOR GLOBI TERRESTRIS PARS · 1596

Cvs
& op
in occ
bitab
ba qu
per

urbs nobilissima.
tissima Peruani regni
ali parte sita, in qua ha-
magnus ille Rex Atabali-
empore Hispani regnum
d armis sibi
indicarunt.
odorum de Bry Leod.

NOVÆ NOVI ORBIS HISTORIÆ, LIBER TERTIUS.

CAPUT I.

Franciſcus Pizarrus, Didacus Almagrus, & Fernandus Luques, inita ſocietate, expeditionem in Peruanas regiones ſuſcipiunt. Indi Pizarrum & Almagrum malè accipiunt. Illi tandem multos poſt labores inſperatas opes incidunt.

IAM Franciſcus Pizarrus, Didacus Almagrus, Fernandus Luques Sacerdos, Panamæ, certis partíſque opibus fruebantur, quum pro certo acccipiunt omnem illam oram Meridiem verſus auro, argento, eranis & ſmaragdis abundare. Itaq; tres iſtæ ſimul ſocietatem ineunt, quumq; inter eos re cõmuni conſilio deliberata, ſententia ſtetiſſet, novas terras ire veſtigatum, fide invicem accepta & data promittunt pro ſe quiſque fidelem ad id operam collaturos: partasq; opes, terras & gentes ſubactas, ex æquo inter ſe fraternè diviſuros. *Avaritia iniquas & medias inter opes inops.*

HIS ubi conditionibus res inter eos tranſacta eſt, naves, arma, commeatus, omnia claſſi ornandæ neceſſaria comparant. Mox ducentis & viginti contractis militibus atque in naves impoſitis, Pizarrus & Almagrus Anno M D XXVI. paucis alius poſt alium diebus Panamâ ſolvunt: Sacerdote ibi relicto, ut quæ ad expeditionem neceſſe eſſent, curaret. Pizarrus eâ orâ tercentum millium ſpacio pernavigatâ, tandem littus tenens in terram egreditur. Ibi obviam Indi progreſſi ad littus, terræ aditu Hiſpanos prohibent, multisq; interemtis, Pizarrum ipſum cum aliis aliquot, ſaucium prælio excedere cogunt. Ipſe tam inauſpicato principio deterritus, Panamam revertitur, jam ſuſcepti conſilii pœnitens. Diverſa in parte Almagrus flumine adverſo ſubiens, quod ipſe S. Johannis nuncupavit, benignè ab indigenis exceptus eſt, & ab iis tria amplius aureorum Ducatorum millia dono data retulit. Inde ad mare ſecundo amne defluens, & oræ aliquantum prætervectus, in eundem fortè incurrit locum, ubi ſocium ejus malè acceptum fuiſſe diximus. Ergo Almagrum quoque ibi egreſſum Indi ferociter adorti, alterum ejus oculum lapide graviter feriunt, quem paulò poſt amiſit: maximámque militum ejus partem fœdè trucidant. Itaque multis amiſſis Panamam quoque & ipſe regredi cogitur.

POSTQUAM eò pervenit, Pizarrum ibi nactus, ei significat terram à se detectam ditissimam auri esse. itaque sibi videri de integro instaurandam classem, & denuò ad eam subigendam eundum. Quare percuratis vulneribus, cum ducentis militibus, & multis Indicis mancipiis, duabus navibus, & lintribus aliquot patriis, quibus Indi singulis arboribus cavatis navigant, portu solvunt: quúmque maximis laboribus per altum eandem illam, quam prius oram tenerent: non tamen eodem, quo primum loco, in littus egrediuntur. Indigenæ, quum gentem illam barbatam haud satis probam esse judicarent, strenuè in Hispanos impressionem faciunt, multisq; eorum cæsis, cæteros ad naves fundunt fugántque. Hispani appulsu littoris prohibiti in Gorgonem secedunt, perexiguam & desertam insulam, quæ sex tantùm milliaria freto à continenti discreta est.

Mira in Barbaris judicii sagacitas, qui ignotos tam bene nossent.

IBI quum ea provincia potiri cuperent, propter ingens auri oblatum specimen, nec ad id perficiendum satis militum haberent, Almagrum ad supplementum arcessendum ire placuit. Ipse ejus rei causa Panamam regressus, quamquam paulò tardiùs ibi moratus, cum octoginta quinque Hispanis reversus est, & Pizarrum cum omnibus suis propè exanimatum fame reperit. Mox tamen vino, pane biscocto aliisq; cibariis, quæ Panamâ subvecta erant, refectis corporibus, inde solventes, viginti millia passuum longiùs appulsi, ingenti divitiarum spe in littus desiliunt. Sed vix egressis Indi lanceis saxisq; armati superveniunt, & in Hispanos animosè gradum inferentes, interemtis aliquot, cæteros è finibus suis arcent. Hispani rem haud satis obviam & paratam experti, in insulam desertam concedunt, quam quod galli gallinacei effigie promontorium haberet, insulam Galli nuncuparunt.

PIZARRUS ira & dolore in eam gentem incensus, ob tot interfectos ab ea milites, ulcisci suorum cædem cupiens, socium Panamam remittit, eiq; negotium dat, ut quàm maximè multos milites contrahat & adducat. Parantem abire Almagrum plerique Hispani sequi volebant, suæ cupidini infensi, terramq; ipsam & speratas ejus divitias exsecrantes: sed quum illis duces ipsi potestatem abeundi, imò etiam scribendi ad suos, dare abnuerent, ne fortè adversam de ea ora spargerent famam & novum subsidium impedirent, remansere. Sed ne ita quidem fama cohiberi potuit, quo minus Hispanorum clades & miserias vulgaret: scripsere nonnulli Hispani clanculum ad amicos de morte suorum, de laboribus intolerandis, ærumnisq; in quas incidissent: quàm misero statu res essent, postremò de asperitate ipsius regionis: plurimum de Almagro & Pizarro querentes, quod plerique ipsorum morbis impliciti, quum Panamam ad curanda corpora regredi vellent, liberum commeatum ab iis impetrare non potuissent.

Hispani milites vota suæ execrantur.

FORTE paulò ante quàm Almagrus Panamam appelleret, ei provinciæ Petrus Flumineus (vulgò *de los Rios*) impositus fuerat. Is tali de Hispanis nuncio accepto, subitò domesticum quendam suum ad insulam Galli expeditè ire jubet, ac Pizarro edicere, gravi constitutâ pœnâ, ne quemquam Hispanum invitum ibi detineret. Pizarrus ex eo Gubernatoris mandato ingentem cepit dolorem: quum maxima pars Hispanorum, qui cum eo erant, insulâ excederet. Cæteris, qui remanserunt, (quatuordecim erant, omnes ferè sodales nautici) plurimas gratias agit, ac spe ingenti splendidisq; promissis onustos rogat, ut patienter durare aliquot dies vellent, donec Almagrus cum novo subsidio rediret. Ergo dies aliquot in insula tolerant, ostreis, cancris & piscibus vescentes, donec tandem ab Almagro navis commeatus subvehens venit: sed sine militum supplemento, propter improsperam famam, quæ de ea ora Panamæ increbuerat.

Dura militia, nisi quod inter omnia auri fames durissima est.

IN ea insula Pizarrus aliquamdiu moratus, & cum eo pauci illi, in summa rerum omnium

mnium angustia, sine ulla auxilii spe, postquam diu multumq; inter se consultassent, quid facto esset opus, tandem communi consilio oram eam præterlegendam esse statuunt, si quæ forte ipsis dives & prospera regio occurreret. Quingentum millium spatium emensi, quum Chiræ Peruani regni provinciæ littus tenerent: ibi exscensu in terram facto, pauca indigenarum pecora & Indos adolescentes aliquot excipiunt, qui linguam Hispanicam discerent.

INDE Tumbesiam regressi, de magnis videlicet ejus populi opibus ab Indis edocti, quum ad tentandum terræ aditum non satis animi Hispano cuiquam esset, propter ingentem Indorum multitudinem, qui per omne spatium littoris effusi conspiciebantur: Petrus quidam, Creta insula ortus, periculum ultro ipse facere statuit. Itaque machæra oblonga, ex iis, quæ ambabus manibus tractantur, armatus in littus egreditur. Non parum admirationis incussit indigenis barbati hominis tunc primum à se visi species: ille intrepidè per medios progressus, ab ejus ore Præfecto comiter & honorificè excipitur. Mox ab eo in turrim præsidiariam introductus, in qua templum Soli dicatum inerat, postquam id tantis opibus, quantas vix animo caperet, excultum ornatumq; conspexit, in admirationem adeò defixus stupefactúsque hæsit, ut ea per somnium intueri se duntaxat crederet. Ad portam animalia quædam specie leonum & duos tigres, sed innoxios, reperit. Quumq; abeuntem aliquot aureis emblematis & monilibus Præfectus donare vellet, Cretensis velut talia aspernaretur, abnuit, dissimulans se ea quærentem in eas terras venisse. Regressus ad navim, quæ & quanta viderit, refert. *Avarus callidè vitia sua dissimulans.*

CAPUT II.

Pizarrus, missu sociorum, in Hispaniam ad impetrandam repertæ provinciæ subigendæ potestatem, navigat. Sibi soli impetrat. Almagrum abs se alienat. Mox reconciliati, tertium socium extrudunt.

INCREDIBILI gaudio Pizarrus perfusus, quod in tam divitem oram incurrisset, extemplo signo abeundi pronuntiato, in Panamam vela dat. Ibi sociis Chiræ felicitatem, & Tumbesiæ oræ divitias, aperit. Illi, quum superfundenti sese lętitiæ, quantam vix animo caperent, temperare non possent: ambo, Almagrus videlicet, & Fernandus Luquez, Franciscum Pizarrum mittere in Hispaniam statuunt, qui à Cæsare Tumbesiæ subigendæ potestatem peteret. Verùm pecunia imparati, consumptis videlicet in earum terrarum quæsitu fortunis omnibus, mille quingentos ducatos aureos ab amicis mutuos sumunt, & ad sumptus illi erogant. Pizarrus in Hispaniam appellit, Senatum Indicum adit: & oræ à se nuper repertæ indicem & relaxationem exhibet: simul sumptus à se in ea factos & labores exhaustos referens, atq; ingentes divitias regiæ Castellæ coronæ pollicitus, Tumbesiæ potiundæ facultatem, regimenq; sibi tantùm postulat, nulla sociorum mentione addita. Quæcunque petierat, obtinet. itaque diplomate in eam rem à senatu scripto, à Cæsare confirmato, instructus contractis aliquot militibus è portu San-lucari de Barrameda cum quatuor fratribus, Ferdinando, Gonsallo, Johanne Pizarro, & Martino de Alcantara, vela in altum facit. *Pizarrus societatem fraudat.*

QUUM brevi secundo vento usus ad Nomen-Dei, atque inde Panamam pervenisset, magnificè à sociis exceptus est: sed mox, ut illi resciveresibi tantùm Pizarrum in Hispania negotiatum, suis privatis rebus, non communiter societati, prospexisse, æquis

Dissidiorum Pizarri & Almagri initia.

oculis eum deinceps intueri non potuere: Almagrus præsertim, qui tot sumptus à se, & majores quam à Pizarro factos reputans, & exhaustas facultates, & tres totos annos in ea expeditione consumtos, & amissum oculum: & super hæc etiam, ut pecunia ab semet mutuò accepta, Pizarro ad impensam præbita esset: ut is ad universæ societatis utilitatem, non suam unius, procurandam in Hispaniam missus fuisset, memori animo revolvens, impatientissimè id factum & implacabiliter ferebat. Pizarrus mitigare ultro ejus spiritus conabatur, Se nihil videlicet à Cæsare impetrare potuisse causatus, præter Tumbesiæ subigendæ potestatem: bono tamen interea Almagrus animo esset, quippe fidem suam ipsi obstringere, daturum se operam, ut & ipse aliud aliquod imperium in eadem provincia obtineret; Adhæc quum esset inter eos societas, posse ipsum, tanquam summum Gubernatorem, de rebus omnibus pro arbitrio & pari secum jure statuere. Sed parva ejus verbis apud Almagrum fides: imò etiam iste ob hæc nugarum ludibria multò adversus eum indignatior, palàm dicere, Pizarrum falsum & perfidum esse.

Denique quum aliquot dies in his simultatibus & jurgiis consumpsissent, Pizarrus tandem necessitate magis, quàm voluntate adductus: quũ se videlicet sumptibus exhaustum & pecuniis ac commeatu vacuum (quib. contra abundare Almagrum, nec quicquã erogaturum ob discordias intelligebat) quum se, inquam, nisi cum Almagro in concordiam rediret, & ab eo nummis juvaretur, provinciam suam tardius initurum cogitaret: Doctorem Gamam rogat, ut inter ipsos concordiam reconciliet. Quid multa? istius interventu in gratiam invicem redeunt: jubet Doctor Almagrum Francisco Pizarro arma, equos, & quicquid commeatuum provisum haberet, & pecuniæ insuper certam summam, tradere. Pizarrum verò vicissim quoscunque honores & dignitatum ornamenta à Cæsare acceperat, ea cum Almagro participare. Ita conditionibus & pactis redintegratis, tertio socio Fernando Luque excluso, pacem & concordiam denuò inter se ineunt: ac sanciendis arctius promissis consecratam Hostiam sumentes, jurejurando firmant, se integra fide mutuam amicitiam ad mortem usque inviolatam conservaturos.

Pizarrus & Almagrus jurejurando amicitiam confirmant, sed mox violant.

His ita transactis, Franciscus Pizarrus cum centum quinquaginta militibus & equis multis, Panama moliens, Almagrum cum quanto posset maximo subsidio quàm ocyssimè subsequi jubet. Inde Colonchiam appellit provinciæ Guancavilichiæ portum, unde in Punam insulam transgressus à Præfecto peramicè exceptus est. Verùm ut ille fœda nefandaq; facinora expertus est, per singulas domos aurum & argentum quærentium, fœminas ad stuprum rapientium, cæteráque perpetrantium, quæ à militibus fieri amant: cum valida Indorum manu Hispanos ex tota insula expellere nititur. Sed quum impressionem ab hostibus ex adverso factam ferre non posset, cum multa suorum jactura, silvas fuga petiit. Pizarrus crudelissimè victoria usus, cum multis Hispanis in Tumbesiæ continentis oram L. mill. intervallo ab insula distantem trajicit.

Hispani præclaris factis Punensium animos ab se alienant.

Simulac continentem attigit, indigenæ auditis, quæ Hispani in Puna perpetrarant, in arcem aliquantum à mari distantem confugiunt. Pizarrus provinciæ Gubernatorem per nuncios arcessit, ejus amicitiam multum se appetere testatus: is verò non tantum ire abnuit, sed etiam hostiliter omnibus viribus insultans ei, quanta maxima damna potuit, intulit. Itaq; Pizarrus noctu flumen transgressus cum parte copiarum, præeuntibus peritis itinerum ducibus, spinas, saltus & asperrima quæq; locorum penetrans, hostes incautos & somno solutos opprimit. Mox ingenti eorum cæde facta, Tumbesiam revertitur, urbemq; captam totam diripit, & omnibus ornamentis delubrum Solis spoliat.

Atta-

CAPUT III.

Attabaliba Peruanus Rex, finibus ſuis Hiſpanos excedere jubet, Pontificem Romanum non agnoſcit. Velut neglecti Euangelii reus, vi ab Hiſpanis capitur.

PER eos dies Attabaliba, Peruanæ provinciæ Rex Caſſiamalcæ erat. Is audito peregrinam gentem barbaram in ſuos fines ingreſſam cum terribilibus quibuſdam ac prodigioſis animalibus omnia loca percurrere, & cædibus ac latrociniis infeſta facere: legatum ad Franciſcum Pizarrum mittit, minitans niſi ſubditos ſuos tranquilla pace frui ſineret, patriamq; repeteret, brevi infortunium inventurum. Adhæc Pizarrus reſpondit, ſe non eò veniſſe cujuſquam offendendi animo, ſed ut ope atque opera eos juvaret, qui ſuam amicitiam expeterent: id ſibi diſertè ab Imperatore principe ſuo mandatum: neque ſe poſſe ſine magno dedecore ad eum reverti, niſi priùs Regiam ipſius perſonam vidiſſet, eíque res ad felicitatem tum corporis tum animi pertinentes exponeret. Sub hæc Pizarrus Caſſiamalcam verſus contendit: & per Chiræ provinciam iter faciens, à Regulis vltrò de jungenda ſecum amicitia interpellatur, qui ob occupatas ab Attabaliba ſuas terras cum eo capitales inimicitias gerebant. Ac qui eo fortè loco navigabile flumen erat, qua tutò ſubire naves poterant, condendæ ibi coloniæ ſedem eligit, cui San-Michaëlis nomen fecit: & quo quiſque ſuum diligentiùs aſſervaret, manubias & prædam omnem inter ſocios partitur.

Pizarrus ſubdolum animum ſpecie amicitiæ & pietatis tegit.

INTER hæc Attabaliba Chriſtianos adventare atque ulterius tendere audiens: ſed eos paucos, defatigatos & molles uſqueadeò, ut non niſi ingentibus Pachis (ſic illi equos nominant) iter ingredi poſſent, de barbatis illis ridere ipſe, & remiſſis ad eos legatis denunciare, ſi ſua illis vita cara eſſet, ne longiùs progredi auderent. At Pizarrus, enimverò ſibi neceſſe reſpondet, Majeſtatem ipſius coram cum debito honore viſere: ſimul exercitum procedere jubet: quúmque Caſſiamalcam perveniſſet, præmittit legatos & magiſtros equitum, qui Regis animum ſtatúmque explorarent, eíque indicarent, veniſſe Hiſpanum ducem adeundi ejus cognoſcendíque avidum. Ille ſub adventum Hiſpanorum duo fermè millia interiùs ſeceſſerat. Legati, ut in conſpectum Regii agminis venere, agitare equos & glomerato greſſu ſolo inſultantes huc atq; illuc circumflectere incipiunt. Indi verò ad novi hujus monſtri conſpectum obſtupeſcere. At ipſe Rex nihil eo ſpectaculo moveri, non mirari: interea tamen iraſci, quod parum reverentiæ atque honoris ſibi exhibitum à barbatis illis crederet.

Attabaliba Hiſpanos nondum expertus contemnit.

FERDINANDUS Pizarrus per interpretem ſe Imperatoris fratrem eſſe ſignificat, qui Papæ ac Cæſaris, amicitiam ejus ultrò appetentium miſſu è Caſtella venerit. Itaque veniendi ad ſe & coram colloquendi ei poteſtatem faceret. Quippe habere ad Regem ipſum ſummis de rebus mandata, eáque coram expromere velle: quibus editis mox in patriam reverſurum. Attabaliba ad hæc, ea ſe cuncta facturm, inquit, dum ante omnia ſuis finibus excederent.

EA lata conditione, reverſus ad ſuos Ferdinandus, magnificum Regis paratum & ſtupendam opulentiam prædicat: cæterum eum in ſuo regno advenis ſedes concedere nolle. Quę eum diem ſequuta eſt nox, quā longa fuit tota ab Hiſpanis ducibus inſtruendis ordinibus & animandis militibus conſumta eſt: Victoriā videlicet eſſe in manibus &

Indorum divitiæ Hiſpanorum avaritiam & ſævitiam irritant.

cum ſtolidis ignaviſq; rem fore, quos vel ſolo equorum hinnitu ac fremitu perterritos, pecorum ritu, ad ſatietatem trucident. Inde Pizarrus, inſtructis ordinibus & diſpoſitis circa palatium & in ipſis portarum limitibus aliquot majoribus tormentis, ſuos hoſtile quidquam cœptare, niſi ſigno edito, vetat.

Regius Attabalibæ apparatus.

SIMULATQUE illuxit, ecce Rex ampliùs xxv. millibus Indorum ſtipatus, velut in ſolemni triumpho, hominum humeris potabatur, circumpendentibus undique aureis monilibus, verſicoloribus avium pennis præfulgens, interula ſine manicis veſtitus, & pudenda bombycina faſcia velatus. Siniſtrum regiæ frontis latus purpureus è lana tenuiſſima floccus honeſtabat, ſupercilia ejus & genas inumbrans: pedes breviſſimo obſtragulo calceoli ornabant. Tali cultu & paratu triumphali civitatem & palatium iniit, ibi barbatorum advenarum legationem per otium auditurus.

Euangelii Barbaris annunciandi nova & Monacho digna ratio.

INTER hæc viam ſibi ad Regem faciens frater Vincentius de Valle-viridi ordinis Dominicani Monachus, altera manu Crucem, altera Breviarium geſtans, ratus fortaſſe Attabalibam repente in magnum aliquem Theologum evaſiſſe: per interpretem ei ſignificat, ſe Sacræ Majeſtatis Cæſareæ mandatu ejus excellentiam adiiſſe, idq; cum auctoritate Romani Pontificis, cœleſtis Servatoris Vicarii, qui Cæſari terras ante incognitas, & nunc primum inventas dederit, ut eo doctos pioſq; homines mittat, qui ſanctiſſimum ejus nomen publicè apud eas gentes prædicent, eaſq; à fœdis & Diabolicis erroribus liberent. Inter hæc verba Monachus Regi legem Dei (*ſic ille Breviarium ſuum vocabat*) exhibet, & ab eo omnia ex nihilo creata prædicat. Inde ab Adamo & Eva exorſus ordine exſequitur, ut Chriſtus è cœlo deſcenderit, ut aſſumta humana carne in utero virginis, in cruce mortem obierit: atq; inde reſurgens à mortuis, ad plenam generis humani redemptionem in cœlos aſcenderit. Mox ad reſurrectionem mortuorum & vitam æternam delapſus, utramque affirmat: & à Chriſto Petrum primum ejus Vicarium, Eccleſiæ gubernandæ impoſitum teſtatus, ſimul authoritatem Pontificum ipſius ſucceſſorum adſtruens exponénſque, poſtremò Cæſaris & Regis Hiſpaniarum, totius orbis Monarchæ, opes ac potentiam exaggerat. Itaque pro officio facturum Regem ſi illius amicitiam accipiat, ſi vectigalem clientemq; ejus ſe ferat: deniq; ſi abdicatis falſis Diis, divinæ Legis & Chriſtianæ religionis fidem & obſequium induat. Id, niſi ſponte fecerit, pro certo habeat, ſe eo vi atq; armis coactum iri.

Pontifex de alieno liberalis.

HIS auditis Rex, ſe haud gravatè ſummi orbis Monarchæ amicitiam accepturum ait: ſed ſe & liberum & Regem ei quem nunquam viderit tributa pendere, id verò ſibi parum æquum & honeſtum videri, (*a*) Pontificem autem inſigniter fatuum & impudentem eſſe, eo facilè prodi, quod aliena tam liberaliter largiatur. De Religione verò, ſe ſuam abjecturum planè negavit: ac ſi ipſi in Chriſtum crederent, qui in cruce mortuus eſſet, ſe in Solem credere, qui nunquam moreretur. Inde à Monacho percontatur unde ſciret Chriſtianorum Deum ex nihilo creaſſe omnia, & in cruce mortuum eſſe. Monachus ab eo, quem haberet, libro ea doceri reſpondet. Simul librum Attabalibæ porrigit: ille
„ acceptum inſpectumq; aſpernatus & irridens, Hic liber, inquit, nil mihi dicit: mox ad
„ terram afflixit. Monachus illico librum recolligere, & quantum niti poterat clamitans,
„ Hiſpanos ad cædem accendere: Agite Chriſtiani (ajebat) agite, & tam fœdi facinoris pœnas expetite: Euangelia ludibrio habita & projecta ſunt. Trucidate iſtos canes, qui legem Dei ita contumaciter aſpernantur.

Crudelis concionator.

HÆC & talia cum magna voce dixiſſet, Franciſcus Pizarrus explicatis vexillis, ſignum pugnæ, uti propoſuerat, edit. Inde fulminantia tormenta primùm Indis terro-

rem

rem inferunt: mox jam inſueto ſtrepitu attonitis ſuperveniunt equi,æneis tintinnabulis & crotalis latè tinnitum cientibus colla & crura circumdati: poſtremò circumſtrepentibus undique tympanis admiſto clangore tubarum extra ſe raptos barbaros & ancipiti circumventos malo,Hiſpani invadunt. Indi, quos non tantùm inſolitus machinarum fragor perculerat,ſed equi quoque,ferociſſimum animal,& tam acutis enſibus fœda illata vulnera turbaverant,abrumpunt ordines,& quæ cuique patebat ad fugam via velut lymphati erumpunt.Tum verò Hiſpani equites ferociter in hoſtem velut profligatum incurrunt,& fugientes proculcant: qui quum ob nimiam multitudinem alii ſuper alios cumularentur,ruinæ ſimilem ſtragem dedere. Hîc horribili cæde Hiſpani lanceis & gladiis in cadentes barbaros debacchari.

Hiſpanorum zelus pro Euangelio ſcilicet.

Hiſpanorum equitum facilis de Indis victoria.

Pizarrus peditum agmen ducens, recta ad Attabalibem tendere, quem Indi multi circumſtipabant: quúmque pugnæ immemores corpora tantùm ante ipſum Regem objicerent,Hiſpani cædendo gradum promovebant,donec ad Attabalibam viam ſibi per hoſtium ſtragem facerent. Ut verò tandem ad eum pervenere,tum quiſque capti Regis opimum decus expetens,Indos lecticarios cædere. Et jam clade ferentium è ſublimi illa ſella delabebatur, quum Franciſcus Pizarrus amiculo illum corripiens ad terram detraxit.Ad eum modum projectus è ſella ac provolutus Attabaliba,nullo reſiſtente, capitur, & Pizarri fidei ac poteſtati ſeſe permittens,cuſtodiæ traditur. Ea res bello finem impoſuit, ſine ullius Hiſpani cæde ac vulnere, præterquam Pizarri, cujus manus,quum Regem capere vellet, à milite Indum appetente,ferro icta eſt. Ferdinandus Pizarrus cum equitatu totum eum diem fugientibus inſtans,omnes vias Indorum cædibus replevit,quum nulli neque ætati neque ſexui victorum crudelitas parceret.

Per omne prælii tempus ipſe quoque Monachus milites clamore incendere non deſtitit,monens,ut Indos punctim magis, quàm cæſim ferirent,ne videlicet enſium laminas perfringeret. Hiſpani quum ſanguinolentam eam victoriam de infelici illa gente retuliſſent,totam noctem,quæ eum diem excepit, tripudiis & feſto luxu ovantes tranſegere.

Monachus ex concionatore laniſta.

(a) *Alexandri VI. Pontificis exſtat Bulla,quæ has terras Ferdinando & Iſabellæ eorumque ſucceſſoribus donat. Ejus verba,quæ huc pertinent, hæc ſunt: Ut tanti negotii provinciam Apoſtolicæ gratiæ largitate donati,liberiùs & audaciùs aſſumatis: motu proprio,non ad veſtram vel alterius pro vobis ſuper hoc nobis oblatæ petitionis inſtantiam,ſed de noſtra mera liberalitate & ex certa ſcientia ac de Apoſtolicæ poteſtatis plenitudine omnes inſulas & terras firmas inventas & inveniendas,detectas & detegendus verſus Occidentem & Meridiem (fabricando & conſtruendo unam lineam à polo Arctico,ſcilicet Septentrione,ad polum Artarcticum,ſcilicet Meridiem: quæ linea diſtet à qualibet inſularum, quæ vulgariter nuncupantur de los Açores & Cabo-verde, centum leucis verſus Occidentem & Meridiem) Auctoritate omnipotentis Dei nobis in Beato Petro conceſſa,ac Vicariatus Jeſu Chriſti, qua fungimur in terris,cum omnibus illarum dominiis,civitatibus,caſtris,locis & villis,juribusque & juriſdictionibus ac pertinentiis univerſis,vobis hæredibusque & ſucceſſoribus veſtris (Caſtellæ & Legionis Regibus) in perpetuum tenore præſentium donamus,concedimus & aſſignamus: voſque & hæredes & ſucceſſores præfatos,illarum Dominos cum plena, libera & omnimoda poteſtate, auctoritate & juriſdictione,facimus,conſtituimus & deputamus, &c.*

CAPUT IV.

Attabaliba libertatem ab Hispanis ingenti precio paciscitur. Hispanorum de sua nece consilia subolfacit, & de sua commotas suspiciones purgat. Hispani ejus spoliis ditescunt.

Attabaliba de Hispanorum sevitia securus, avaritiam eorum explere nititur, sed frustra.

POSTERA die Pizarrus Attalibam invisit, consolatur, & vetat metuere, ne interficeretur. Rex iniquissimam suam fortunam incusans, injectas sibi catenas conqueri: dein gnarus quid Hispani concupiscerent, Pizarro spondere, se si libertas ipsi promitteretur, tantum aureorum & argenteorum vasorum daturum, quantum implendo cœnaculo, in quo erat, sufficeret, ad id altitudinis quo sublimè elata manu pertingi posset: ea tamen lege, ne vasa frangerentur quoad pactam summam tradidisset. Promittit Pizarrrus libertatem, & conditionem accipit.

ATTABALIBA libertatis cupidus, & Pizarri promissis innixus Præfectos quosdam suos per omnes regni provincias, Cuscon maximè, dimittit (ea urbs sexcenta millia Cassiamalca distat) disertis additis mandatis, ut quàm ocyssimè fieri posset, redemtionis suæ precium properarent. Itaq; brevi ex omnibus Regni partibus affluunt Indi aurum & argentum vehentes: sed quum jam menstruum spatium exiisset, & vixdum dimidia pretii pars aut paulò amplior esset contracta, propter immanem pecuniæ impetratæ summam: Hispani fremere incipiunt, Attabalibam nempe specie contrahendæ pecuniæ, ingentem conflare exercitum, & in sua omnium capita conducere. Itaque major pars Franciscum Pizarrum hortatur, ut de eo capitale supplicium sumat: fecissetq; jam tum haud dubiè, ni nobiles aliquot viri illum de ea sententia demovissent.

Hispani Attabalibæ crimina & necem struunt.

Attabaliba adversus de se suspiciones rebus ipsis revincit, sed frustra.

ATTABALIBA exitii sui consilia coqui subolfaciens, multum de Pizarro conqueri ac dicere, Nihil causæ esse quamobrem pristinum in se animum exueret: neque usquam in suo Regno ulla hominum conventicula aut cœtus fieri, nisi ad curandum & convehendum corporis sui pretium. quod quidem quia longinquis è regionibus comportaretur, ad tam brevem quàm vellet diem præstò esse non posse. Quod si verbis suis parum fidei inesse suspicaretur, aliquos ipse è suis Cuscon mitteret, unde maxima pars pecuniæ imperatæ ventura esset. Itaque Pizarrus eo Sottum tribus millibus & duos præterea Hispanos mittit. Illi quum in ipso itinere obvios subinde Indos aureis & argenteis vasis onustos haberent, rem ita esse uti Rex dixerat, facilimè comperiunt: quum tamen Cusci opulentissimæ urbis divitias ipsi capessere oculis concupiscerent, regredi è via noluerunt.

Hispani Attabalibæ adhuc viventis, videntisq; spolia inter se dividunt.

FERDINANDUS Pizarrus, fratris jussu cum equitibus aliquot diversa loca pervagatus, in multos & ipse Indos incurrit, qui aurum Cassiamalcam conveherent. Inde in interiora progressus in Pacamam pervenit, unde quoque ingens auri & argenti summa deportabatur. Summa pretii pro redemptione Attabalibæ persoluti, cum eo quod præda contractum erat, duos auri milliones, id est, vicies centies aureorum Castellanorum millia superavit. Ea pecunia in unum collata, quanquam quinta Regio fisco seposita est: ut singuli, quod suum erat, servarent, inter omnes pro meritis & dignitate cujusque divisa est.

QUUM inter hæc fortè advenisset Didacus Almagrus, ei quoque, ne quem tumultum moveret, debitam pecuniæ partem, ejúsque militibus, nonnullis quingentos, quibusdam etiam mille ducatos Pizarrus dedit. Secundum hæc Ferdinandum Pizarrum & vectigal

vectigal quintæ ad regem Hiſpaniæ mittit, eumq; de rebus à ſe geſtis edocet: cum Ferdinando multi Hiſpani, triginta & quadraginta millium ducatorum precium referentes, in patriam reverſi ſunt.

CAPUT V.

Attabaliba morte adficitur à Pizarro. Quiſquiz ejus legatus prælio ab Hiſpanis vincitur. Franciſcus Pizarrus Cuſcon, Peruani regni caput, captam diripit.

His ita, uti diximus, confectis, Franciſcus Pizarrus, Didacus Almagrus, cæteríque duces communi conſilio deliberant, quod de Attabaliba ſtatui par eſſet. Nonnulli necandum eſſe: alii ſolvendum cenſebant: erant etiam, qui in Hiſpaniam mittendum ad Cæſarem dicerent. Tandem quum omnes ſententiam rogati dixiſſent, vicit ea pars, quæ necandum cenſebat.

Traditum eſt à nonnullis, Indi cujuſdam Philippi indicio proditum ac necatum Attabalibam, quum videlicet ille Franciſco Pizarro occulta Attabalibæ conſilia enuntiaſſet, clanculum Indos ad Hiſpanorum cædem ſollicitantis. Verùm ipſe audivi ac comperi Pizarrum ex quo Attabalibam captum in poteſtate habuerit, jam tum ſtatuiſſe eum è medio tollere, quo faciliùs eas provincias ſubigeret: quippe ſublato capite, membra haud difficulter in perpetuam ſervitutem conceſſura. Atque id verum eſſe, perſpicuè ex eo apparet, quod Pizarrus, niſi Attabalibæ necem ſuffragio ſuo comprobaſſet, poterat eum honorificè in Hiſpaniam ad Cæſarem mittere: quod ut faceret, multis precibus ab eo Attabaliba contendit. Ergò non ſine omine ac Dei nutu contingit, ut omnes, quid de necando Attabaliba conſenſerunt, poſtmodum infelicem vitæ exitum invenirent.

Attabaliba ab Hiſpanis necatur, ut faciliùs ejus ſubditos ſub jugum mittant.

At tum Attabaliba, accepto mortis ſuæ nancio, lugubriter in ſuſpiria & lacrymas effuſus, Barbatorum advenarum ſceleratam perfidiam incuſare exorſus. Mox quum Pizarrus ſententiam in eum latam ipſi edidiſſet, totus in preces abjectas verſus, eo prorſus ritu, quo Solem præcipuum ſuorum Numinum Indi adorant, tali ad eum oratione uſus eſt: Plurimum te miror, inquit, Imperator, quod quum fidem tuam jurejurando obſtrinxeris, te, ſi pecuniæ promiſſæ ſummam darem, non tantum mihi, exemptis vinculis, libertatem redditurum, ſed etiam ceſſurum finibus meis: mihi tamen poſtquam pactum pretium accepiſti, libertatis loco extremum & infame ſupplicium indices. Si Philippus me apud te criminatus eſt, de ſubditis clanculum ad veſtram cædem ſollicitatis, ficto crimine ab eo circumventus ſum: neque id mihi unquam in mentem venit. Itaque vitæ uſuram mihi ut concedas, te rogo, quando adverſum te nihil morte dignum nec admiſi nec cogitavi. Ac ſi mihi parva apud te fides eſt, mitte me in Hiſpaniam ad Cæſarem, cui ingens auri argentiq; pondus muneris loco deferam. Quod ſi vitam mihi eripis, pro certo habeto, ſubditos meos non priùs conquieturos, quàm alio creato Rege, veſtra omnium Barbatorum internecione necem meam expiaverint. ſi verò vita conceditur, Regnum quietum & tranquillum continebo: neque erit quiſquam, qui commovere ſe audeat. Ut finem orationi Attabaliba impoſuit, manantibus ubertim lacrymis, Pizarrus excipiens, jam revocari poſſe ſententiam negavit. Itaque eum Numidis, quos talibus miniſteriis aſſuetos habebat, ad ſupplicium tradit. illi laqueum cervicibus innexum cuneo ligneo introquent (id Hiſpani vulgò Garottum vocant) & fauces Regi elidunt.

Attabaliba verbis Pizarrum fruſtra flectere conatur, quem auro nequiverat.

Hunc

Hunc vitæ finem Rex Attabaliba habuit: vir mediocri ſtatura, prudens, animoſus, & imperii cupidus. Quo tempore primùm Pizarrus ejus regnum ingreſſus eſt, cum Guaſcare fratre natu majore, qui in Regnum paternũ ſucceſſerat, bellum gerebat: eúmque mox captum necari juſſit. Uxores multas habuit, quarum præcipua & legitima ſoror erat, Pagha nomine: & ex iis aliquos liberos ſuſtulit. Cæterum omnium rerum noſtratium, quas Hiſpani ei oſtentarunt, nullam libentiùs inſpexit quam vitrum, dixítque Pizarro, ſe plurimùm mirari, quod quum in Caſtella rei tam pulcræ copiam haberent, perveſtigandis metallis adeò vilibus auro & argento, peregrinas terras & maria obeundo, ſemetipſos fatigarent.

Attabaliba vitrum auro antepenit.

Ejus parens Guaivacava dictus eſt, popularibus, dum viveret adeò carus & venerabilis, ut eum etiam hodie lugeant, ac vulgò perſuaſum habeant illum ad vitam propediem revocatum, regni gubernacula ſuſcepturum. Jacet in Quitenſis urbis finibus, majorum ſuorum tumulis illatis, cum immenſa auri & argenti elaborati copia, hominum, fœminarum, animaliumq; omnis generis ac piſcium effigie. Hiſpani ſedulò ſepulcrum ejus à compluribus Indis etiam tormentis vehementiſſimis quæſivere: ſed fruſtra. Neque illi unquam eum locum indicio ſuo prodiderunt, etiamſi omnes ad unum interficiantur.

Interfecto Rege, Franciſcus Pizarrus Caſſiamalca movens, Cuſcon regni Peruani caput, occupare properat. Obviam fit ei cum exercitu Quiſquiz Attabalibæ legatus, & præcipuus ducum, qui cum magna multitudine in aciem progreſſus Barbatos perſequi & Regis ſui necem ulciſci magno animo ſtatuerat. Eum tumultuariis aliquot præliis expertus Pizarrus, tandem cum ingenti Barbarorum ſtrage in fugam verſum, Almagro cum parte copiarum perſequendum & reliquias belli extinguendas, relinquit. Ipſe quinque tantùm Hiſpanorum jactura facta, ulteriùs progreſſus, quum jam Cuſco in conſpectu eſſet, & multi paſſim ignes apparerent: ratus fugiſſe cives & ignem ſubjeciſſe urbi, equites ad rem explorandam præmittit. Illi ignes eſſe è ſpeculis accenſos deprehendunt, qui Barbatæ gentis adventum Præfecto ſignificarent: procedunt tamen animi alacres, & jam fermè in collem urbi propinquum evaſerant, quum repentè ſeſe oſtendentes Barbari ſubeuntes Hiſpanos propellunt & ſaxis obruunt.

Quiſquiz Attabal. Principis ſui necem ulciſci ſtudet.

Inter hæc ſuperveniens Pizarrus, fugientes ſuos colligit, & cum omni equitatu in Barbarorum cuneos effuſis habenis invectus, vertit pugnæ fortunam, & feriendo ac cædendo obvios Indos in fugam avertit. Illi furioſo equorum impetu & acri gladiorum acie perterriti, arma etiam paſſim abjecere, quo expeditius fugerent. Interveniente nocte Pizarrus inſidias metuens, eo ipſo loco, in quo eum nox deprehenderat ſuos conſidere jubet & caſtris locum capere. Itaque Indis fugiendum ſpatium datum eſt, quorum plerique cum pecoribus, veſtimentis, & ſale, devios montes petivere. Poſtera die Pizarrus Cuſcon ingreſſus præſidium obtruncat, cæteros capit, urbem diripit, & ditiſſimum Solis templum ſpoliat. Itaque magis prædæ è Cuſco, quàm ex Attabaliba Caſſiamalcæ contractum eſt. Sed ne ita quidem expleta hiante militum avaritia, omnes inſatiabili auri cupidine ardentes captivos omni genere cruciatus torquere, ut defoſſas pecunias & ſepultos theſauros proderent: ut verè quidem hîc exclamare nobis liceat, O quot Nerones, quot Domitiani, quot Commodi, quot Baſſiani, quot immites Dionyſii, eas terras paragravere; Ibi reperti ſunt Hiſpani, qui trucidatos ad ludicrum oblectamentum Indos vorandos canibus objicerent.

Hiſpanorum militum crudelis avaritia.

Direpta Cuſco, & diviſa inter Hiſpanos provincia, Marchio in maritimam oram regreſſus,

Lima ſeu Regum-civitas, colonia.

regreſſus, Didacum Almagrum ibi repertum nuper victæ provinciæ Gubernatorem deſignat, & eò cum imperio mittit. Ipſe civitatem-Regum novam coloniam ad fluminis Limæ ripam condere incipit: inde Trigillium proficiſcitur, ut captivos Indos inter Hiſpanos colonos divideret, quorum opera in ſubigenda provincia uſus erat.

CAPUT VI.

Almagrus Peruani regni Mareſchallus deſignatur. Chilenſem provinciam petit. Mangus Attabalibæ frater rebellat. Cuſcon urbem capit. Pizarrus undique in eum auxilia contrahit.

Almagrus Mareſchallus.

PER eos fortè dies Almagrus literas à Cæſare accipit, quibus ſe ab eo Mareſchallum Peruani regni deſignatum intelligit: & ultra fines provinciæ à Pizarro devictæ trecenta millia paſſuum ſuo imperio attribui. Hoc tam læto nuncio auctus, quum Cuſcon urbem extra terminos provinciæ Pizarri, & ſui imperii eſſe ſibi perſuaderet, repentè privato conſilio Indica mancipia & agros de integro partiri pro ſua libidine inſtituit.

ID ubi cognitum Pizarro, extemplò Johannem fratrem ſuum eò cum Hiſpanis aliquot & imperio mittit, qui Almagri conatibus obviam iret: ne videlicet abſque ſuo permiſſu quidquam ab eo in provincia novaretur. Johannes re inchoata, nec dum perfecta, revertitur. Itaq; Pizarrus ipſe per diſpoſitos equos Cuſcon petit, Almagrum convenit. Ille primò Cæſareis literis fretus, Pizarro obſequi negat: ad extremum tamen, ubi viribus ſe imparem cognoſcit, ſe ad omnia paratum, quæ ille vellet, eſſe ſimulat.

Indorum ſtrateg.

CÆTERUM Indi quum terras ſuas deſolari quotidie, haud ſatis æquo animo ferrent, & nova ſubinde auxilia Hiſpanis ſummitti, priuſquam ampliùs creſcerent libertatis recuperandæ cupidine, Chriſtianorum vires diſpergere ſtatuunt. Itaque diſſeminant, Chilen provinciam Cuſco mille paſſuum millia diſtantem, verſus Magellanicum fretum auri & argenti ditiſſimam eſſe aliisq; rebus omnibus abundare, quæ ad tuendam vitam ſufficerent. Hanc tam ſpecioſam occaſionem extrudendi Almagri oblatam amplexus Pizarrus, non prius ſtimulare hominem deſtitit, quàm illum ad eam expeditionem ſuſcipiendam impulit. Convenit inter eos, ut ſi felicem eam ac commodam provinciam judicaſſet Almagrus, ejus adminiſtrationem propriè ſibi à Cæſare peteret: ſin minus, reverſus provinciæ jam paratæ & communibus armis partæ æquam portionem acciperet, ex pactis & conditionibus, quæ inter eos Panamæ conveniſſent. Ita novis de integro ſacramentis mutuam amicitiam ſanciunt & inviolatam ad extremum conſervaturos confirmant.

Almagrus in Chilen provinciam ſterilem per ſpeciem honoris ablegatur.

INDE Almagrus deſtinata exequi pergit, & equis, armis, rebusq; aliis ad expeditionem neceſſariis comparatis, cum quingentis militibus multisq; Indicis ſervitiis movit: ac quanquam immenſis laboribus & intolerabili propè tempeſtate vexatus per montes perpetuis obſitos nivibus iter faciens, ubi maxima pars Indorum, & aliquot Hiſpani equiq; frigore obriguere: procedere tamen, quo intenderat, perſeveravit, ac vix tandem in Chilen provinciam pervenit.

HAUD multò poſt Almagri diſceſſum, Ferdinandus Pizarrus Limam appellit à Cæſare diplomata & privilegia afferens: Unum videlicet fratri ſuo, quo is Marchionis titulo augebatur: alterum Didaco Almagro, eodem exemplo, quo literæ, quas jam ille à Cæſare de honore ſibi delato acceperat. Atq; hic fons fuit, unde mox atrocia inter eos orta bella tamdiu duravere, quo ad altero in vinculis ſtrangulato, altero domi ſuæ interfecto

utriuſque

utriusque exitio finirentur. Sed hæc, quum ad intestina bella ventum erit, suo loco dicentur: neq; de his alia ferè trademus, quàm quę vulgò nota & omnibus manifesta sunt. Quum enim hisce de rebus multa à multis audierim, alios aliter ea narrare atque in multis discrepare inter se comperi, studiis videlicet partium aut favore cujusque in suum ducem propenso præoccupatis animis. Addo etiam ampliùs, in illis terris veri perpaucis curam esse.

Peruani, duce Mango, adversus Hispanos rebellant.

INTER has rerum vices Mangus Inga Attabalibæ frater, cujus capiti Franciscus Pizarrus diadema Regium imposuerat, quum tumultum & novas res moliretur, à Ferdinando Pizarro oppressus est. Is Regulum ferreis compedibus onustum Cuscensis arcis custodia inclusit. Sed brevi ab ejus fratre Johanne vinculis levatus est, quum præter magnum auri pondus ei datum, etiam se fidum atque amicum fore promitteret. Mox tamen, ut emissus est, Hispanos animadvertens dispersis agminibus, cædibus incendiisq; latrocinii veriùs, quàm justi more belli, omnem provinciam pervagari: clanculum contractis militiæ ducibus & rebus omnibus ad bellum necessariis comparatis rebellionem cœptat. Ac repentino impetu aliquot loca circumvolitans multos Hispanos aurifodinis intentos opprimit, & cum Indis quoque ipsis, quorum illi opera in auro effudiendo utebantur, interficit. Mox unum è legatis suis, cum Indorum non spernenda manu ad occupandam Cuscon mittit. Ille nec opinanti civitati superveniens, arcem quoque eodem impetu capit, & Johannem Pizarrum cum aliquot Hispanis interimit. Eam quum brevi recuperassent Hispani, paulò post Mangus Inga centum ampliùs millibus Indorum circumsessam denuò expugnat, incendit, & maximam Hispanorum partem trucidat.

MARCHIO audita rebellione Mangi, nec tantam armatorum multitudinem quanta erat, ab eo excitam ratus, Didacum Pizarrum in eum cum septuaginta quinque Hispanis mittit: sed istorum cladis ne nuncius quidem superfuit. Nec dispari eventu cum Barbaris pugnavit Morgovius trib. mill. qui Guamanga profectus, ut Gusco opem ferret, ab Indis cum multis Hispanis oppressus est. Itaq; Marchio Gonzalium Tapiam cum octoginta equitum turma eò properare jubet: sed & iste cum maxima suorum parte non procul Guamanga occubuit: Gaeta quoque alius trib. mil. & quinquaginta simul Hispani, parem exitum habuere.

INTEREA Marchio anxius animi, quum multo elapso tempore neque à fratribus, neque ab aliis ducibus & legatis suis nuncium ullum acciperet, & nonnulli mali suspectans: præter superiores duces Franciscum Codoium cum quadraginta equitibus eò dimissum, quæ compererit renunciare jubet. Ille in angusto saltu deprehensus, quum undique irruentibus barbaris fœdam suorum cædem ante oculos cerneret, vitæ magis quàm decoris memor, quum fortè prævalenti equo veheretur, eum in fugam vertit, & in ipso itinere de rerum omnium eventu à quibusdam Hispanis certior fit. Ut Limam regressus est, Marchioni clades suorum, obsidiones urbium & excidia renunciat: insuper etiam addens, adventare ingentem hostium exercitum & recta Limam tendere.

MARCHIO extemplò Petrum Lermam cum quinquaginta equitum turma & multis Indis amicis obviam ire hosti jubet: ac postridie ipse quoque urbe egressus, hostibus pugnandi copiam facit. Acerrimè utrinque & æquo prope Marte res geritur: tandem Indi, quum impetum Christianorum ferre non possent, terga vertunt & collem non procul Lima editum ac munitum occupant. Multi eo prælio Indorum cecidere: ex Hispanis duo tantùm: multò tamen plures saucii, & Petro Lermæ dentes lapidis ictu excussi sunt.

Hispanorum ab Indis accepta clades.

INTER-

INTEREA Marchio, tanta rerum angustia constrictus, quadringentis Hispanis a-missis,& ducentis amplius equis: quum neque à fratribus nuncium ullum acciperet, & Almagrum in Chilensi provincia mortuum esse crederet,& in tanta militum penuria tot repentè hostibus circumvallaretur: primum Alphonsum Alvaradum, qui Chiachiapoios subigebat, quàm ocyssimè accessit,& cum suo exercitu accurrere in subsidium jubet. Simul literas & nuncios diversa in loca dimisit, Trugillium, Panamam, in Nicaraguam, in Novam Hispaniam ad Ferdinandum Cortesium & alias Hispanorum colonias: atq; ex omnibus auxilia excivit. Primus omnium ducum Hispanorum Alphonsus Alvaradus Limam pervenit: quem mox Marchio legatum suum & totius exercitu summum imperatorem designat. *Pizarrus auxilia undique corrogat.*

Is cum trecentis Hispanis, maximam partem equitibus, obviam ire hosti properat, non prius conquieturus, quàm deletis funditus Indorum copiis Cuscon obsidione solvisset. Primum igitur dejectis Indis è montibus Limæ propinquis, quos insederant, longiùs progressus Tizoiam præcipuum Mangi Ingæ legatum quinquaginta amplius millia Indorum in acie habentem, prælio fusum terga vertere coëgit. Ipse, quum in Sausam urbem ad saucios curandos concessisset, ibi Gomesium Tordoiam & ducentos Hispanos sibi à Marchione missos in subsidium reperit. Mox inde degressus Tizoiam denuò obvium habet. is novis supplementis instaurato & aucto exercitu, solutos recenti victoria Barbatos oppressurum se speraverat. Ubi in conspectu fuere acies, neutris certamen detrectantibus, strenuè pugnatur: donec ingenti edita strage, Indi in fugam versi sunt. *Peruani reges suos olim Ingas vocabant.*

CAPUT VII.

Almagrus è Chilensi provincia redit. Mangus fuga montes petit. Almagrus Cusci ingressu à Ferdinando Pizarro prohibitus clam urbem intrat. Per speciem colloquii structas à Francisco Pizarro insidias declinat. Mox prælio victus à Ferdinando Pizarro capitur,& in custodia necatur.

DUM hi motus agitantur, diversa parte Almagrus Chilensem regionem inopem & sterilem, non, ut fama erat, divitem nactus, ex ea provincia excesserat. Jamq; appropinquabat Cusco, quum Mangus Inga, audito ejus adventu, metuens, ne ipsius simul & Marchionis copiis circumfusis atq; inclusus undiq; exitum non haberet, abjecta recuperandi sui status spe, cum viginti ampliùs Indorum millibus, soluta Cusci obsidione, montes quosdam Guamangæ imminentes insedit. Sed quum locus incultus & asper tantæ multitudini alendę non sufficeret, paulatim dilapsi ferè omnes in diversa abjecere. Ipse Mangus tribus tantùm aut quatuor millibus Indorum comitantibus amicitiam Hispanorum in totum aspernatus, inter illos montes consedit.

QUUM aliquanto post præses Gasca, regno huic componendo quæsitus postquam Gonzallum Pizarrum capitali supplicio affecerat (ut inferius dicetur) missis ad Mangum Indis eum ad se arcesseret, juberétque sibi imperium suum sine ullo metu concedere (quippe se eò venisse, ut pœnis noxios & præmiis bonos afficeret: se componendis provinciæ motibus & restituendæ omnium libertati missum esse:) quum, inquam, Gascæ missu, Indici legati hæc Mango exposuissent: Tum ille, Ecquid putatis, inquit, *Mangus. rum verb. sibi os subli ni non sinit, quorum more noverat.*

vos mihi facturum hunc Apum (sic illi principes vocant) postquam me ipsius fidei ac potestati permisero; Hic Indi, Idem de te statuet, inquiunt, quod Franciscus Pizarrus de tuo fratre. Petet abs te plenam auri & argenti domum: mox te strangulandum carnifici tradet. Ita irrita legatione Indi domum reversi sunt.

Bellorum civilium inter Almagrum & Pizarrum tentamenta.

QUUM, uti diximus, Mangus Inga devios montes fuga petiisset. Didacus Almagrus brevi Cuscon perveniens, civitatem velut suæ provinciæ, Gubernatoris jure, ingredi voluit. Sed Ferdinandus Pizarrus introire parantem repulit causatus, Sibi non licere eum in urbem accipere absque Marchionis fratris sui permissu, cujus nomine atque auspiciis ei provinciæ ipsi præesset. Cæterum si tanquam privatus intrare vellet, eum verò multò libentissimè cum militibus suis excepturum, tantisper dum de fratris voluntate certior esset factus. Hîc Almagrus dicere, Ut domum suam iniret, nihil sibi esse opus facultatem à quoquam petere. Tandem multis ultro citró que inter altercantes commutatis verbis postquam Almagrus Pizarrum perstare in incepto nec se admittere velle comperit: noctu amicorum quorumdam civium ope urbem intrat, & Ferdinandum ac Gonzallum Pizarros incautos opprimens, utrumque separata custodia attineri jubet. Ac Ferdinandus quidem, ut totius mali causa, ab eo mori jussus esset, ni amicorum interventu & accuratis precibus protectus veniam obtinuisset. Luce orta Almagrus ex Regii diplomatis præscripto, approbantibus civibus, publicè præconis voce Gubernator pronunciatus est.

Almagri in hostem clementia ipsi postea exitiosa.

INTER hæc nuncius adfertur Almagro, Alphonsum Alvaradum, Francisci Pizarri legatum, cum valido Hispanorum exercitu castra habere ad Abancajam flumen. Ergo metuens, ne ille copias adversum se duceret, Hispanos ad eum aliquot mittit, qui denunciarent, ut aut Cuscon in fidem & imperium suum concederet, aut exiret è provinciæ suæ finibus. Sed ubi legati non revertebantur, nempe ab Alvarado retenti, copias instruit, & fidissimis suorum tum civitatis tum captivorum custodiam committens, Cusco cum non spernenda manu movet. Quum sub noctem ad Abancajam pervenisset, nunciatúmque esset ejus pontem magno Hispanorum præsidio obtineri: transmisso raptim vado, de improviso Alvaradi castra ingreditur, eumq; sine cujusquam cæde cum multis Hispanis capit.

ALMAGRUS ejus victoriæ successu inflatus, Cuscon revertitur, & jurejurando affirmat se non prius quieturum, quàm omnes Pizarristas ex Peruano regno ejecisset. Alvaradum in eandem custodiam, qua Gonzallus Pizarrus attinebatur, condit: illi præmiorum ingenti spe corruptis custodibus, nocte quadam ambo vinculis elapsi, in urbem-Regum perveniunt, & Marchioni hæc omnia exponunt. Ille quingentorum militum manu facta, recta in Almagrum ducere constituerat: ni Johannes Gusmannus, Didacus Mercatus procurator ejus, & Monachi aliquot Ordinis Divæ Mariæ Mercedis, ejus destinatis obviam issent. Illi enim ex apparatu Marchionis in Almagrum ingens aliquot malum oriturum præsagientes, reducere eos in mutuam gratiam conati sunt. Itaque tota controversiæ decisio istis concordiæ sequestribus committitur. Illi ita pronunciant, Placere, ut utrique arma ponerent: Almagrus Ferdinandum Pizarrum è custodia emitteret: ambo in Hispaniam ad Cæsarem scriberent, qui de integro eorum provincias atque imperia definiret: postremò ambo Malam locum colloquio destinatum convenirent ad sanciendam concordiam, decem tantùm equitibus stipati.

HIS conditionibus latis, Marchio Lima Malam contendit, & Gonzallo fratri

suo

suo negotium dat, ut cum omni exercitu sequatur: cæterum in transitu, qua Almagrus iter facturus erat, aliquot tormentularios in insidiis condat, qui hominem incautum interimant. Ejus conspirationis Monachos quoque conscios fuisse fama est: cujus tamen non is successus fuit, quem exspectaverant. Simul enim ut Almagrus Malam pervenit, cum Marchione cogressurus, Pizarri miles quidam propius succedens ei in aurem dicit, Si cara illi sua vita esset, statim nulla interposita mora abiret. Ille extemplò in equum ascendens cum comitibus abiit: qúumque insessum à tormentulariis locum fortè animadvertisset, diverso itinere Cuscon trepidè repetit. Multum interea de Pizarristis & Monachis conquerens, dicénsque, Inde à Pilati temporibus non injustiorem unquam editam fuisse sententiam fraudémque quàm quam isti moliti essent.

Pizarrus specie reconciliationis Almagrum insidiis captat.

MARCHIO res patefactas & infensum Almagri discessum cogitans, ac veritus, ne de fratre Ferdinando, quem adhuc in potestate habebat, gravius aliquid consuleret: Didacum Alvaradum Cuscon ad placandum eum mittit, rogátque, ut quacumque ratione pacem concordiámque inter eos conciliet: jurejurando affirmans se insidiarum, quas frater parasset, planè ignarum esse, eáque omnia haud volenti sibi accidisse. Alvaradus vera ea esse persuasus, ad Almagrum properat: ei, quæ audiverat, aperit: rogans, ut vel in communis inter ipsos amicitiæ gratiam pateretur sibi persuaderi, ut pacem quàm bellum mallet. Quippe non esse conscium Marchionem structi adversus eum doli: denique illum fidem suam jurejurando obstrinxisse, imperii sui finibus contentum nihil adversus Almagrum moturum, donec à Cæsare nova constitutio afferretur.

ALMAGRUS, etsi à nonnullis amicorum moneretur, ne Marchionis promissis fidem adderet: precibus tamen Alvaradi permotus conditiones accipit, & conciliata de integro amicitia Ferdinandum Pizarrum liberat. Marchio ubi fratrem solutum habuit, eo stimulante, fidem datam & toties tam sanctis juramentis confirmatam abrumpens, brevi Almagrum dolo aggreditur, missis Chincam qui ei significarent: Recentissimè à Cæsare allatas esse literas, quibus juberet, ut ipse in provinciam à se repertam & domitam actutum concederet. Ad hæc Almagrus respondet, Se quidem, si mandati Cæsaris inspiciendi sibi copia fieret, protinus obsequuturum: sin minus, certum esse sibi provincia sua non decedere. Marchio rescribit, nisi protinus sponte Cusco excederet, se illum inde vi ejecturum: ídque non fœdera inter ipsos pacta violantem, sed novo illo Cæsaris mandato fretum, quæ sua essent pro suo jure repetentem facturum. Almagrus perstare in proposito, & negare se prius decessurum, quam visis Cæsaris literis.

Almagrus incolumem emittit hostem, quem ignominia irritaverat.

Pizarrus belli Almagro inferendi occasiones rimatur.

HOC accepto responso, Marchio, valida Hispanorum manu contracta & multis Indis, Lima movet: palam ferens se ad expellendos Chinca inimicos, provinciæ suæ haud ambiguè oppido, contendere. Almagrus ut hostem adesse cognovit, viribus haud satis fidens, in Gaitaram montem editum & saxosum concessit: sed inde quoque urgentibus inimicis dejectus, Cuscon raptim aufugit, atq; ibi suis ex trepidatione collectis, ab Indis galeas & alia munimenta corporis ex auro & argento fabricanda curat: omnes Hispanos, qui adversariis paulum modo studere viderentur, custodiæ tradit: primores etiam nonnullos maximè suspectos strangulari jubet.

MARCHIO itineris labore fatigatus, Ferdinando fratre suo summo Juris Prætore designato, alteri fratri Gonzallo legato suo & Præfecto militiæ cura belli permissa,

 utrumque

Prælium inter Almagristas & Pizarristas.

utrumque copiis omnibus in Almagrum Cuſcon tendere jubet: ipſe ad urbem-Regum revertitur. Almagrus hoſtium adventu cognito, obviam egreſſus, duobus millibus paſſuum procul civitate, munito loco caſtra poſuit diſtributíſque, ut potuit, copiis, Hordonio tribus mill. primam aciem ducendam tradit: ea expeditis velitibus, cætero peditatu & Indorum quorundam ſociorum auxiliis conſtabat. Ille militari via ducens, inter montem & civitatem ad ripam exigui lacus conſtitit. Equitibus Franciſcum Chlavenſem & Johannem Tellum præficit: Alphonſum Pereſium alia Hiſpanorum turma & multis Indis anguſtos calles ad montem ſpectantes inſidere jubet: unde ſi opus eſſet, in hoſtium latera incurreret.

FERDINANDUS Pizarrus è monte in planum degreſſus, poſtquam hoſtes quietos animadvertit, Mercadillium tribus mil. cum magna parte equitatus & Indorum ſubſidio numquid inſidiarum aut latentis doli ſubeſſet, exploratum mittit. Ille quum in Alphonſi Pereſi cohortem incurriſſet, Indos ſocios in adverſarios Indos irruere jubet. Ita contractis pugnæ initiis, Pizarrus tormentularios in equitatum hoſtium emittit: illi pilularum grandine multos dejiciunt. Franciſcus Chlavenſis, quum ſuos malè haberi cerneret, aliquot machinas diſplodi jubet. Icti globis nonnulli hoſtium ceciderant: cæteri perculſi terga vertebant: ni ſupervenientes Pizarri fratres caſtigaſſent territos, & confirmatis ſuorum animis prælium inſtauraſſent. Acrior inde coorta pugna ſumma vi utrimque res geritur: tandem funduntur Almagri milites: Pizarrus crudeliſſimè victoria uſus eſt. Almagrus ægrè pugnæ intereſſe non potuit: ſed è colle vertice prælii eventum contemplatus, ubi ſuos fuſos conſpexit, fugam & ipſe capeſſit. Ferdinandus Pizarrus fugientium tergis inhærens Almagrum aſſequitur, captúmque in cuſtodiam tradit. Inde quæſtione de eo habita, reum peragit & capite damnat: arguens, quod è Chilenſi provincia reverſus vi Cuſcon irrupiſſet, quod ſe & fratrem nullius flagitii compertos in vincula conjeciſſet: quod provinciæ agros pro libidine, nullo imperio aut mandato Cæſaris fretus, iterum diviſiſſet: adhæc multis Hiſpanis necis cauſa fuiſſet: poſtremò ruptis induciis & jurejurando adverſus regium magiſtratum pugnaſſet.

Almagrus à Ferd. Pizarro capite damnatur.

Pizarrus in Almagrum inexorabilis, cui vitam debebat.

ALMAGRUS poſtquam capitalem in ſe latam ſententiam indicta morte cognovit, ingenti animi dolore ictus, ad Cæſarem provocat. Pizarrus provocationem admittere noluit. Itaque Almagrus totus in preces verſus, illum per Dei gratiam ac miſericordiam orare ut ſententiam revocare vellet: Se jam provectæ ætatis, debilem, podagræ etiam doloribus infeſtari: ni ſolvere ſe vellet, at cuſtodia clauſo paucos illos, qui ſupereſſent, vitæ dies ad meditandam peccatorum pœnitentiam concederet. Ad hæc meminiſſet ſua maximè opera Marchionem cariſſimum ejus fratrem in tantum honoris & divitiarum faſtigium evectum eſſe. Ipſum quoque Ferdinandum aliquando apud ſe fuiſſe in cuſtodia: in quem, etſi pro ſuo jure animadvertere potuiſſet, vim tamen ab eo abſtinuiſſe.

SUPPLICAVERE præterea pro eo apud Ferdinandum multi nobiles, inprimis Didacus Alvaradus, qui, quum eos in priſtinam concordiam redigeret, vitæ ſuæ ſponſione, Ni datam fidem ſervarent, pro quovis eorum paciſci ſe paratum affirmaverat. Ipſe quidem tum, ac cæteri, manantibus effuſè lacrymis, & verbis ejuſcemodi, quæ ferociſſimi leonis animum frangere, & cor adamante duriùs emollire poterant, Pizarrum flectere conati, fruſtrà operam conſumpſere: neque iſte, obſtinatus & clauſus, ne quo affectu perrumperetur, pervinci ullis precibus potuit, ut miſerationis ſignum ullum ederet. Ergo Didacus animo adverſum ſuprema firmato, confeſſione defungitur, & teſtamen-

tum

tum facit. Pizarrus laqueo ei gulam frangi in carcere: mox exanimis cervices amputari medio urbis foro jubet. Hunc vitæ finem habuit Didacus Almagrus in urbe Cusco anno M D XXXVIII. *Almagro gula laqueo frangitur.*

MULTIS ea sævitia displicuit: maximè omnium Didaco Alvarado. is ergò paulò post in Hispaniam transgressus est, ut meditatas in Franciscum & ejus fratres querelas ad Regem deferret. Sed quum in id unum strenuè incumberet, brevi Vallæoleti moritur, veneno, ut fertur, sublatus. Cæterum Almagrus obscuræ & ultimæ sortis homo, quando & ejus adhuc ignoratur pater, literas nesciit: cæteroquin diligens, honoris avidus, si quem præmio donatet, id ab omnibus volebat intelligi: sævitia adversum Indos insignis: Didacum filium ex Indica concubina Panamæ susceptum ejusdem secum nominis reliquit. *Almagri natales.*

CAPUT VIII.

Pizarri, Almagro sublato, varias expeditiones suscipiunt. Ferdinandus Pizarrus in Hispaniam transgressus custodia clauditur. Franciscus Pizarrus ab Almagri factione interficitur. Didacus Almagrus filius imperium provinciæ occupat.

PIZARRUS, sumpto de Almagro supplicio, prædam inter milites dividit, & res Cuscensis civitatis componit. Inde ad Marhionem fratrem regressus, de novis terris vestigandis cum eo deliberat. Id ubi visum, Petrum Valdiviam ducentis cum militibus in Chilensem provinciam mittunt: Gonzallum Pizarrum in Coliaum ditissimam auri regionem: qua subacta mox in Cassiæ (vulgò Canellæ) oram transiit: unde postea pauper & accisis rebus reversus est: Petrum Vergaram in Bracamorios: sed is in inopem & bellicosam gentem incidit, quæ propterea ad hanc diem invicta & indomita mansit. Duces præterea & tribunos mil. plures Trugillium, Chiachiapoiam & ad alios populos diversis cum agminibus mittunt. Ita Hispani variis expeditionibus alia atque alia appetendo loca, innumeris hominum cædibus atque infinitis sævitiæ exemplis editis, maximam partem ejus regni, ut cæteras occidentalis Indiæ provincias, in solitudinem & vastitatem redegerunt. *Hispanorum in varia loca expeditiones.*

MARCHIO expeditis ad dictas provincias subigendas legatis ac ducibus, fratrem suum Ferdinandum in Hispaniam cum Almagri causa & (ut dicunt) processu, ac quintæ Regiæ vectigali, mittere constituit. Ferdinandus quamquam dissuadentibus amicis ne iret (quippe ipsum nullis argumentis mortem Almagri Cæsari probare aut excusare posse: Adhæc Alvaradum ad Curiam gravissimas querelas cum de ipso tum de fratribus ejus deferētem præoccupasse animos) solvit tamen, ingenti suimetipsius fiducia, venditans se pro summis in Regiam Majestatem collatis officiis, compositis videlicet provinciæ motibus & seditiosis pœna coërcitis, ingentia præmia meritum. Verùm quum in Hispaniam appulisset cum magna auri vi, non multò postquam in Regiam venerat, Cęsaris mandatu correptus in arcem Medinæ-campi (vulgò Mottam vocant) inclusus est, neque quid de eo factum sit, deinde auditum est. *Almagri sanguis Ferdin. Pizarrum in Hispaniam usque ad pœnas expetendas, persequitur.*

POSTEAQUAM Ferdinandus Pizarrus Lima solvens in Hispaniam vela fecerat, multi in ea civitate & aliis provinciæ locis utriusq; Almagri cum parentis tum filii, amici supererant: sed ii sparsi, egentes, nulla neque re neq; spe, omnibus videlicet fortunis à Pizarri factione eversi & spoliati. Inter eos princeps unus maximè eminebat Johannes Rada. Is primò clanculum cum Didaco Almagri filio de ulciscenda patris ejus morte

consilia agitare: mox ut ejus primum instinctu conflata & orta conjuratio est, occultè arma conferunt, amicos & confœderatos aggregant, mittúntque ad remotos, ut quàm diligentissimè possint Limam omnes convolent. Non defuere, qui Marchioni immatura adhuc conjurationis consilia proderent: sed ille, quum significatum esset Almagristas perniciem ipsi moliri: ista haud sanè magnifaciens, ratusq; hæc renunciantes odio potius in eos, quàm verò moveri, ferè respondebat, Sinerēt illos suis miseriis conflictari: satis iis infelicem suam sortem oneri esse, ut vexari gravius nihil opus esset. Quinetiam quum denuò de cavendis insidiis moneretur, quippe haud dubiè cædem ipsi ab inimicis parari: etsi aliquantulum commotus est, id tamen sibi credibile non esse dixit.

Fr. Pizarrum nimius hostium contemptus perdit.

Attamen ne planè lentus in suo periculo esse videretur, Johannem Velasquem Prætorem urbis accersi jubet. Is, quod fortè ægrotaret, pro se Doctorem Picadam collegam suum & Judicem ordinarium (ex eorum ordine, quos Hispani *Alcaldes* nominant) mittit. Hunc Marchio interrogat, num sui occidendi occulta consilia à Didaco Almagro iniri alicunde subolfecisset. Ille nullo se ea indicio comperisse aut sensisse affirmat: cæterum nihil ipsi timendum videri, dum rectum integrumq; magistratus sceptrum haberet in manibus. His verbis acquiescit Marchio.

Dum exsequendæ cædis occasionem exspectant conjurati, admonentur, nisi facinus maturarent, omnia mox emanatura. Itaque Johannes Rada, & undecim conjurationis participes armati transverso urbis foro decurrentes & vociferantes, Vivat Rex, et Moriatur Tyrannus: domum Marchionis irrumpunt. Is tumultu exaudito, & quid esset suspectans, claudi atrii fores, firmari aditus, jubet: ipse ad muniendum corpus vertitur.

Fr. Pizarrus ab Almagristis interficitur.

Interea dum armatur Marcho, Franciscus Chiavensis, Præfectus-prætorio, fores palatii recludit: ratus authoritate sua conjuratos cohibiturum: sed ut via patuit, Almagristæ violenter irrumpunt, & ipsum Præfectum gladio in caput altè impacto interimunt. Doctor Velasquez sceptrum prætorium mordicus tenens, ne intercideret, per fenestram in hortum præcipiti saltu semetipse dejecit. Martinus de Alcantara Marchionis frater natu major, cum aliquot domesticis, ratus se adversus tot manus parem futurum, conclavis ostium tutabatur. Inde tandem armatus foràs prosilit Marchio, qui quum unum ex omnibus suis fratrem superesse cerneret: Euge, mi frater, inquit, pugnemus strenuè adversus proditores istos: per Deum juro nos duos solos istis omnibus cædendis pares esse. Sed Martinus multis vulneribus confossus brevi cecidit: ipse tamen solus egregiè se defendebat, donec irruentibus undique inimicis, unus cuspidem in medio ejus gutture ita fixit, ut exanimis in terram procideret. Hic Pizarro vitæ finis fuit. Trugillio Hispaniæ urbe ortus erat, robusto & vegeto corpore, strenuus manu, ingentis animi: verùm falsus, crudelis ac negligens & literarum ignarus. Gonzallo Pizarro patre genitum ferunt, qui in Navarræ regno ordines duxerat, & alii quidem legitimum ejus filium, alii spurium tradunt: expositumq; in cunis ad templi portam, nec repertum, qui tollere aut alere vellet, mox à patre agnitum, ut adolevit, pascendis suibus rus ablegatum: quum gregis pars aberrasset, pavitantem nec ausum reverti domum, fugisse Hispalim, atque inde in Indiam cum Alphonso Hoieda Urabensis provinciæ Præfecto transisse.

Fr. Pizarri natalium nobilitas.

Vulnere lethali ictus Marchio animam agebat: Almagristæ nihil cunctati foràs se projicere, & per urbem volitantes vociferari, Vivat Rex et Didacus Almagrus. Ad eas voces multi amici Marchionis tumultu exciti concurrunt: inde vulnera & cædes partium: sed quum Almagristæ multitudine & animis longè superiores essent,

facilè

facilè adversarios fundunt: Marchionis domum aliorumq; divitum civium amicorum ejus diripiunt, quorum alii capti, alii metu dilapsi fuga aut latebris discrimen vitavere. Didacus Almagrus Gubernatorem se ferens, omnes jurare in sua verba coëgit, quoad Cæsar Peruanis rebus prospiceret. Mox sceptum insigne Juridicæ potestatis familiarissimis suis tradit: trecentos milites legit: arma & equos, quibus non fidebat adimit: & summum Præfectum militiæ Johannem Radam designat. *Did. Almagrus filius Peruanæ provinciæ regimen invadit.*

His confectis, Cuscon properat: ibiq; à nonnullis adversæ factionis civibus dissimulanter excipitur. Inter hæc jurgium forte inter Garziam Alvaradum & Christophorum Sotellum nobiles Hispanos oritur: Alvaradus Sotellum mucrone transfigit: quúmque Didacum ipsum per insidias interficere destinasset: Didacus, patefacto dolo, in Garciæ caput, quam ipsi struebat, perniciem vertit.

CAPUT IX.

Vacca de Castro à Cæsare componendis Peruanæ provinciæ motibus mittitur. Is Didacum Almagrum prælio victum captumque capitali supplicio afficit.

MOx sequuntur alii rerum successus. Postquam enim Cæsar funestas Hispanorum discordias, Almagri mortem, Pizarri & aliorum cædes, audivit: Licentiatum Vaccam de Castro in Indiam mittens, quæstionem acrem exercere & vindicare in noxios jubet, ac provinciam quam pacatissimè fieri posset, extinctis dissidiis componere. *Vacca ad tauros indomitos coërcerdos à Cæsare mittitur.*

His cum mandatis Vacca ex Hispania solvens, Panamam pervenit: unde in Peruanum regnum vela faciens, propter adversos ventos portum Bonaventuræ petere coactus est: ubi in terram egressus, summis cum laboribus omnem Venalcazaris provinciam terrestri itinere emensus, vix tandem Quiton urbem attigit. Ibi exploratis Didaci actis & consiliis, auditoq; eum Gomezii Tordoiæ imperium sprevisse, cui ut Cuscon urbem Vaccæ nomine occuparet mandatum erat: Trugillum petiit, ejusq; civitatis tutela Moræ legato suo commissa, cum ducentis militibus, quos variis è locis raptim contraxerat, Limam contendit. Ibi regiis literis mandatisq; coram editis, ab omnibus civibus Gubernator Peruanæ provinciæ agnoscitur.

Inde, decem millibus ducatorum mutuis sumptis ad stipendia & sumtus belli milites contrahit, arma & equos comparat, & cum quingentis Hispanis Guamanguam properans, ex eo loco ad Didacum Almagrum scribit, qui jam Cusco cum exercitu moverat: ut positis armis se fidei ejus ac potestati permitteret. Si ultrò obsequeretur, pollicetur non tantùm quæcunque ante peccasset ei condonaturum: sed & liberaliter daturum, unde honorificè in provincia vivere & ordinis sui dignitatem fastigiúmque tueri posset. Ad hæc Didacus respondet, Si ab eo patris sui præfecturam obtineret, & diploma Cæsareum, quo veniam præteritorum consequeretur, his se contentum fore: Sin minus, se ejus verbis parum fidei habere: quando quo tempore de fœdere & pace palàm secum ageret, clam milites suos astu ad defectionem solicitaret. *Vacca Did. Almagrum mulcere studet.*

Vacca Didaci animo cognito, Guamanga, quod is locus asperior esset, movens progressúsque, edito in planitie tumulo, quem indigenæ Chiuppam vocant, in conspectu hostium, consedit. Hic Didaco rei bene gerendæ præclara occasio se offerebat, si ea prudenter uti novisset. Nam Vaccæ milites, quum agmen in clivum montis erigerent, si defessos & solutis ordinibus subeuntes adortus esset, parva manu fundere poterat. Postera *Almagrus occasione uti nescit.*

ſtera die ambo duces copias in aciem educunt,ſuosq; pro ſe quiſque hortantur: victoriæ præmia ingentia oſtentantes: victos contra,vitam,decus,fortunas,imperium,amiſſuros. Didacus ſuis tormentis loco plano conſtitutis, quibus Petrus Cretenſis præerat, recta in hoſtilem aciem fulminabat: magnamq; cladem hoſti intuliſſet,ni id tempeſtivè animadvertens Franciſcus Carvajal, Vaccæ Caſtri primarius ſignifer,aciem paulum ex eo loco in vicinum obliquans,ubi à tormentorum ictibus tuta eſſet,exercitum ſervaſſet. Didacus ab utroq; machinarum latere equitatum,pedites in medio conſtituens: ipſe in dextro cornu ſtetit,ubi multos Indos lanceis,lapidibus,jaculis & variis miſſilium generibus armatos locaverat.

Vaccæ de Caſtro acies hoc modo ſtabat,ipſe inter primores cum triginta equitibus cæteram aciem antecedens poſtea tamen ſuorum rogatur,in poſtremum agmen ſeſe recepit. Equitum alæ duæ ab utroq; cornu locatæ: dextrum Alphonſo Alvarado,lævum Petro Alvarez Olguino, cum Regio vexillo tuendum datum: pedites in medium accepti. Indi,qui in Didaci auxiliis erant,primi ante cæteram aciem progreſſi,pugnam laceſſentes,ab hoſtibus ſtrenuè pelluntur. Tum Didacus ferociter in hoſtem invehitur: jamq; acri undique coorto certamine,Caſtrii pedites tormentis adverſariorum potiti: & Didaci milites multis hoſtium cæſis, duo rapta ſigna referentes,omnia tumultu & diſſonis clamoribus repleverant: quum jam propinqua nox & dubia victoria omnes ad pugnam acrius incenderet. Ergo utriſq; ad extorquendam hoſti victoriam ingenti animo connitentibus multum ibi ſanguinis fuſum eſt. Ad extremum Vaccæ victoria fuit, ſed ea non incruenta. A parte Cæſaris,trecenti amplius Hiſpani cecidere,& ducum ipſorum pars maxima: Almagriſtarum centum fermè & quinquaginta: nonnulli Guamanguam & alia loca,prout quemque fuga tulerat,diverſi petiere: ſed Vaccæ juſſu capti,Licentiato Gamæ traduntur.

Almagrus ab amico cum fortuna fidem exuente proditur. Almagrus capite plectitur.

Is cognitis omnium cauſis,in noxios,ſed maximè in duces ipſos & ſeditionis capita,animadvertit: quoſdam diverſis equis diſtrahi,alios è patibulo ſuſpendi juſſit: milites aliquot exilio damnavit. Didacus ipſe à prælio,ſequentibus tantùm quatuor militibus,Cuſcon fuga petierat,eas ſibi latebras tutas fore ratus: ſed Rodericus Salazar urbis Prætor,quem ipſe multis beneficiis doniſq; honeſtaverat, clade ejus audita,quorumdam aliorum civium conſenſu eum correptum Vaccæ tradidit. Is Didacum capite plecti jubet: ejus morte provinciæ pax reddita. Mox Vacca Indos captivos inter milites, qui fidelem ac ſtrenuam operam ei bello navaverant, velut prædam dividit: cæteros ad novas terras ſubigendas dimittit. Inde Indis de integro calamitates gliſcere,quos Hiſpani,vacui bellis,aurifodinis exercendis,aliiſq; intollerandis laboribus vexabant.

CAPUT X.

Blaſcus Nunnez Prorex SC. de Indorum libertate rigidius urgens Hiſpanorum odia in ſe concitat. Gonzallo Pizarro duce publicè adverſus Proregem bellum ab iis ſuſcipitur. Prorex Procuratorem regium interficit.

SC de Indis in libertatem reſtituendis.

Dum apud Peruenſes hi rerum motus agitantur,Indicus Senatus,Cæſaris juſſu, Edictum de Indis in libertatem reſtituendis de integro confirmat: & Peruanæ provinciæ Prorex deſignatur Blaſcus Nunnez Vela, ingentis ſpiritus atq; animi vir. Hic Cæſareo diplomate inſtructus,cum quatuor Adſeſſoribus, Licentiato Didaco Cepeta, Petro Ortizio, Johanne Alpharez & Doctore Liſone, ab Hiſpania ſolvit.

Quum

Qu um sub finem Januarii mensis, Anno M D XLIV. ad Nomen-Dei appulisset, ibiq; Hispanos è Peruana provincia transgressos reperisset, cum magna auri & argenti discessum in Hispaniam parantes: cognoscere ex illis voluit, quibus artibus aurum illud quæsissent. Quippe istos Indica mancipia, quæ ipsis in parte prædæ obtigissent, vendidisse acceperat, contra leges nuper in Hispania latas. Itaq; Regiis magistratibus, ut aurum illud retineant, quoad verum quærendo cognosceret, imperat. Ea res multis civibus nova atq; insolens visa est: præsertim quum in ea urbe id ab eo tentaretur, quæ extra ipsius provinciæ fineis esset. Ipse tamen nihilo secius, nisi adsessorum & aliorum Hispanorum, quorum opes in ea colonia multum pollebant, interventu ac precibus mitigatus esset, pecunias eas omnes haud dubiè in fiscum redacturus erat: ac sic quoq; ægrè admodum omnia dominis restitui jussit.

Exin terrestri itinere Panamam petit usq; adeo Assessorum pertæsus propter crebras ipsorum inter se altercationes, ut subinde diceret, Ab Cæsare & Senatu Indico se quatuor Adsessoribus ineptissimis instructum, quorum unus adolescens esset, alter stolidus, tertius stipes, postremus inscitia insignis. Quippe Cepeta adolescens erat, Johannes Alverez stolidus, Petrus Ortiz, imperitus literarum, & Latinæ linguæ planè ignarus, & quartus stipes & ineptus homo. E Panama in Peruanum regnum vela faciens, decimotertio, quam solverat, die Tumbesiæ oram tenuit: neque ulla navis tam brevi cursu spatium illud umquam percurrerat. *Proregis in Adsessores suos falsè dictum.*

A b eo loco restituendæ Indis libertatis initium faciens, vetat, ne Hispanis quidquam commeatus aut mercium dent, nisi persoluto pretio, vetat, ne Hispani ipsis ad bajulanda onera & vecturam sarcinarum invitis abuterentur. Nam, qui ante eum ei regno præfuerant Gubernatores, edicto jusserant, ut omnibus Hispanis, qui pedibus iter facerent, eorum locorum Cicaci tres Indos bajulantis eorum sarcinis attribuerent: equitibus verò quinque: insuper singulis pullum gallinaceum, cuniculum, & patrii vini (quod illi *Azua* appellant) lagenam unam, sine ullo pretio præberent. Hæc omnia prorex sustulit. *Indorum servitus solvitur.*

Qu um fortè Tumbesiæ in sacerdotem & Gonzalli Pizarri clientem quendam domesticum incidisset, qui prœlio adversus Didacum Almagrum gesto interfuerant, utrumq; in patibulum egit: in urbe San-Michaelis Didacum Palominum Indis vasallis privavit, quod eos durius & inclementius haberet. Gravissimè se in eos animadversurum minabatur, qui ipsius imperiis atq; edictis audientes non essent.

In de Trugillium transgressus Edictum de Indorum libertate promulgat: quúmque ab eo cives provocare vellent, provocationem non admisit, causatus se à Cæsare expressum disertumq; mandatum habere Edicti strictè adeo & exactè servandi, ut appellationem ab eo nullam aut exceptionem admitteret. Omnes obstinatam & inflexibilem proregis duritiam experti, & ipsum & leges, & earum latores diris execrabantur. Qui servos regio signo inustos habebant, vulgo sortem suam miserantes dicebant, nullam sibi aliam superesse opem, nullam præterea rationem, qua uxores, liberos & domum sustentarent. Qui eas provincias subegerant, conceptum animis dolorem perferre non poterant, palàm conquerentes: Postquam pro imperio & gloria Cæsaris corporibus & fortunis consumtis, ei opulentissimum & pulcherrimum Regnum suis manibus quæsiverint, egregia scilicet sibi precia laborum persolvi.

S ed eum acerrimè omnium perstrinxit Monachus Ordinis D. Mariæ (Petro nomen erat) quum in has voces erumperet: Indigna præmia suam Majestatem iis redde-

D re,

Monachus intempeſtivæ libertatis pœnas morte luit.

re, qui tam fidelem & ſtrenuam operam ei navarant: & eas leges explendæ avaritiæ latas rapinam potius quam ſanctitatem & juſtitiam redolere. Neq; alio ſpectare omnia Edicta, quæ ex Hiſpania venirent, niſi ut augerentur Regii reditus. Itaq; his verbis offenſus prorex noctu carnificem ſummiſit, qui Monacho gulam frangeret.

Jam ſuperbiæ proregis & durarum ejus legum fama ubiq; ſparſa erat, quum Hiſpani malle ſe mortem oppetere, quàm ejuſcemodi morem gerere legibus, palàm ferentes, omnibus locis tumultum & ſeditionem agitant. Miſerat fortè prorex Cuſcon ad Vaccam de Caſtro legatum quendam ſuum. Is rogatu civium admittere eum in urbem noluit: ac brevi cum multi Hiſpanis, quo propius rerum ſtatum inſpiceret, in civitatem-Regum contendit. Appropinquantem urbi cum magno comitatu cives admonent, ne ingrediatur, quippe vereri ſe ne aliquid ſecus, quàm vellet ipſi accideret, ob excluſum proregis Legatum. Præterea quod tanto agmine ſtipatus veniret, ſuſpicionem de ſe aliquam moturum. Itaq; Cuſcon potius reverteretur, & civitatem Regis nomine obtineret. Sed Vacca regredi haud ſatis autoritati ſuæ decorum exiſtimans, maximam comitatus partem dimittit, quo minus ſuſpectus eſſet, & cœptum iter peragit. Brevi Limam ingreſſus, commotum civitatis ſtatum & res perturbatas offendit.

Nonnulli civium proregem monuerant, ut quamprimum poſſet, Trugillio venire properaret, priuſquam Vacca de Caſtro Limam ingrederetur: is ergo feſtinanter oppido egreſſus Limam magnis itineribus contendit. In itinere, eo loco cui Foſſæ nomen eſt, inſcripta parieti hæc verba repetit: *Quiſquis fortunas meas ereptum veniet, maturè videat, quid agat. nam id quidem capitis ſui periculo fecerit.* Præterea ei ſignificatum eſt, decreviſſe Limenſes cives eum Peruenſi provincia ejicere, niſi edictorum effectum ſuſpenderet, quoad à Cæſare rebus aliter proſpectum eſſet.

His ſimul de rebus plurimum indignatus Prorex Foſſa movet: quúmque jam Limæ appropinquaret, Guilielmus Suarez Regius procurator (Factorem vulgo vocant) obviam ei egreſſus jusjurandum ab eo nomine Senatus exigit: privilegia videlicet, beneficia, & jura ipſis à Cæſare conceſſa ſarta & tecta conſervaturum, provocationémque à novis legibus admiſſurum. Prorex jusjurandum ita concepit, Se, quæ ad obſequium & honorem Cæſaris pertinerent, ea omnia facturum. Ita civitatem ingreditur: maximæ parti civium parùm gratus ejus adventus fuit: ſed multò acrius odia omnium in ſe accendit, quum Edictum de liberandis Indis promulgaſſet: quúmque à familiaribus rogaretur, ne faceret, quippe ſeditionem adverſus eum conciturus Hiſpanos, contumaciter reſpondit, Se voluntatem ſuam & Cæſaris mandata prorſus exſequi velle. Mox etiam Vaccam de Caſtro in cuſtodiam tradit, Edicta ſua Cuſci admittere noluiſſe eum arguens, & aſſumta Gubernatoris autoritate Indos inter Hiſpanos diviſiſſe: poſtremò non facta à Rege poteſtate, armis adverſus Almagrum certaſſe.

Prorex dum de ſummo jure nihil remittere vult, odia omnium, mox rebellionem excitat.

Prorex tum cæteris factis, tum maximè Vaccæ vinculis, cujus in ſe benevolentiam ſtudiúmque multò quàm antea majus Limenſes experiebantur, tantam omnium civium invidiam, tantum odium in ſe concivit, ut plerique Hiſpani Gonzallum Pizarrum crebris literis ſolicitarent, ut Cuſcon quam celerrimè veniret. Incidiſſe res magni momenti, de quibus cum eo ibi agere vellent. Is tum fortè erat apud Ciarchas fodinis ſuis prorſus intentus, nec de his rebus quidquam cogitans: tum verò frequentibus nunciis & literis excitatus, Cuſcon venit. Ibi conjurationis principes ſævitiam Edictorum exponunt, quæ prorex attulerat: quam etiam ipſe intolerabili contumacia oneraret, omnem ab iis provocationem reſpuens. Itaque Gonzallum orare

Gonzal Pizarrus dux partium.

omnes

omnes, ut propugnandæ vitæ ac fortunis suorum summum se Ducem & Procuratorem partibus ostenderet. Polliceri ac jurare singuli se strenuam fidelémque operam navando fidem illi datam ad ultimum præstituros. Abnuere primò Pizarrus, & id à se expectari petíque non debere dicere: quippe Edictis repugnare, quid aliud esse, quàm repugnare ipsi Cæsari, qui eorum obsequium effectúmque tam exactè urgeret? Verùm, qui eas terras subegerant coloni, inceptum suum ab omni rebellionis suspicione purgantes, & causam probantes, flexere tandem ut imperium illud à se suscipi pateretur.

His suffragiis Gonzallus Pizarrus Gubernator & Procurator generalis Peruanarum provinciarum designatus, vexilla depromit, & brevi quadringentos amplius milites contrahit. Hæc ita Cusci gesta esse posteaquam Proregi allatum est, Hieronymum Loaisam Limensem Episcopum Cuscon ad Gonzallum mittit, oratum, ut suscepta adversus Regem suum belli consilia omitteret: ac Limam ad reconciliandam secum concordiam veniret. Id quidem eum pro certo habere posse, nullam ipsi incommodam Legem ab se allatam esse: imò venisse, ut eum ingentibus præmiis & meritis afficeret. Verùm Episcopus à Pizarro neque auditus, neque admissus, irrita legatione rediit.

Prorex, cognito Pizarri animo, metuens, ne ille prius ad Limam cum exercitu esset, quàm ipso bello necessaria parasset: quinquaginta tormentularios ad præsidium sui corporis comparat: quantum militum potest, contrahit: è variis locis nova subsidia arcessit: Quintæ vectigal retinet, quod Vacca de Castto confecerat, ut primo quoque tempore in Hispaniam mitteretur: ac præterea pecuniæ summam in sumptus belli & stipendia militum mutuò sumit. Itaque brevi ad eum Petrus de Puellis Guanuco, Gonzallus Diaz è Piura cum multis Hispanis è Quitensi provincia profectis confluunt: sed isti paucis post diebus, quam Limam venerant, cum omnibus ferè militibus aliisq; trib. mil ad Pizarrum transfugiunt. Nec multò post aliquot nobiles, qui apud Factorem seu procuratorem regium in hospitio erant, cum duobus ejus nepotibus à prorege ad Pizarrum transivere. Id ubi proregi nunciatum, extemplò Alphonsum de Monte majore cum quinquaginta equitibus ad capiendos transfugas mittit. Ille fugientes assequutus, proditur à suis, & ab iis, quos persequebatur, capitur: inde omnes uno agmine ad Gonzallum Pizarrum concurrunt.

Interea prorex, quem non minus defectiones suorum quam hostium apparatus angebant, Factori in primis succensebat, ei utique vehementer infensus, quem totius mali causam esse suspicabatur. Tandem hominem noctu arcessit: víxque ille domum ejus ingressus erat, quum iræ impotens, Ecquæ tandem sunt istæ, quas moliris proditiones, Factor? in malam tuam rem huc ad me venisti, quem tu technis tuis pervertis. Ad hæc Factor: Ego tam bonus Regis servus sum ac Dominatio vestra. Prorex: Mentiris per gulam, inquit, simúlque pugionem stringens gemino ictu eum confodit: deinde ingestis vulneribus confectum à domesticis, projici in præceps è cœnaculi pergula jubet: corpus ejus à proregis mancipiis licentia tenebrarum, quum nemo prohiberet, pedibus tractum & multis ludibriis vexatum est. ut illuxit, honorifico funere effertur.

Prorex procuratorem regium interficiens, sibimet exitium adfert.

Licentiatus Carvajal, ubi fratrem à prorege interfectum cognovit, juravit se non prius quieturum, quàm mortem ipsius ultus esset. Ea quidem Factoris cædes plerisque civium tantum terroris injecet, ut ne eadem à prorege in se exempla ederentur

vulgò pavitantes, Gonzalli Pizarri adventum ardentibus votis optarent, qui ipsis perpetuam eam formidinem demeret.

CAPUT IX.

Prorex Trugillum migrare constituit. Tumultu Limæ orto, capitur & custodiæ traditur. Gonzallus Pizarrus partium imperium & bellum in Proregem suscipit. Machicaus Panamam diripit. Inoiosa ei sufficitur, Verdugus Nomine-Dei potitus, mox inde à Pizarristis ejicitur.

PROREX ut perfecto demum facinore magnitudinem ejus intellexit, omniumq; in se accensa odia, hostis debellandi spe amissa, cum Regio Senatu Trugillium migrare constituit. Instaurare eo loco vires cogitabat: itaq; quamvis repugnantibus Assessoribus, duas naves instrui jubet, & Alphonsum Richelmum Regium Præfectum ærarii, Alphonsum rationarium Quæstorem, aliosq; præterea nobiles evocari jubens: negotium dat iis, ut in diem crastinum præstò sint. Quippe Trugillium navigare sibi esse in animo: & Velam Nunnez quidem fratrem suum terra cum militibus mittere: se verò cum conjugibus ac fortunis omnibus tum Adsessorum, tum colonorum, maritimo itinere abituros. Nulli eorum satis animi ad contradicendum fuit: ergò magis non ausi repugnare, quam consilium probantes abeunt, & omnia Adsessoribus enunciant.

Prorex nemine persequente fugam spectat.

Illi, quum inter se ea de re deliberassent, Lima non excedere statuunt: simulq; edicunt civibus, ne conjuges, neu quid rerum suarum exportari & in naves imponi sinerent. Ipsi quoq; Proregi fortiter abnunciantes, commonefaciunt, si Lima discederet, hostibus aucturum animos: manentem contrà frenos eorum audaciæ injecturum. Præterea sibi à Cæsare disertè mandatum, ut in ea civitate, non alibi, sedem figerent: neq; aliò migrare, salvo ejus imperio, sibi esse liberum. Prorex tamen omni obnunciatione & obtestatione neglecta, pertinaciter in proposito perstans, discessum parabat, quum in civitate ingens repentè tumultus oritur. Rapta arma: Vela Nunnez stans in foro cum aliis Proregis ducibus, mox desertus à militibus, metu hostium in cœnobium San-Dominici confugit: alii domum Proregis irrumpunt, & fores occludunt: circumfusi ædibus cives quadrantis horæ spacio Proregem obsident: quem milites clamoribus magis, quàm armis propugnabant: quum innoxiis lancearum hastilibus, cuspidibusq; retro versis, subeuntem propellerent hostem, & fistulas ferreas sine globis in vanum disploderent.

Lima ex trepidatione Proregis tumultus oritur.

Tandem Antonius Robles scala in murum evadens, domum irrumpit: portam recludi jubet: Dominicani quidã Monachi Proregem adeunt, &, ut sese dedat, admonent. Ille tandem eorum precibus expugnatus, Laurentii Aldenæ aliorumq; aliquot trib. mil. fidei sese permittit: & ad Licentiatum Cepedam deduci se jubet. Ut in conspectu fuit, ingenti dolore anxius, quod obvius quidam, ipsum dum deducitur, infesto tormenti ictu appetierat, Cepedam ita affatur, Domine Cepeda, inquit, rogo te, ne quis me interficiat, ut mei curam habeas. Cepeda cohortatus, ne pavesceret, eum domum suam deducit. Mox etiam Adsessores consolantur hominem, & se ejus calamitate gravissimè affici affirmant: se ut caperetur neque operam neq; consilium dedisse, sed quando ita accidisset, ut in ipsorum potestate esset, pro bono atq; ipsius utilitate facturos, ut eum in Hispaniam ad Cæsarem mitterent.

IN eo statu adhuc erant, quum civitatem novi de integro motus invadunt. Nonnulli Proregem solvendum, alii contra interficiendum censebant, aut certè è civitate pellendum.

pellendum. Tandem diu multumq; inter se altercati cives in eam sententiam omnes descendunt: Remittendum esse in Hispaniam ad Cæsarem, uti paulò antè diximus. Quippe ejus discessum multa sequutura commoda: Pizarrum videlicet arma positurum: pacatam fore provinciam: atque ea Cæsari satisfactura. Ergo quæstione de Prorege habita eíque culpa totius motus assignata, cum fratre in navim imponunt, centum amplius millia ducatorum domum referentem, quæ partim muneribus, partim stipendiis, partim rerum venditarum preciis contraxerat. Eúmq; cum omnibus fortunis Licentiato Alvarez in Hispaniam deducendum tradunt. Is ad Tumbesiæ oram appulsus, Proregem liberavit: quo facto ei mox exitium atttulit.

Prorex in Hispaniam remissus liberatur.

EODEM ferè tempore Gonzallus Pizarrus Cusco movens (paulò antè interfectis Philippo Gottierez alisque aliquot nobilibus, quod ad Regem multa adversus ipsum scripsissent) duobus à Lima mil. pass. castra locat. Quumq; ibi accepisset, Proregem solutum Tumbesiæ exercitum contrahere: priusquam urbem ingrederetur, quo in se animo Assessores & nonnulli cives essent, cognoscere voluit. quippe non paucos inclinatis in Proregem studiis esse audiverat. Ergo à Senatu, omnium colonorum nomine, qui eas oras subegerant, civitatis imperium postulat, quantum id Regii obsequii respectus & totius provinciæ communis utilitas postularet. Maxima civium pars deferendum ei imperium censebat, metuentes ne vi irrumpens urbem ipsam diriperet: alii, Cepeda maximè, valida militum manu contracta fretus, omni ope propulsandum contendebat: sed ubi cognovit maximam militum partem transiisse in castra Pizarri: tum etiam à nonnullis, quod vim quàm leniores vias experiri mallet, correptus: quum illi sine utriusque partis gravissimo damno prælii aleam tentari posse negarent, speciosiora suadentibus accessit. Hæc enim simulata tantum erant: neque alio animo ab iis jactabantur, nisi ut Regis os fallaci obsequii specie sublinerent. Omnium ergo consensu Gonzallus Limam ingressus Gubernator, addita exceptione, dicitur: Nempe ea lege, ut quoties Cæsar de rebus aliter statuisset, ipse eo se munere ultrò abdicaret: interea illud fideliter pro boni & Christiani viri officio, sub Dei & Regis auspiciis & imperio gereret.

Gonzal Pizarrus Gubernator Peru. designatur.

GONZALLUS jam Gubernatorem agens res civitatis componit, Senatum abolet, insidias ab eo metuens: quadraginta millia ducatorum à Regio fisco mutua sumit ad stipendia militum: Machicaum trib. mil. Panamam mittit: Doctorem Tejadam in Hispaniam delegat, qui Cæsarem de provinciæ statu, & quæ novas leges sequuta essent incommoda, certiorem faceret.

Baticaum Hispani scriptores vocant.

MACHIACAUS penuria majorum navium, duobus phaselis vela fecit cum quinquaginta tormentulariis: & oram præterlegens duas naveis ad Trugillium, & unam in Tumbesiæ ora cepit: Proregi terrorem intulit: Johannem Lanez in fugam vertit aliquot milites in portu-vetere contraxit: & prope Tabogam nave una potitus, ejus magistrum, quod demissis properè velis in deditionem non venisset, ex antenna suspendit. Mox in Panamam appulsus, quum Johannes Gusmannus, qui militum pro Blasco Prorege delectum habebat, eum ingressu urbis prohiberet, intercessit ejus provinciæ Gubernator. Nam quum audisset Machicaum non alia de causa eò appulisse, quuàm ut Doctorem Tejadam, legatum & procuratorem à communi Peruēsis provinciæ ad ipsum Cæsarem missum comitaretur: Gusmannum cohibuit. quippe æquum non esse inquiens legatis moram & impedimentum offerre, & nulla de causa humanis cædibus materiem occasionemq; præbere. Itaq; Machicauo patet aditus: ipse cum maxima suorum parte in terram egressus, naves aliquot, quæ in portu stabant, occupat: milites, qui Johannem

Machicaus Panamam diripit. Gusmannum deseruerant, omnes sibi adjungit, cum multis volonibus erronibúsque, qui Nomine-Dei eò confluxerant: Bartholomæum Peresium trib. mil. ejusq; signiferum interficit: ac multò plures interemisset, quòd initis de ipso occidendo consiliis ad exercitum ejus tradendum Proregi conspirassent, nisi sibi consuluissent fuga: tormenta urbi propugnandæ comparata capit: negotiatorum tabernas vestiendis militibus exhaurit, se aliàs pro mercibus pretium persoluturum pollicitus. Exactis per hæc scelera aliaq; multa aliquot mensibus, octo navibus & quadringentis amplius militibus auctus, Panama in Peru renavigat.

Porrò metuens Gubernator Pizarrus, ne prorex è Panama bello vires facilimè repararet, quod is locus navibus, quæ ex Hispania ad Nomen-Dei appellunt oppotunus & commodus esset, eum portum sibi occupandum statuit. Sed quum audisset Panamenses cives & mercatores de Machicai latrociniis & rapinis plurimum queri, abdicato ei munere Petrum Inojosam in ejus locum sufficit. *Inoiosa Machicao sufficitur.* Non defuere, qui intercederent, & Machicao munus illud continuari vellent: sed hæc sententia obtinuit. Inoiosa, proprætoris seu summi classis præfecti titulo auctus, cum centum quinquaginta tormentulariis è Calliao Limæ portu solvit inde oram præterlegens Velam Nunnez in portu Bonaventuræ cum viginti millibus ducatorum corripit. *Proregis frater capite plectitur.* Is in eo portu duos myoparones instruebat, trajicere in Panamam, cogitans ibiq; proregi fratri suo milites conscribere. Eum captum Inojosa Limam ad Gubernatorem mittit: qui mox eum tumultus cientem & colonias ad proregis partes fovendas sollicitantem capite plecti jussit.

Inoiosa præterea Gonzalli Pizarri filium, quem captum Vela Nunnez secum ducebat, recuperat: & cum ea præda è portu Bonaventuræ solvens tribus navibus & duobus myoparonibus, Panamæ oram tenuit. Ibi tum fortè Johan. Lanez milites proregi contrahebat. is, ut naves conspexit, extemplò pulsari tympana jubet, & in forum cum militum agmine progressus, quantum niti voce poterat, cives inclamat: Prodite foràs proditores, & Regiam provinciam à tyrannis defendite. Hæc verba multorum indignationem odiumq; in eum commoverunt.

Postera die Petrus Casaus summus ejus provinciæ prætor (Justitiarium majorem vocant) Joannis Lanez rogatu, milites Nominis-Dei colonia excit: simulq; ad Inoiosam mittit, qui causam adventus ejus quærerent. Ille se ad Ferdinandum Machicai nomina Luenda & dissolvenda venisse, respondet: eo facto, mox in Perusium regressurum. Attamen ubi ille Panamæ arma in se sumi & vim parari intellexit: nec pati ullo modo velle Johan. Lanez, ut urbem intraret: milites in terram exponit, & inter prominentes littoris scopulos collocat: myoparones cum aliquot tormentis oram radere jubet. Altera ex parte Johan. Lanez Panama obviam egressus, cum trecentis amplius Hispanis, castra prope hostem locat. Jamq; tormentarius, jussu Lanesii, machinæ uni, ignem immissurus erat: quum Monachus quidam ordinis D. Mariæ, crucifixi imaginem gestans, cum Petro Cabrera mula circumvectus, Pax, Pax, alta voce proclamat.

Inoiosæ strategema. Progressi ad colloquium utriusq; partis duces, his legibus fœdus ineunt: Ut Inoiosa viginti quinq; tantum militibus comitatus urbem intraret: Reliquum exercitum & naves & Tabogam insulam procul urbe removeret, donec Machicai debita persolvisset: postremò nobiles viros duós, quoscumq; Lanez legisset, fidei obsides daret. Inoiosa his acceptis conditionibus, Balthassarem, comitis Gomeræ filium, & Paulum Menesium trib. mil. obsides tradit. Ita fallacibus promissis circumvento Lanesio, pax inter eos componitur. At paulò post, quum persolvendis militum stipendiis pecunia Lanesio deesset,

deesset, milites ejus terni quaternive ex urbe in Tabogam commeantes & ludicris cantionibus, quo minus suspecta res esset sese oblectantes, per omne induciarum tempus, paulatim omnes duci suo elapsi ad Pizarristas transfugere. Ipse tandem ab omnibus destitutus, uno reliquo pedisequo, fugæ comite, Panama decedit, & Carthaginem sese recipit. Inoiosa orbam præsidio urbem cum exercitu intrat, festas inter militum voces clamantium, VIVAT REX ET GONZALLUS PIZARRUS. Mox ad Nominis-Dei coloniam occupandam & eum portum tutandum Petrum Cabreram & generum ejus cum duabus cohortibus mittit.

NON multò post Melchior Verdugus, Pizarri partibus infestus, cum ducentis militibus per emissarium Nicaraguensis lacus secundo amne defluit. Ad Nomen-Dei noctu forte quum appulisset, milites exponit. Egredientium in terram militum tumultu excitati coloni, Gallos esse arbitrati, in silvas confugiunt. Melchior in Cabreræ ædes ignem injici jubet, illum simul conflagraturum cum domo ratus: sed jam ille in Panamam cum genero aufugerat. Ad eum modum Verdugus Nomine-Dei potitus, eam præsidio munit. *Verdugus Proregis partes fovens Nomen-Dei capit.*

AT cives, quum multas à militibus injurias quotidie paterentur (illi enim militari licentia merces & quæq; obvia rapientes, aliaq; infanda edentes facinora, jus etiam prætexebant sceleribus: Id nimirum merito iis accidere, qui tyrannos adversus Regem defenderent) graves de illatis sibi à Verdugo damnis & injuriis querelas ad Doctorem Riveram, ejus provinciæ Gubernatorem, deferunt. Is Panamæ manebat: ac tum Petri Inojosæ auxilium implorans, cum eo Nomen-Dei cum centum & quinquaginta tormentulariis properat. Prius tamen, quàm vim adhiberet, Verdugum obtestatur, ut præstitis impensis & pensatis damnis, quæ colonis intulerat, provinciam suam extemplò repeteret, Id, nisi sponte faceret, vim & arma exspectaret. Ad hæc Verdugus, Et eum & colonos graviora mereri, quando tyrannos in regia provincia foverent, respondet. Inojosa tam contumaci responso offensus, civitatem irrumpit, suos undique invadere hostem jubet. Verdugenses tanta tormentulariorum copia perterriti, ad hæc, ut qui nihil præcavissent, incompositi inordinatíque, omissa sui defendendi cura, terga vertunt: & princeps fugæ ipse Verdugus in myoparonem raptim insiliit: certatimq; milites navigia è portu moliti inde omnes, præter unum vulnere impeditum, trepida fuga excessere. *Verdugus Nomine-Dei ejicitur.*

CAPUT XII.

Centenus à Carvaile funditur. Prorex prælii fortunam adversus Pizarrum expertus vincitur & interficitur.

HÆC Panamæ & Nomine-Dei gerebantur: interea Gonzallus Pizarrus ad opprimendum Didacum Centenum, rebellionem adversum se molientem Franciscum Carvajalem præfectum castrorum legatum suum mittit. Is Centenum ad Potosiam assequutus, aggreditur funditque, usq; adeo captivis militibus immitis ut omnes suspendi laqueo juberet. Centenus ipse inter tumultum cum Lodoico Rivera & famulo uno in montes quosdam asperos Indis habitatos elapsus non procul Arequipa, perniciem effugit. Carvajal ea victoria insolescens & varia per loca infesta arma circumferens, omnia sanguine, ferro flammisq; miscuit, Ciarchas diripuit: atq; ex eo loco Arequipam, deinde Cuscon regressus, latrociniis, suspendiis, & corporum dilacerationibus quoscumq; Regis partibus faventes cepit, atrociter vexavit.

EODEM

Prorex vires instaurat.

EODEM ipſo tempore prorex in Popajano, provinciæ Venalcazaris agro erat: à Gonzallo Pizarro inſtante acriter cedenti diu jactatus, ejus manus vix effugerat: tum verò ibi deliteſcens, quum mendaci fama accepiſſet Pizarrum è Quito Limam conceſſiſſe, etſi captivitate fratris non mediocriter angeretur, ſpem tamen recuperandi imperii, vindictæq; à Pizarriſtis expetendæ, non omnem abjecit. Itaq; Sebaſtiani Venalcazaris ope quadringentos Hiſpanos contrahit, acieq; inſtructa procedens: ubi Ottabalum pervenit, Gonzallum nec Limam profectum, nec procul abeſſe cum valido exercitu adverſus ipſum venientem cognoſcit. Hoc tam inopinato nuncio perculſus ſub veſperam crebris ignibus ad fallendum hoſtem paſſim excitatis, inde prima ferè vigilia movit: & per invios ſaltus atque aſpera teſqua raptim exercitum ducens, ne ullo quidem quietis momento ad relaxandum laborem dato, totam eam noctem & magnam ſequentis diei partem, ducibus Indis, ingens viæ ſpatium emenſus eſt, ac vix tandem fatigatus & propè exanimatus ſiti, Quiton pervenit. Ibi quum Numidica mulier aquæ ampullam unam ei porrexiſſet, ſitim reſtrinxit: & à civibus de exercitu Pizarri diligenter ſciſcitatus, ubi validum eſſe comperit, aliquantulum expavit: mox collecto animo, multis conſulentibus ut poſitis armis Gonzalli fidem ac clementiam experiretur: Vel mori ſtrenuè ſibi eſſe melius reſpondit, quàm ſe tali viro, id eſt, tyranno, dedere.

Prorex à Pizarro victus interficitur.

EXINDE nonnullorum fidei civium diffiſus, Quito egreditur, & tribus ab urbe paſſ. millibus in modica planitie, caſtris locum deligit. Pizarrus, quem diſperſis paſſim exploratoribus nullæ hoſtis res fallebant, fuga proregis comperta & quanto flexu viæ copias circumduxiſſet, milite ſequi juſſo cedenti inſtare conſtituit, & poſtera die patentibus locis eum adeptus, caſtra caſtris contulit. Prorex animoſius, quàm prudentius ſuos in aciem eduxit: neque illi pugnam detrectant. Ac primo congreſſu tormentularii Pizarri pilis plumbeis hoſtium aliquot obtriverant, hinc trepidantes equitum alæ proregi circumfunduntur: ille animoſè pugnam ciens omnes pariter in hoſtem ducebat. Sed tranſverſam regiorum aciem equitum turma duce Cepeda incurſans, facilimè perrupit. Prorex ex equo dejicitur, quúmque oppreſſus pondere armorum niti ad reſurgendum non poſſet, ignotus aliquamdiu inter ſuorum hoſtiumq; ſtragem fefellit. Mox quum Quitenſis ædituus illac fortè prætervectus, propius ſe ad eum applicuiſſet, tum prorex: Abſtine à me manus, inquit: ego ſum prorex. Sacerdos, Opportunè: tu is es, quem nos quærimus. Ac confeſtim ad Licentiatum Carvajalem accurrens, lætum illi hoc nuncium perfert. Is Factoris fratris ſui cædem ulciſci ardentiſſimè cupiebat, quem prorex manu ſua, ut ante diximus interemerat. Ergo properabat, ut jacentem hoſtem confoderet: ni Petrus de Puellis deſcendere equo parantem cohibuiſſet, Haud ſatis decorum ipſius authoritati ejuſcemodi facinus edere, admonens. Ille igitur, ſervo ad cædem miſſo, proregem obtruncari jubet. Interfecti caput abſciſſum Quiton Carvajalis juſſu defertur, & patibulo, unde capita noxiorum pependerant, affigitur. Neq; eo ludibrio contenti nonnulli, barbam etiam contemtim vulſerunt. Tandem tamen corpus ſublatum, deportatur Quiton, & poſtera die juſſu Gubernatoris honorificè conditur.

Sup. cap. 10.

Eo prælio Pizarriſtarum quinq; cecidere, aliorum paulò plures. Gubernator moderatè victoria uſus, cum hoſtibus clementer egit. Venalcazarem quoque, quamquam adverſus ſe pugnaſſet, donis proſequutus, in ſuam provinciam remiſit, & aliquot præterea prætores & duces. Boniliam Præfectum ærarii, & alios Quitenſes cives captos, Chilen in exilium miſit. Sedilli comparata clanculum navi in novam Hiſpaniam aufugere. In Guajaquil Manuelem Statium proprætectum miſit: ad Portum-veterem, Lupum Ajalam:

lam: Sausam Alphonsum Mercadillium: Trugillium, Didacum Moram. Ad hunc modum cæterarum civitatum imperiis distributis, Petrum de Puellis quoq; legatum Quito præficit, & inde progressus in civitate Regum ingenti omnium lætitia exceptus est.

CAPUT XIII.

Petrus Gasca componendis Peruanæ provinciæ motibus mittitur à Cæsare. Ad Gonzallum Pizarrum scribit. Pizarri & rebellium responsum. Multæ urbes à Pizarro deficiunt. Centenus Cuscon occupat.

INTER hos Peruensium motus, nuncius affertur Cæsari proregem à Limensibus captum, à Gonzallo Pizarro motam contumaciter rebellionem & sumpta adversum se arma. Ex quo ingenti dolore affectus est, graviter Adsessores incusans, quod talia consensu suo approbassent. Mox comperto, præcipuam mali causam à prorege ortam: illúmque, quum nollet provocationem à novis legibus admittere, seditioni materiem & flammam subdidisse: aliquantum mitigatus, ne provincia majus detrimentum acciperet, superioribus vulneribus sanandis quieti ingenii hominem legere instituit. Nemo ad eam rem Licentiato Petro Gasca aptior visus est, viro quem astutissimæ vulpis quam ferocissimi leonis similiorem facilè esse crederes. Hunc Præsidis titulo auctum omníque imperio, authoritate, & quibuscumque voluit petiítque literis ac diplomatis instructum, in Perusium mittit.

Ubi leonina pellis non sufficit, vulpina assuitur.

IS Licentiato Cianca & Renterio comitibus adjunctis, Anno M D X L V I. ex Hispania vela fecit, ac prospero usus vento quinquagesimo quinto, quam solverat die, ad Nomen-Dei appulit. Inde terrestri itinere Panamam progressus, quam occultissimè fieri poterat, quo statu Pizarri res essent, sagaciter odorando & sciscitando pervestigabat. Si quando à Pizarristis fortè interrogaretur, quam ad rem ex Hispania missus esset, omnibus comiter ac sæpè capite aperto respondebat, Se ad componendos Peruenses motus, & abroganda edicta, quæ prorex attulerat, venisse: ac obliteratis venia omnibus, quæ deliquerant, summopere se cupere eas provincias in pristinum statum reducere, ut omnes honestè pacificeq; viverent. Interdum etiam familiarius cum gregariis militibus sermonem socians, bono animo & hilari esse jubebat: se omnia velle recta & molli via consequi: quin etiam divitiis omnes expleturum pollicitus, non se aliò tendere affirmabat, quàm ut jus earum provinciarum recuperaret: & ipsi agnito errore sub imperium Cæsaris redirent.

Gascæ in subodorandis hostium consiliis mira sollertia.

HIS & aliis multis ejuscemodi splendidis dictis omnium oculos perstringens, simul Inojosam aggreditur, & ad tradendam sibi cum exercitu classem solicitat. Dein ad Pizarrum literas mittit, (*b*) quarum sententia hæc erat: Si imperium & arma spontè poneret, veniam ipsi omnium anteactorum à Cæsare tribui, & abrogatis legibus novis omnib. fortunas suas relinqui. Porrò, ne eorum, qui ipsius partes hactenus sequuti essent, fidei nimium inniteretur. quippe illos, simul ac vocem Regis audissent, veniam & pacem offerentis, omnes ab eo ad unum defecturos, & perniciem eosdem ipsi allaturos, quibus salutem suam crederet.

Gascæ fallaces ad Pizarrum literæ.

HIS acceptis literis Pizarrus, advocato primorum consilio, omnes sententiam liberè dicere jubet. Illi, re diu multúmque deliberata, tandem congruentibus fermè

in unum omnium ſententiis decernunt, Primum omni ope Gaſcam Peruanæ provinciæ aditu prohibendum eſſe: deinde mittendum legatum ad Cæſarem, qui de proregis morte ei explorata omnia & certa referret: tum Regiæ ejus Majeſtati ſupplicaret, ut propitia volénsque provinciæ imperium Gonzallo Pizarro confirmaret. Id, ſi ab eo impetrarent, magnam vim pecuniæ ei ſe ultro contributuros. His decretis, F. Hieronymum Loaiſam & Laurentium Aldanam in Hiſpaniam delegat, ac Epiſtolam ad Gaſcam præſidem communi omnium nomine ſcribunt, legatíſque eam ſexaginta quatuor Provincialium, qui eas terras pro virili parte manu ceperant, chirographis ſubſcriptam & obſignatam ad eum perferendam tradunt. Exemplum ejus infrà ſcriptum eſt.

Gonzalli & partium ad Gaſcã magnanimum reſponſum.

MAGNIFICE Domine, te Panamam adveniſſe, & nunc quoque de trajectu in Peruenſem provinciam cogitare, accepimus. Equidem ſi paulò maturiùs & ante proregis mortem veniſſes, id nobis non minus jucundum, quàm utile futurum fuiſſe teſtamur. Nunc autem poſt tot inteſtina bella & Hiſpanorum cædes non tantum parum „ tutus in has provincias adventus tuus, verum etiam detrimentum aliquod gravius alla- „ turus eſt. Quare multò ſatius videtur, & cum publico omnium bono conjunctum, „ ut tu in Hiſpaniam cum legatis noſtris redeas, quos ad Cæſarem mittimus, ut ei horum „ motuum cauſas ſucceſsúſque & conſilii noſtri ſummam exponant: petántque ab eo, „ ut Gonzallo Pizarro hujus provinciæ imperium proroget ac confirmet, peritiſſimo o- „ mnium viro ac longo rerum & tractandæ provinciæ uſu aſſuefacto: qui etiam propter „ ſingulares ipſius virtutes ab omnibus meritò velut parens patriæ habetur & diligitur: „ qui provinciam pace & juſtitia regit: qui Regia vectigalia ac reditus ſartos tectóſque „ præſtat. Ac nos quidem eam gratiam à Cæſare accepturos confidimus, propter egregia „ in eum merita & conſtantem in obſequio & fide perſeverantiam: quam, etſi ab ipſius „ legatis & præfectis bellis civilibus & rapinis adeo voracibus, ut ne vectigalibus qui- „ dem Regiis pepercerint, crudeliter vexati, integram hactenus retinuimus. Facilè quo- „ que nos ei probaturos ſperamus, quæcumque propugnandi noſtri cauſa ſumptis in eos „ armis geſſimus. quidquid enim hujus fecimus, quod leges permittunt, juris noſtri tuen- „ di gratia fecimus. Quare veniam aut gratiam criminum nullam ab eo petimus: quando „ deliquiſſe in eum aliquid nobis conſcii non ſumus. Te verò pro eo ſtudio ac zelo, quo „ hactenus ſemper in Dei cultum & Regis obſequium affectum eſſe præ te tuliſti, magno- „ pere oratum volumus, ut Hiſpaniam repetas, & quæ his provinciis recreandis commo- „ da neceſſariáque eſſe pro tua prudentia perſpicis, ea coram ipſe Regiam majeſtatem edo- „ ceas. Quod te quidem ita facturum ſperamus.

LITERAS quoque dant ad Inojoſam (& hoc idem Pizarrus Laurentio Aldanæ in mandatis dedit) ut Petrum Gaſcam L. millibus ducatorum donatum in Hiſpaniam remitteret: aut ſi potius ita videretur, eum interficeret. Id mox, allatis Panamam literis, Laurentius Aldana præſidi Caſcæ indicavit, monuítque, ut ab occultis hoſtium inſidiis ad ipſius cædem ſtructis caveret. Præterea ei pro certo retulit Pizarrum numquam ſponte paſſurum, ut Peruanam provinciam intraret: quamquam alioqui complures bene in Regem animati eum multò libentiſſimè uſuri eſſent. Cæterum quum Inojoſa nullo pacto adduci poſſet, ut claſſem Caſcæ proderet, nempe fidei Pizarro datæ nondum immemor, ad ultimum tamen Cæſareis literis inſpectis, quibus anteactorum omnibus, qui à Pizarri factione ad Regem deſciviſſent venia dabatur, expugnatus eam tandem tradidit: Tanta re tam facilè potitus Gaſca, ſine qua fruſtra in oppugnando

Inojoſa claſſem Pizarri Gaſcæ prodit.

gnando

gnando Pizarro se fatigasset, ingenti lætitia, eundem Inojosam ut ante classi præficiens: cæteros quoque classiarios duces suo quemque gradu atque ordine, quem prius obtinebat, relinquit. Simul Nomine-Dei aliquot tormenta & machinas advehi jubet, quas ex Hispania transtulerat: mox etiam Mexico, Guattimala, Nicaragua, Dominica, missis ad præfectos literis, milites, equos, arma, commeatus, contrahit: pecunias in stipendia militum mutuas à mercatoribus sumit: Laurentium Aldanam ad promulgandas Veniæ generalis literas & novarum legum abrogationem, tribus navibus in Perusium mittit. *Gasca hostium duces præmiis & honorum specie invitat.*

Ille Panama solvens, nullo loco prius terram attigit, quàm in Calliaum Limæ ostium pervenisset. Inde navim unam è tribus Trugillium, alteram Arequipam mittens, pluribus simul locis Regia diplomata & classis defectionem evulgat. Qua ex re factum est, ut maxima pars civitatum, fama de classæ ab Inojosa Gascæ prodita sparsa, à Gonzallo Pizarro deficeret. Primum Trugillii Didacus Mora, Quiti Rodericus Salazar ab eo descivere, quorum hic Petrum de Puellis jacentem in lectulo pugione confodit: Franciscus Ulmeus in Guajaquil Emanuelem Statium interemit, jam tribus aliis in Puña insula civibus interfectis. Quæ quidem cædes jam refixo explicatoq; adversus rebelles & proscriptos vexillo Regio, impunè grassabantur. *Amici cum fortuna fidem mutantes.*

Quum fortè tantas inter rerum procellas ad portum veterem essem, Didacus Mendez Lupum Ajalam cepit, Moralem trib. mil. strangulari jussit: sed ab istis hæc ulciscendi potius rabie quàm studio justitiæ fiebant. Didacus Centenus à Didaco Alvare Arequipa excitus è montium latebris, in quas se abdiderat, prodit, & se Alvari jungit, affluentibus quotidie aliis, cum octoginta Hispanorum globo, quos ejusdem causæ sors aggregaverat, Regis nomine Cuscon occupare properat: eam tum trecentorum militum præsidio Antonius Robles obtinebat, quos paulò post ad Pizarrum ducturus erat. Id, ut comperit, Centenus noctu urbem intrat: hostes incautos & sopitos opprimit. Multi trucidati, vulnerati plures: dux ipse vivus capitur: ei Centenus cervices abscindi jubet, & cæteram multitudinem, amisso duce, sub imperium Regis facilè redigit.

Qua victoria admodum inflatus, Cusco movet, & Potosiam adversus Alphonsum Mendozzam & Johannem Silveiram contendit. Hi duo Pizarri legati erant, eo loco jussa ejus cum valida manu expectantes: sed ubi Centenum adventare intelligunt, ei obviam ultro egressi copias junxere. Quibus ille viribus auctus Tiquacacensis lacus claustra occupat, & cum exercitu ibi considit, eo consilio, ut præsidem opperiens, simul obsesso eo transitu omnia itinera hosti intercluderet.

(b) *Petrus Gasca longa epistola Gonz. Pizarrum monuit, ut abdicato Gubernatoris munere, sponte sub fidem atq; imperium Cæsaris concederet. Ejus exemplum extat apud August. Zarat. hist. Peru. lib. 6. c. 7. Eam per Petrum Hernandum Paniaguam misit, simulque Caroli Cæsaris literas ad Gonzal. Pizarrum scriptas, Anno MDXLVI. Earum literarum sententia hæc erat:*

REX.

Gonzalle Pizarre, tum literis tuis, tum aliorum relatu, certiores facti sumus de exortis in Peruanis provinciis motibus, cæterisque rebus, quæ ibi acciderunt, ex quo Prorex Blascus Nunnez Vela legatus noster, & cum eo Regiæ Curiæ Auditores eò missi sunt: quod nimirum illi novas leges atq; Edicta à nobis facta ad justum earum regionum regimen, & clementer tractandos earum indigenas, rigidius exsequi vellent. Ac certum quidem habemus, nec te, nec eos, qui te sequuntur, eo consilio secessisse, ut imperium nostrum exueretis: sed tantùm, ut rigorem & asperitatem declinaretis, qua dictus Prorex ita uti strictè volebat, ut nullam ab iis legibus provocationem admitteret. Itaque, totius veritate accuratè

" *perspecta, simul audito Fr. Maldonado, qui abs te & Provincialibus colonis missus nobis omnia retulit:*
" *Licentiatum Gascam, è sancta & generalis Inquisitionis corpore ac consilio nostro eò mittere visum*
" *est. Quem idcirco mandatis ac potestate instruximus, ut eis terris pace ac quiete reddita, quæcunque ad*
" *Dei cultum provinciarum constitutionem ac decus, & colonorum, clientium nostrorum, & indigena-*
" *rum, commoda pertinere ipsi videbuntur, ea omnia curet ac provideat. Quare vobis mandamus at-*
" *que injungimus, ut quæcunque dictus Licentiatus nostro nomine vobis edixerit, ea præstetis, ac perinde*
" *dicto audientes ei sitis, ut si ea à nobis ipsis mandata essent: tum ut quantocunque poteritis, favore &*
" *ope eum juvetis, quo facilius commissa à nobis perficere & exequi possit. Quod vos præstituros confidi-*
" *mus. Ac me quidem scito habere in memoria, & habiturum benefacta & officia in me vestra, tum quæ-*
" *cumque Marchio Franciscus Pizarrus frater tuus imperii mei propagandi causa præclárè & fortiter gest-*
" *sit: atque eorum tum liberis ejus tum fratribus suo tempore præmia persoluturum.* VENELO, XVI.
" *die Februarii, Anno* M D X L V I.

EGO REX

Mandato suæ Majestatis:

Franciscus de Fraso.

CAPUT XIV.

Gonzall. Pizarrum amicorum præcipui deserunt. Centenus ab eo prælio vincitur. Chilensem provinciam, suadente Carvajale, petere abnuit.

INTEREA Pizarrus è Regum-civitate miseram partium ruinam, & paulatim diffugientes cum fortuna amicos, conspiciens, eos præsertim qui suscipiendi hujus incepti præcipui ipsi autores & participes fuissent: ac jam à Petro Inojosa, in quo uno maximè spem ac præsidium rerum suarum collocaverat classem Gascæ proditam, atq; ab omnibus ferè sociis populis sumpta in se arma: ingenti quidem dolore percuti, non tamen tot adversis casibus frangi aut animum abjicere. Itaque adversum mala insistens spei, Johannem Costam ducentis cum militibus Trugillium adversus Didacum Moram mittit: sed is, quum Didacum Cassiamalcam concesisse, & se validiorem esse comperisset, Limam revertitur. Eum mox Pizarrus cum majoribus copiis Cuscon ablegat, ut inde Centenum ejiceret, quem in ea urbe esse existimabat. Paulò post istius discessum, Laurentius Aldana Limensem portum quatuor navibus invectus, ingentem Pizarri exercitui terrorem intulit. *[Margin: Gōz. Pizarri invictus in adversis animus.]*

IN ea trepidatione Johannes Rojas & Alphonsus Maldonatus cum multis aliis Pizarrum deseruere. Pizarrus, ne plures ad hostem transfugerent veritus, Lima Arequipam migrare constituit: sed ne ea quidem res Licentiati Carvajalis fugam morari potuit, qui cum omni familia, cognatis & amicis repente à Gonzallo descivit. Ejus hominis transitio Gubernatoris animum vehementer pupugit, quod is è primoribus exercitus ducibus erat, & inter omnes amicos præcipuo honore cultus à Pizarro. Ergo ipse Lima excedens, per celeres equos ad Johannem Costam scribit, ut quam celerrimè Arequipam veniat. Quum prope Guamanguam esset, Sottus summus Præfectus castrorum Martinus Ulmeus trib. mil. cum maxima cohortis parte, eum deseruerunt. Interea Arequipam ipse, Laurentius Aldana Limam ingreditur, & vexillum Regium attollit. *[Margin: Pizarrus amicorum præcipuorum defectionibus vulneratur]*

GUBERNATOR, reverso Johanne Costa, dubius animi, eum & reliquos amicos, qui

qui fidem non mutaverant, in consilium adhibet, quid optimum factu esset exquirens: neque enim jam de imperio, sed de salute agi. itaque quando retinendæ provinciæ nulla spes esset, vitæ saltem consulerent. Quum omnibus nova exilia, novas quærendas terras placeret, & ad id Chilensis provincia opportuna videretur: Pizarrus militem ire in ordines & disposito agmine ingredi jubet. Quingenti fermè Hispani milites, multis Indis lixis & calonibus admixtis, erant.

At Pizarrus cogitans recto itinere tendentibus necessariò transeundum esse, qua Centenus cum mille ac ducentis Hispanis angustias quasdam insederat, Franciscum Spinosam cum triginta equitibus viam propter alveum Tiquacacensis lacus sequi jubet, ut hosti velut illac ituri speciem præbens, eum ad impediendum transitum in illam partem averteret. Ipse verò diversa via Carvajale præfecto castrorum cum toto exercitu præmisso, per Uscovium asperrimos Guamangæ montes perstringens tendebat. Ibi sacerdos fortè repertus, Cæsarei exercitus explorator, ab eo suspendi jussus est. Centenus ab Olea trib. mil. qui ad eum transiverat, de Pizarri consilio edoctus, ex eo loco movet & Pucoranum properat. Pizarrus ubi hostem recta ad se tendere comperit, se Guarinæ saltu & hostilibus copiis clausum ac viribus imparem: mittit ad Centenum, Se provincia omni ultrò excedentem in Chilen migrare: proinde transitum liberum abeunti concederet. Centenus enimverò negare se daturum: sed petere ut se in ipsius fidem ac potestatem permitteret. At Pizarrus, Tu non es Rex, inquit, ut me tibi dedam: tu nuper "
unus è meis clientibus & domesticis eras: verùm quum fortè aliquid à me flagitanti ne- "
gassem, tu adversum me arma sumsisti. "

Ab hoc responso Centenus ulterius pergens, emissarius Tiquicacensis lacus ponte intercisso, Pucoranum pervenit, ibiq; xv. millib. pass. à Pizarro castris positis aliquot dies consedit, ratus haud dubiè Pizarri milites ad se transitionem facturos. Verùm ut ab illis nihil moveri videt, octo millia pass. propius hostem admotis castris: copias Alphonso Mendozzæ & Johanni Silveræ legatis tradit. Ipse, lateris dolorem causatus, cum Johanne Solano Cuscensi Episcopo in tutum locum secedit. Alphonsus Mendozza & collega, quibus hostem ultrò aggredi certum erat, aciem tumultuariè, ac contemtu hostis negligenter ordinant. siquidem jam certam victoriæ spem præceperant animis, multa & vana jactantes & ludicra inter se cientes certamina, quum videlicet se Pizarristis, etiamsi triplo tanto plures essent, facilè pares esse dicerent. *Prælium Pizarri cum Centeno.*

Carvajal de ordine & loco, in quo hostium acies instructa stabat, ab exploratoribus edoctus, confestim ad Pizarrum, Illustrissime Gubernator (inquit per Deum ju- "
rans) ecquid proditores istos invadimus? quid cessamus? victoria quidem in manibus "
est. Simulq; dispositis agminibus, cum maxima tormentulariorum parte cæteram aciem strenuè antegressus, repentino incursu hostium stationes irrumpit. Ac primo quidem congressu tormentularii ingentem stragem faciunt. Sed Alphonsus Mendozza cum xl. tormentulariis, & omni suorum equitatu in Pizarri alam vehementer invectus, propè in fugam verterat: ni Carvajal huc illuc ad animandos milites agmina obequitans, quanto in discrimine esset Gubernator, animadvertisset. Simulq; is Johannem Torrem ad opem ferendam nomine ciens: Agedum, inquit, patrono nostro succurramus, qui in magno "
periculo est, ni maturè subveniatur. Ergo accitis promtissimis in eam partem accurren- "
tes, prælium instaurant, nec tantum labantem sustinuere aciem, sed omnibus viribus ad victoriam connisi, pepulere hostem. Tandem Centeniani, quum furentium inimicorum impetum tolerare non possent, abruptis ordinibus & defessi funduntur. Simul ac *Pizarri victoria de Centeno.*

ſuorum fugam Centenus è tuto conſpexit, non exſpectato Epiſcopo, inſiliens in equum aufugit. E Pizarri exercitu circiter octoginta Hiſpani cecidere. Cepeda & Johannes Coſta vulnerati ſunt. Ex hoſtibus quadringenti & quinquaginta deſiderati ſunt: in iis Johannes Silvera, & alii trib. mil.

SECUNDUM eam victoriam Pizarrus Carvajalem cum XXX. tormentulariis verſus Arequipam mittit, ſi fortè Centenum fugientem exciperet. Is Centeno non reperto, urbem intrans aliquot cives pecuniis ſpoliat. Pizarrus Bobadilium trib. mil. cum totidem militibus, Ciarchas petere jubet, & quidquid equorum armorumq; nactus eſſet capere: Machicao & ſex aliis Hiſpanis gulam laqueo frangi curat, quod ſub initium pugnæ ad Centenum transfugiſſent: cæteris ignoſcit, quum fidelem ipſi operam præbituros in poſterum promitterent. His geſtis Guarina movens Cuſcon petit: urbemq; intrans cum ingenti omnium civium metu, Licentiatum Martellum & duodecim alios è primoribus civitatis ſuſpendi jubet: ex auro & argento arma fabricanda curat, urbemq; excubiis & valida cuſtodia firmat.

Proditorum numquam tuta fides. TRADUNT nonnulli, Pizarrum à Carvajale monitum, ne militum, quos ex Centeni clade collegiſſet, & aliorum præterea quorumdam fidei crederet, quippe prodituros eum ubi ſe occaſio tuliſſet. Verùm potius in Chilenſem provinciam concederet, quacunque tranſiret terram urens populansq; & ſequentibus hoſtibus omnia vaſtitate præripiens, ne commeatus militi, neu pabulum equis ſuppeteret. Porrò ad hæc reſpondiſſe Pizarrum, Sibi ſtare animo, aut vitam amittere, aut provinciam ſervare. Tum Carvajal, *Pizarrus ſano conſilio uti neſcit.* horribiliter dejerans: Age, inquit, pergamus, quando ita lubet, Illuſtriſſime Gubernator: mihi quidem ſcias tam bonas cervices eſſe quam Dominationi tuæ. Equidem ſi tam ſapientis conſilii ratio à Pizarro accepta eſſet, fruſtrà in eo perſequendo Petrus Gaſca caput ſcaberet, & incaſſum ſe ac militem fatigaret, nihil ex eo incepto præter irritum laborem in Hiſpaniam relaturus. Verumtamen Pizarri res eum exitum habere neceſſe erat.

CAPUT XV.

Gaſca in Peru trajicit, Pizarrum prælio vincit. In eum, in Carvajalem & cæteros noxios animadvertit.

INTER hæc Præſes Gaſca duodecim onerariis navibus cum magnis tum modicis Panama ſolvit, quæ omnes fermè mercibus onuſtæ erant, cum quingentis militibus quos in omnes naves diviſerat. Ex iis Liburnicam unam, ſeu biremim celerem, quæ remigio impelleretur, efficere conatus eſt: ſed fruſtrà, prærapida aquarum celeritate impeditus, quæ iis interdum locis torrentis inſtar decurrunt. Ergo decurſum eum maris adverſum ſubiens atq; ægrè inde eluctatus, hiberno videlicet tempore: vix tandem in Mantæ portum pervenit.

FORTE tum portum veterem Franciſcus Ulmeus cohortis unius præſidio obtinebat: is audito præſidis adventu, cum Didaco Mendez aliisq; civibus ad eum excipiendum obviam egreſſis, ei ad mare occurrit, ibi ab illis cognoſcit, quo in ſtatu res Pizarri eſſent, & ut ab eo omnes prope civitates defeciſſent: unde incredibili affectus lætitia, *Hiſp. multi ob ſimultates multos interficiũt, quibus cauſam partiũ prætẽdunt.* poſtquam tamen Moralis, Emanuelis Statii trib. mil. aliorumq; civium patratas cædes accepit, tali oratione eos increpuit: Vos, inquit, dum Regi ſervire vos dicitis, per ſpeciem obſequii & hominum cædes patratis & privatas injurias ulciſcimini. Rex ejuſcemodi obſequiis non eget.

Mox

Mox inde digressus, brevi Tombesiam appellit: Tribunum mil. ad San-Michaëlis coloniam mittit, qui transfugas à Pizarro deficientes colligeret: Mercadilium trib. mil. à Bracomoriis arcessit. Brevi quoque ejus accitu Quito Salazar, Popajano Sebastianus Venalcazar cum multis Hispanis venere. Exin nuncio accepto, Didacum Moram Cassiamalcæ esse cum valida manu, & omnibus ex locis ad partes juvandas auxilia concurrere, præses missis ad novæ Hispaniæ præsidem literis, remittere se illi cogendi supplementi laborem significavit, quippe eo opus non esse. Eodem exemplo ad Nominis-Dei, Nicaraguæ, & aliarum regionum præfectos, unde auxilia exciverat, scribit. Neque ex iis ullus venit, præter Licentiatum Ramirem: is navim unam militibus & commeatu onustam ad Gascam adduxit.

Interea Gasca Inojosam per montana cum maxima parte copiarum mittit, ut Hispanos, qui Sausæ erant, colligeret: ipse maritimo itinere Trugillium profectus de Centeni clade ibi nuncium accipit. Ex quo non mediocri dolore affectus, aliquandiu hæsitavit, an ulterius procederet. Donec trepidantem confirmarunt, sui hortantes, ne hac una clade territus irritum inceptum omitteret: quippe ipsi ad profligandum hostem abundè superesse militum: ad hæc hostilis exercitus maximam partem invitam Pizarro servire: simulq; ut vexillum Regium conspexissent, ingratam militiam deserturos. Quibus ille monitis acquiescens, versusq; in consilia belli Alphonsum Alvaradum ad cohortes excipiendas, quas Laurentius Aldana contraxerat, Limam delegat: exploratores multos cùm Hispanos tum Indos ad itinera & consilia Pizarri speculanda præmittit.

Intento in hæc Gasca, Episcopus Cuscensis & Alphonsus Mendozza, cum paucis victi exercitus reliquiis Trugillium superveniunt: & diversa ex parte Didacus Mora Cassimalca: Petrus Inojosa & alii duces aliis è locis suas eò quisq; copias adducunt. Jam præses circa se non spernendam manum mille & quingentos milites habebat. itaque quod supererat, arma inspicit, vehendis machinis carros instaurat, plures globos & pilas ferreas, hastas, & lanceas fieri curat. Quibus perfectis, cum toto exercitu movet: Indi sarcinas & commeatus humeris ferebant, iiq; longo versu vincti, ne aufugerent: sub iniquo onerum pondere laborantes plerique agmen sequi non poterant: alios adeò vehemens sitis fatigatos exurebat, ut linquente spiritu humi corpora prosternerent. Ergo istos, quum allevare se non possent, Hispani immaniter gladiis detruncabant: quorumdam etiam, quibus catena collo inserta erat, capita amputantes, ne videlicet in iis eximendis longiorem moram tererent, aut si funibus revincti essent, costas & lateras ferro transfigentes: nonullos quoque cruribus, alios naso, quosdam lacertis, alios etiam cruribus amputatis, truncos & laceros abjiciebant: donec tandem Præses Sausam, Indi Guamanguam pervenere.

Gascæ apparatus.

Hisp sævitia adversus Indica mancipia.

Porro iter facienti primum obvius fit Valdivia, ad ejus opem è Chilensi provincia accurrens, ac post eum Centenus: sed quum Andagolianorum provinciam ingressus esset, alimentorum inopia atq; insalubrium ciborum perniciosi succi (quippe exercitus Maizio duntaxat immaturè cocto, aut certè raptim tosto, vescebatur) tum etiam continui imbres & humidum terræ, per omnem ferè exercitum morbos vulgavere: donec Abancaja flumine transmisso, allata ab indigenis & finitimis populis cibaria, militem utcunque refecere.

Eo loco quum interscissos ab hoste pontes omnes præses cognovisset (junguntur autem flumina earum regionum ejuscemodi pontibus: Prælongas arborum virgas, eadem ferè crassitudine, qua perticæ salignæ apud nos sunt, simul connexas, moxq; instar

rudentum

rudentum intortas, reticulato opere ab utraque ripa deligant: ex his ita contexti ponticuli, quamvis non equiti, pediti tamen facilem transitum præbent) quum ergo ejus formæ pontes abruptos nunciatum esset, eos præses ab Indis reponi & instaurari jubet. Quibus incredibili celeritate refectis, Apurimam fluvium haud procul Cusco cum exercitu incolumi transmittit: præter paucos milites & equos, qui prærapida vi fluminis ablati & aquis hausti sunt. Inojosa & Petrus Valdivia, quum ulteriorem ripam evasissent, cum LXX. tormentulariis editum collem, munitum & natura utrisque opportunum, dum totus exercitus traducitur, occupant. Vix eum locum insederant, quum Johannes Costa cum quinquaginta tormentulariis ad eum capiendum Cusco ingreditur. Sed ubi hostes in vertice conspexit, extemplo in urbem regressus Gubernatori, adesse hostes & à præside transmitti flumen, renunciat. Ille cum nongentis Hispanis & multis Indis Cusco egressus, in conspectu hostium ad Sanguisaguanam castra locat.

Præses, trajecto fluvio, quum forte locum frigore ac gelu infestum, lignorum & commeatus inopem insedisset, veritus, ne sui ad Pizarrum transirent, cui eæ res abunde suppetebant, mature acie decernere instituit. Itaq; bonam noctis partem in expediendis armis consumit: ac luce orta milites ingentium præmiorũ spe ac promissis implet, quod sæpe dixerat, etiam atq; etiam inculcans: Irent fortes ac pugnam strenue capesserent: se qui omnia eorum causa vellet, bene meritos de se milites præmii expertes numquam passurum. Mox signis explicatis recte ire in hostem jubet. At Pizarri clades à Cepeda cepit. Quum enim eum ad angustias quasdam colli vicinas, quas hostis petiturus erat, occupandas præmisisset, ille repente ad præsidem transfugit, & post eum quinquaginta tormentularii transeunt. Cæteri destituti à sociis & subito pavore perterriti, abjicere arma, & qua quisque potuit, alii in castra Cæsaris, alii alio erumpere. Tum Inojosa quantum niti poterat clamitans, hortatur suos instare perculsis, illi nullius rei magis, quàm prædandi memores, ad diripienda impedimenta vertuntur: minus tamen prædæ, quàm speraverant, ex hostium castris redactum est. Cæsareanorum unus tantum Hispanis in acie cecidit: hostium quinque.

Gascæ de Pizarro victoria.

Gonzallus Pizarrus ab omnibus præterquam à paucis legatis & trib. mil. destitutus, ad Johannem Costam conversus, Nos, verò, inquit, tribune, quid faciemus? Costa, quid superest, inquit, Illustrissime Gubernator, nisi ut exemplo Romanorum fortiter moriamur? Tum Pizarrus excipiens: Absit, absit, inquit, ut honore & opibus amissis, animam quoque perditum eam. Secundum hæc dicta forte Villam Vincentium prætereuntem conspicatus, sciscitatúsque qui esset, postquam is respondit, se exercitus Cæsaris primum Tribunum esse (Sergentem-majorem vulgò vocant) tum ipse, & ego, inquit, malè fortunatus Gonzallus Pizarrus sum. Inde ab eo ad præsidem deducitur: cultu in primis eo die notabili. Insigni & prævalenti vehebatur equo, quem præfulgentes argenteis bullis phaleræ undique adornabant: ipse munimentum corporis leve indutus, nitentem ex auro purissimo galeam, cristis & signo plurimis clarissimis smaragdis distincto decoram gerebat.

Pizarri in rebus deploratis magnanimitas.

Præses verò eum in conspectum adductum sic alloquutus est: Quam recte fecisse tibi videris, Gonzalle Pizarre, qui occupata Cæsaris provincia adversus eum arma sumseris, & vectigalia ejus consumseris? Pizarrus. Meos reditus, inquit, consumsi, non Cæsaris: provinciam verò mihi pro meo jure ut Gubernator possidere visus sum, quam videlicet ego ac fratres mei armis subactam pro virili manu cepimus. Hoc responso audito, & Pizarro è conspectu commoveri jusso, præses ejus judicium Licentiato Ciancæ committit.

Gascæ ad Pizarrum captum oratio.

committit. Is ubi edita in reum crimina causamq; cognovit, ei perduellionis ac proditionis noxam judicat. Præses damnatum ad capitale supplicium postera die abduci jubet. Corpus Cusci humatum, caput Limam delatum est, & in foro, septo cancellis ferreis loco, pilæ lapideæ impositum. Hic Gonzalli Pizarri fuit exitus. Vegeto ac valenti corpore vir fuit: valetudine prospera, animi magni: avarior tamen quam liberalior, literarum planè imperitus, & facili in omnes credulitate. *Pizarri mors.*

Post in alios quoque noxios animadversum. Carvajalem semiquadrantis horæ spatio ad caudam religatum per campum traxit equus: mox è patibulo suspensum in quatuor partes dissecuit carnifex. Quum ad supplicium traheretur, imperatorem suum Gonzallum Pizarrum crebro suspirans flagitabat. Pridie quam moreretur, quum eum Didacus Centenus forte invisens ita compellasset, Domine præfecte castrorum, inquit, « ubi nunc sunt tui illi militares ungues? ita ei respondit, Mihi, inquit, erepti sunt in ipsa « acie tanquam bellatori strenuo: sed tu, ut vili & ignavo prostibulo ortus, è prælio fugisti. « In eo viro sævitia avaritiæ par fuit: & exiguo illo temporis spatio, quo in Gonzalli Pizarri exercitu Præfecti castrorum munus obiit, amplius trecentos Hispanos occidit. Quum aliquem suspenderet, sæpenumero ridens ei dicebat: Audivi te esse equitem: æquum est igitur eum tibi haberi honorem, qui tuæ dignitati & nomini conveniat. En tibi aliquot arbores: ex iis quamcumque libuerit deligito: ea tibi à me fiet gratia, ut ei, quam optaveris, suspendaris. Mox, ubi miserum talibus sarcasmis aliisq; ejuscemodi ludibriis eluserat, suspendi jubebat: assiduè secum ad ejus operis ministerium quatuor Numidas circumducens. Longum esset commemorare fœda omnia & crudelia facinora, quæ iste passim edidit. Mortuo Carvajale, Johannes Costa & Johannes de Torre aliiq; undecim Tribuni milit. suspensi sint: multi milites virgis cæsi & in Hispaniam ad triremes damnati, alii in Ghilensem oram exulatum missi, Valdiviam ejus provinciæ Gubernatorem sequuti sunt. *Carvajalis exitus.*

CAPUT XVI.

Gasca res Peruanas componit. Milites promissis explere frustra conatur. Contreræ fratres in ejus pecunias involant. Ille recuperatis omnibus, in Hispaniam trajicit.

Sublato partium duce Pizarro, Præses Cuscon ingressus, Hispanos omnes, qui vasallos & subditos haberent, quosdam donis, plures promissis onustos, domum remisit: de strenua & fideli erga Regem opera eorum gratias agens. Dein Gonzalli Pizarri aliorumq; qui perduellionis damnati fuerant, ædes solo æquat, & areis salem inspergit: mox Cusco excedens Purimam petit. Ibi cum Hieronymo Loaisa Archiepiscopo Limensi & Petro Lopez scriba suo de assignandis agris dividendisq; inter colonos Indis vasallis, consilio habito: Inojosæ centum millia ducatorum annui reditus attribuit: Valdiviæ paulò minus: sed hic postea non diu vixit. Veneno sublatum fuisse ferebant. Cæterum præsidem in hæc præmia & annuos reditus amplius decies centena & quinquaginta ducatorum millia pluribus erogasse constat. *Gasca duces de se bene meritos præmiis afficit, milites negligit.*

Verùm vulgata ejus divisionis fama, multi milites, qui summis periculis ac sudoribus strenuam fidelémque operam Regi præbuerant, ac gaudio alacres haud ambigua spe mercedem laborum exspectabant: ubi se solos indonatos & præmiorum expertes prætermitti videre, vehementer conqueri de Præside ac fremere apertè ceperunt. Mul-

F cebant

cebant iratos benignis verbis ipse & Archiepiscopus quantum poterant: Sibi quidem non esse in præsentia dicentes, quod ultra largirentur: sed brevi daturos operam, ut omnes dignam meritis gratiam referrent. Sed illi dictis usque adeo non placabantur, ut etiam vecordes seditiosis ac contumeliosis vocibus eos increpare & ferocissimè obloqui auderent.

Militum Hisp. in Gascam falsè dicta.

EARUM aliquot haud illepida exempla referam. Haud multis ab hinc annis Cordubæ Monacha erat (Magdalenam de Cruce appellabant) non tantum plebis opinione, sed Hispaniæ quoque procerum judicio pro diva & fatidica vulgò habita. Quin ipse Cæsar expeditionem nullam ferè aut inceptum aggrediebatur, ut ad eam velut ad oraculum non mitteret, rogarétque, ut fusis pro se precibus rem Deo commendaret. Tandem aliquando fraude patefacta, compertum est sortilegam eam mulierem esse, eíque cum Diabolo familiarem consuetudinem intercedere. Ejuscemodi Magdalenam de Cruce ipsum præsidem esse, ei in os exprobravit miles, eumq; iniri à Diabolo: Archiepiscopum videlicet iis ambagibus designans, quod præses nihil sine ejus consilio & sententia ageret.

ALIUS objecit, astutiorem eo vulpem cœlo non tegi. Alius furens & exspes ei dixit, Se in quam remotissimas terras abire velle, unde ne nomen quidem Hispaniæ audiret. In hunc adeò exarsit præses, ut nisi optimos precatores habuisset, qui à præside ei veniam exorassent, eum illico in patibulum acturus fuerit: tum verò remissa ultima pœna in Chilen relegavit. Quidam etiam miles ridens præsidem sic affatus est: Domine præsidens, date mihi, quæso, de gratia birrettum illum, quem vos habetis in capite. Tum præses & ipse renidens: Ecquid vis illo facere? inquit miles: Volo comburere, ait, & redigere in pulverem ad facienda maleficia: quandoquidem vos cum illo tot bonos viros decepistis. Alii vulgò in eum jaciebant, Venisse eum, ut veniam daret tyrannis, & fidos Regis servos occideret. Nonnulli minaciter dicebant, Nisi daret, unde viverent, semet ultro undecumque possent rapturos.

Seditio militaris in Peru.

HIC tam præterturbatus rerum status eo tandem erupit, ut non pauci conjuratione facta Inojosam interficere, præsidem vinctum in Hispaniam mittere, Cæsarem per literas orare decernerent, ut sanctum atque innocentem aliquem virum eo mitteret, qui agros & ditiones provinciæ omnibus, ut quiq; meritus esset, de integro divideret. Verùm quum omnia foras emanassent, captis consilii autoribus & in Hispaniam missis (in iis erat Sacerdos Cantaber, qui se eo bello operam navantem Cæsari quadraginta millia ducatorum consumsisse dicebat) ea tum quidem conjuratio in præsens repressa est. Verùm non multò post quam præses Perusio in Hispaniam vela fecerat, nova seditia erupit. Octingenti exciti Hispani quendam Franciscum Ernandem ducem & caput sibi imponunt: Petrum Inojosam, Balthasarem Castellanum equestrem ducem, fratrem ejus, & Didacum Palominum obtruncant, & quoscumq; alios tribunos mil. & illustres viros adipisci potuere, qui primo Gonzalli Pizarri partes sequuti ad Gascam defecerant. Sed is motus statim restinctus est, sublato seditionis capite Ernande, quem noctu sui cum aliis aliquot tribunis interfecere.

Gascæ edicta in Peru.

CÆTERUM præses, ne quid incommodi ab iratis pateretur metuens: tum etiam ne contumelias & probra quis à militib. lacerabatur, coram ipse audire ac videre cogeretur: Purima relicta Limam concedit. Ibi Regiam curiam & juridicos magistratus constituit: provinciæ statum composuit, quæq; ad ejus regimen pertinerent, descripsit. Inprimis edixit, ut Sacerdotes ac Monachi in singulos Indorũ pagos tributi & Christianam fidem edocen-

edocentes, falsas & perversas opiniones ex eorum animis evellerent. Hispanos omnes, qui subjectos sibi vasallos & clientes haberent, omnium Indorum censum agere jussit, & uniuscujusq; fortunarum recta æquaq; æstimatione inita, pro censu tributi modum describere. Cæterum in singulis, qua irent pagis Missam unam Spiritus sancti (ut vocant) celebrari voluit, quem æstimatores orarent, ut divina ipsius ope adjuti in censu peragendo sanctè atq; innocenter sese gererent.

Sed eo demum perfecto, summæ tributi imperatæ Indi reclamaverunt: Sibi multò plus indici querentes, quam pendere possent: maxima videlicet indigenarum parte vel assiduis bellis exstincta, vel enecta laboribus, quibus ab Hispanis inclementius vexati essent. Edixit præterea, ut Indici vasalli suis Senioribus seu patronis ex earum tantum rerum genere tributum penderent, quas tellus sua funderet. Quippe antehac Hispani aurum & argentum, quamvis deesset, ab illis flagitantes, ut quærerent, tormentis urgebant: ac si qui fortè, quum nec possiderent aurum, nec unde parare possent, haberent, in silvas se abdiderant, Hispani eos veluti feras indagantes sagaci canum odoratu pervestigabant: multosq; ita repertos efferati canes dilaceravere: ipsi verò, damnata vitæ spe, tantas ærumnas suspendio finiebant. Vetuit præterea præses, ne in posterum Hispani Indos invitos ad ferenda onera adigerent: quamquam in nonnullis provinciis, præsertim in Quitensi, penuria jumentorum eos onerari permisit. *Hisp. sævitia exemplum.*

Porro earum omnium rerum curam Archiepiscopo Limensi & quibusdam Dominicanis commisit: qui tum Hispanorum tum Indorum causis inspectis, ubi verum comperissent, pro sua prudentia de rebus statuerent. Ipse verò totus in accumulandis Cæsari pecuniis, Hispanos provinciales omnes, quibus agros & ditiones assignaverat, stipendiarios facit, pensione imposita quam Cæsari solverent. Licentiatum Gamam in Quitensem provinciam, Gabrielem de Rojas diversa parte in Potosiam Judices assiduos cum Dominicanis aliquot Monachis mittit, ac nominatim eis negotium dat, ut peragrantes omnes eas terras, tum ab Hispanis colonis, tum ab Indis ipsis pecunias quantas maximas possent, conquirerent. Atq; illi ad eam rem minimè segnes, non jus aut verum in cognitionibus, sed solam opum magnitudinem, spectabant. Itaq; passim specie juris objiciendo, Tu in Regem rebellasti: tu Gonzallo Pizarro operam præbuisti: tu eventum spectasti, ut fortunæ tua consilia applicares: tu optasti, ut vinceret & provinciæ imperium occuparet: his, inquam, & aliis ejusmodi speciosis accusationum coloribus, ambo ingentem pecuniarum vim collegerunt. Inter hæc Gabriel de Rojas in itinere subita morte extinguitur: ac pleriq; ferebant justo Dei judicio interceptum: & à Deo tandem exauditas esse diras, & maledictiones vulgò à miseris provincialibus in acerbissimos illos exactores jactas: moxq; istum horribilis Cacodæmonis specie quibusdam Dominicanis Monachis apparuisse.

At præses, posteaquam quantam maximam potuit vim pecuniarum collegit: quæ decies centenum & quinquagenum millium Castellanorũ summam æquabat, proprædem in sui vicem Licentiatum Ciancam relinquens, Lima decessit, & myoparonem Johannis Cajetani conscendens brevi Panamam appulit: moxq; inde statim Nomen-Dei cum pecuniarum parte profectus, Quæstorem regium reliquam summam, quamprimum posset, mittere ad se jubet. *Gasca à Peru decedit.*

Biduo postquam inde decesserat Rodericus Contreras ejusq; frater, inconsulti juvenes, Roderici Contreræ Gubernatoris Nicaraguæ, filii, cum centum octoginta militibus de improviso Panamam irrumpunt.

Iſti fratrem Antonium Valdivieſam illius provinciæ Epiſcopum interemerant, quod ad Cæſarem multa in ipſorum patrem ſcripſiſſet, cui ob id abrogatum munus & erepta provincia fuerat.

Contreræ fratres collectas à Gaſca pecunias rapiunt.

Tum verò ingreſſi Panamam quadringenties millies amplius ducatorum auri involant: neglecto argento ut graviore & minoris pretii. Nec ea præda contenti nonnulli milites, qui cum ad triremes à præſide damnati in Hiſpaniam mitterentur, nave una rapta in Nicaraguam aufugerant: vindictæ cupidine ardentes, Nomen-Dei quoq; petere ſtatuunt. Ergo diviſo trifariam exercitu, Rodericus cum ſeptuaginta quinq; militibus terreſtri itinere Nomen-Dei contendit: frater ejus cum totidem ſociis ſecundo amne Chiagro defluens, eodem iter capeſſit: cæteri ad præſidium navium & partæ prædæ cuſtodiam remanent.

Vix Panama egreſſi prædones erat, quum cives manu facta cum centum & quinquaginta amplius mancipiis abeuntes inſequuti, primum eos aſſequuntur, qui per Chiagrum flumen delabebantur, eosq; adorti facilimè fundunt. Mox alterum quoq; adepti agmen, & illud profligant. Rodericus & Monachus quidam cum quatuor aliis Hiſpanis in vicinas ſilvas ſe abdunt, nec deinceps quidquam de iis compertum eſt.

Roderici frater, quum non compareret, diligentiſſimè inter cæſorum cadavera quæſitus: ac reperto fortè adoleſcentis cujuſdam corpore, quum illum ipſum unus militum ejus eſſe diceret, etſi lutulenta & confuſa facie ſatis quis eſſet internoſci non poſſet: quiſquis tamen ille eſſet, avulſum corpori caput in medio Panamæ foro ferreis cancellis ſepto loco pilæ impoſitum eſt. Tres & triginta Hiſpani capti, labore ac vulneribus feſſi revinctis pone tergum ad ligneum cuneum manibus in urbem tracti ſunt, & in cuſtodiam traditi. Eos ibi prætor quidam rerum capitalium, proprio motu, crudeliter pugionum ictibus confodit. Cæteri, qui in navibus erant, audita ſuorum clade, ſcaphis ſubitò fugam capeſſunt: ſed brevi omnibus captis, præcipui quiq; ſuſpenſi, cæteri ad triremes damnati ſunt. Interea præſes, audito Contrerarum latrocinio, cum valida manu Nomine Dei adverſum eos egreditur: ſed accepto in itinere de eorum clade nuncio, & receptis pecuniis, in urbem regreſſus, brevi inde in Hiſpaniam trajecit. Gaſca in Hiſpaniam reverſus, Vallæoleto in Germaniam ad Carolum Cæſarem tranſivit: ubi rebus à ſe geſtis expoſitis, Palentiæ Epiſcopatu ab eo ornatus eſt.

CAPUT XVII.

Navigationis è Panama in Peru ratio. Portu-veterenſis provinciæ incolarum mores, ſuperſtitio pervicax, & navigandi ratio.

E Panama in Peru navigantium curſus.

PRIUSQUAM Peruanis rebus & falſis opinionibus, quas eæ gentes de nobis concepere, finem imponam: quo modo quóve curſu è Panama in hoc regnum navigetur, exponere hîc mihi conſilium eſt. Ergo navigaturi in Peruanas provincias, ferè inde à menſe Januario uſq; ad finem Aprilis ſolvere conſueverunt, quippe hæc totius anni maximè idonea ad navigandum eo tempeſtas eſt: ac tum aperta illa maria, æſtate videlicet obtinente, & aſſiduè Subſolano & Coro ſpirantibus. Quæ naves, quacunq; alia tempeſtate vela faciunt, ingenti maris ſævitia & periculis conflictantur. Porrò onuſtæ naves Panama primum in Tabogam aut alias vicinas inſulas aquatum decurrunt (quæ Perlarum, id eſt, Unionum, nominantur, ob repertam ibi ab Hiſpanis unionum copiam) mox in altum provectæ

circiter centum & quinquaginta millia pass. versus occasum navigant, flexo videlicet in eam partem cursu, propter rapidos aquarum æstus, qui torrentis instar perpetuo lapsu in Ortum decerrunt. Inde correcto cursu recta in Perusium tendunt.

Quo tempore primum Panama eo navigavi, navis, qua vehebar, mense Junio solvit. itaque quod ea hiberna tempestas illic esset, omnes ferè vectores morbis impliciti sunt, quia naves, quæ ea maria navigant, constratæ ac tectæ non sunt, ut quæ in Septentrionali vehuntur Oceano (id est, eo qui adversam continentis Indicæ partem alluit) itaque in illis sub dio morantes perpetuo verberari imbribus necesse est. Ad hunc modum navigantes tandem ad Gorgonam insulam appulimus. Navis-magister (Patronum vulgò vocant) ubi se in eam deferri videt, Hæc, inquit, terra Dæmonum est: quippe nulla toto eo itinere pejor navibus nec statio nec navigatio occurrit. Tradidere nonnulli assiduè in ea insula pluere: sed in eo falluntur. Octo quidem certè continuos anni menses, inter tonitruum fragores, & corusca fulgurum, adeò effusus ibi ruere imbres verum est, ut elementa ipsa inter se certare ac misceri videantur. Quum nos eam insulam attigimus, jam veris initium erat, quod ibi sub finem Maji incipit: itaq; quod tempus in Panama hyemis est initium, id in illa altera regione ineuntis æstatis principium est. *Gorgona insula.*

Porro vicini continentis oræ accolæ auro abundant, & cacuminibus arborum mapalia sua, velut nidos, suspendunt. Eam oram, qua palustris & inequitabilis est, Hispani subigere nondum potuerunt. Caspar Andagoia, quum ad Bajam, id est, sinum San-Matthæi esset, cum centum & quinquaginta militibus æstate populabundus eam provinciam percurrebat, tabulas sæpè ad protegendum militem adversum incidentia circumferens. Quippe Indi strenuè saxa, tragulas, ollas fervida aqua plenas, & quicquid sors in manus dederat, subeuntibus ingerebant. Hispani verò securibus arbores tamdiu cædere, quoad & ipsæ & superstructæ domus ingenti fragore prociderent: interea tamen sæpè non inulti Barbari, nec nisi mutilatis aliquot Hispanis, interdum etiam elisis atque obrutis, cadere. Tandem quod asperior ea esset regio, neq; in tam informi omnis humani cultus solitudine alimenta exercitui expediri possent, Andagoja cum satis magna auri copia inde decessit: neque ea loca ullis Hispanis hodie habitantur. *Domus arboribus superstructæ.*

Jam quia hi tractus maxima anni parte importunis quibusdam ventis ab Occasu vel à Meridie perflantur, tum etiam propter rapidos maris æstus & torrentes aquas, velut præcipiti alveo perpetuo decurrentes: necesse est quotidie vesperi actis in salo ancoris ad ea littora consistere: mox luce orta flantem à terra ventum sequi atq; inde moliri. In quo sæpenumero usuvenit, ut dum naves provehi cogitant, in contrarium repulsæ peractum iter relegere cogantur, ac totos interdum quindecim aut viginti dies circa promontorium unum hærere, sicuti nobis contigit. Quum enim caput S. Francisci in conspectu haberemus, centum triginta millibus pass. à Capite Passao distans (quod quidem caput in Portus-veteris finibus est) rati eum locum Indis habitari, ut quondam solebat, quotquot vectores in ea navi eramus, victus penuria (jam enim tertius mensis abierat, ex quo Panama solveramus: & facilè mercatores, qui eadem navi vehebantur, nos miserrima fame contabescere potius passuros, quam vel bucceam panis elargituros, apparebat) consumptis igitur prope alimentis, terrestre iter capessere decrevimus.

Ergo viginti quatuor ejusdem fortunæ socii in terram exponimur, & singuli cum quatuor Maizii scutellis ignotum iter, quo casus & error ferebant, ingredimur. Pervenimus ad flumina, quibus Quisimiæ nomen est: quatuor sunt haud magno inter se spatio discreta: ea nos summis laboribus ac periculis prægrandibus arborum ramis, quæ in ri-

pa fortè rimantibus occurrebant, simul junctis & colligatis insidentes, tandem superavimus. Cæterum quum aqua salsa esset, æstu videlicet confundente dispares undas (quippe stata vice exæstuans mare non tantum his fluminibus, sed aliis, quæ in eum Oceanum defluunt, mixtum subit, & xv. amplius millium spatio alveos invehitur) ergo ut biberemus puteos fodere necesse erat.

Tandem ad Caput Passaum pervenimus. Ibi Indos crematis tuguriis penitus se in sylvas abdidisse, ut comperimus, in alterum promontorii latus transgressi, ad sinum Caraquam procedimus. Is sinus Æquinoctiali lineæ subjectus est. Ibi quo iremus incerti, quum neq; in adversam sinus partem trajicere possemus, nec alimenta suppeterent, cancris & cereis quibusdam prunulis vescebamur, quîs cum parum carnis inesset, lignum seu os interius simul commedebamus: & aquam certè salubrem ex lacu exiguo, quem haud procul mari in silvis reperimus, bibebamus. Ibi xxii. dies morati, quoad mavis portum intraret, quum pro certo omnes haberent, nos vel fame exstinctos vel ab Indis mactatos esse: ubi à Navarcho conspecti sumus, missa confestim scapha excepti, ea nocte in navi requievimus.

Portus-veteris colonia & provincia.

Postera die egressus Portum-veterem petii. Id oppidum habitatum Hispanis viginti duas fermè domus ex arundine contextas & palea tectas continet. Ea provincia propemodum in vastitatem & solitudinem redacta est: indigenæ smaragdorum copia olim abundabant, & earum gemmarum feraces fodinas penes se occultas habent: neq; hactenus tamen ullis tormentis adduci potuere, quamquam multis sævitia torquentium exstinctis, ut locum Hispanis indicarent. Mihi tamen aliquando retulit Johannes Dolmos trib. mil. dispensator quidam, Indicam mulierem ipsius concubinam locum illum ei edidisse: nec eum id postea evulgare voluisse, veritum ne Rex eas sibi fodinas attribueret. Multa quoque aurea & argentea vasa in supellectili quondam habebant: sed ea Hispani omnia convasarunt: itaq; hodie nihil Patronis suis seu Senioribus pendunt, nisi ex iis fructibus, quos è sua terra percipiunt: unde fit, ut pauci Hispani coloni eam oram inhabitent.

Gom. hist. gen. Ind. lib. 4. cap. 195.

Tradidere nonnulli, ejus provinciæ indigenas fœdos suos mores & falsæ religionis errores paulatim abjicere: neq; ultra falsorum suorum Numinum responsis fidem addere, ex quo Sacerdotum & Monachorum opera sancti Euangelii vocem audierint. Ego verò, quanquam ita esse optaverim, Deumq; orem, ut id propitius faxit, verè tamen testari possum, nullos adhuc neq; Sacerdotes neq; Monachos ad concionandum aut fidem nostram edocendum eos populos peragrasse. Quin ipsi quoq; eam derident, palamq; ac publicè dicunt, se nolle Christianos esse, sceleribus videlicet & nequitia nostra deterritos. Ac quantumvis præses Gasca edixisset, (uti supra memoravimus) ut in singulis earum gentium pagis Sacerdotes & Monachi manerent & erudiendis Indorum potissimum filiis operam darent: Hispani tamen hujus coloniæ municipes, & aliarum præterea aliquot, vehementer reclamarunt. Quippe Sacerdotem unum quadringentos ducatos in stipendium annuum petere: id verò precium esse majus quam quantum omnes simul Indi Patronis suis tributi penderent.

Portu-veterensium pervicax superstitio.

Ac quia eo ferè tempore Perusio excessi, quorsum res postea evaserit, nescio: sed dum in ea provincia morarer, sæpè fallendi temporis gratia Indicos illos pagos tum maritimos tum mediterraneos perambulans, in ejuscemodi quiddam incidi. Ingressus fortè aliquando viculum quemdam ignobilem (Chiarapotum appellant) indigenas in fano solitis sacrificiis faciendis occupatos comperi. Quumq; inter strepentium tympanorum

norum sonitum patria quædam carmina canentes audivissem, propius visendi cupidus, delubrum ineo. Sed vix pedem intuleram, quum Sacerdotes, toto vultu iracundiam testante, propemodum mihi in faciem despuentes, festinanter me foràs ejiciunt. Ibi vidi Idololum è creta tigridis effigie, ac duos pavones aliasq; aves, quas suorum Deorum sacrificiis dicatas habebant. Ibi præter hæc fortè adolescens aliquis mactandus aderat (quomodo apud eos humanis victimis litare fas ac solemne est) mihi tamen tunc videre non licuit.

Alia quadam die usuvenit mihi, ut Picalancemam profectus, Indos ejus pagi incolas compotantes deprehenderem: quumq; propius accedens, per otium spectare vellem, quomodo se largius potu invitarent: quatuor repentè ex illis minaci gradu ad me tendunt, & Oh Christiane, inquiunt, nebulo impure, perfide, facesse, propere è finibus nostris. Ergo quum præter has minas, simul illos in meum ensem manum injicere velle animadverterem, proripio me in fugam: & apud me constituo Indis numquam deinceps intervenire, qua die solemnia sua agitarent. *Indi Christianos sacrificiis suis interesse nolunt.*

Præter eos, quos commemoravi, plures quoque perlustravi pagos, quales sunt Cava, Camuliova, Camuxiova, & alia earum gentium loca, quorum incolæ Indi aliqui filios suos enecant, ne Hispanis serviant. Pro certo refertur, Mantæ regulos pulcherrimum & nobilissimum smaragdum habere, ovi gallinæ magnitudine, quem inter præcipua Numina colunt. Manta porrò, oppidum ad mare situm, una è præcipuis ejus oræ urbibus quondam erat: & priusquam Hispani eam provinciam inirent, amplius duobus Indorum millibus habitabatur: quum ex tanto numero vix hodie fortè quinquaginta supersint. Nec dispar solitudo in aliis ejusdem provinciæ municipiis facta est. Quum aliquando Lupus Ajala ab hujus civitatis Regulo peteret, an Christianus esse vellet: respondit ille, Se nescire, &, Faceret ipse, ut visum esset. Ita Lupus Indum baptizari jubet, & Didacum nuncupat: sed ne ita quidem cicuratum Hispani cujusquam contra os intuentem umquam animadverti. Ejus subditi fœdis moribus bruti, spurci, masculæ Veneri dediti & vitiis omnibus inquinati sunt. *Manta oppidum.* *Peruenses inviti Christianismum subeunt.*

Per omnem ejus oræ longitudinem, Indi omnes ejus maris accolæ aquam salubrem bibunt, quam è puteis manufactis hauriunt: & peregrè ituri omnes cucurbitam ea aqua plenam efferunt: nisi qui fortè Manta in Portum-veterem iter faciunt. Quippe illi aquam putealem ferre negligunt, veriti ne in aliquem forte Hispanum incidant, qui eam eripiat & bibat: sed duo millia passuum in mediterranea progressi aquam quadam ex rupe manantem, nigram, spurcam & fœtidam, excipiunt: haud dubii nimirum talem Christianos non bibere. *Indi ne aquam quidem liberè ferre, metu Hispanorum audent.*

Ea regio calidi & humidi temperamenti est: itaq; serenum ac purum cœlum vix unquam ibi conspicias. Cervis, porcis, gallinisq; ex earum genere, quæ ab Hispania ad stirpem propagandam transvectæ sunt, abundat: neq; ulla in Indiæ parte melior ex Maizio panis fit quam illic. quamquam iis tamen non assentior, qui panem illum triticeo anteponunt. Mellis præterea, sed acerbi, ac ceræ, sed ignobilis, neq; admodum bonæ, satis ferax: peculiare quoddam fructuum genus habet (indigenæ *Papaie* vocant) ficuum specie, modicorum magnorumq; quale nusquam in India, præterquam in eo regno, vidi. Arbor, quæ illud pomum gignit, procera & gracilis: fructus sapore dulci est. Ibi etiam aliud ficuum genus exiguorum visitur (*Tunne* nominant) sed & illi aliis provinciis, ut Nicarague, Guattimale & toti novæ Hispaniæ regno, communes sunt. *Gom hist. gen. Ind. lib. 5. c. 115.*

Cæterum omnes in universum Portus-veteris provinciæ Indi ferè pustulis quibusdam *Pustulæ Peruenses.*

busdam obnoxii sunt, seu verrucis: quæ è facie aliisq; corporis partibus erumpentes, quum maximæ sunt, nucis juglandis crassitudinem æquant. Id morbi genus & ipse expertus sum: nullo doloris cruciatu afficiunt, fœdæ sanguineæ, ac ne aliud quidem remedium desiderant, quàm ut maturitate exspectata, tenui filo constrictæ abscindantur. Indigenæ ejus gentis ora coloribus fucant: nares, labra, aures & genas perforant, ac festis suis diebus aurea monilia, uniones, iis foraminibus velut emblemata includunt. Quod ad cultum attinet, maxima pars subuculis non manicatis vestiuntur: cæteri nudi, & sæpè totum corpus nigro fucantes, incedunt.

Peruensium lintrium forma.

INDI universæ illius maritimæ oræ accolæ piscatui in primis student. Lintres, quibus tum ad piscandum tum ad navigandum utuntur, instar ratium, tribus, quinque, septem, interdum etiam novem aut undecim tignis levissimis junctis, expassæ manus effigie, contexunt, ita ut medium tignum cæteris longius promineat: eosq; modo longiores, modo breviores fabricantur, ac pro longitudinis & latitudinis modo vela expandunt. Porrò ubi per tranquillum ejuscemodi rates diu remigio subegere, panem, fructus, aliaq; ejusmodi in mare, velut sacrificium, projiciunt: orantes ut prosperum ventum immittat: quippe se defessos esse, neq; ad remigandum vires ultra sufficere.

CAPUT XIX.

Guancavilichiæ regionis incolarum mores & cultus. Guainacavæ transitus. Zarza-parilla herba. Chimbos mons.

PORTU-VETERENSIS provinciæ fines proximè Guancaviliqui regio excipit, regni Peruani provincia inferior. Ejus oræ maritimæ primus pagus, Colonchi appellatur, S. Helenæ prominenti proximus. Ejus pagi ac populi Principem sæpè vidi, annorum fermè sexaginta hominem. Digna certè Principe ei facies, corpus vegetum robustumq; & prospera valetudine erat. Subucula non manicata, & rubro tincta, amictus, torquem ex auro purissimo, sextuplicato circa collum circulo, quasi majores corallii surculi, aut baccæ crassitudine gestabat, annulumq; in digitis: illi quoq; ex auribus perforatis baccæ & aurea stalagmia pendebant. Sinisterioris brachii carpum pellucida gemma instar speculi, tuendæ oculorum aciei, exornabat.

QUO tempore Hispani primum eas terras ingressi sunt, principatum obtinebat in ea provincia Regulus (Baltacho ei nomen erat) qui apud suos venerabilis non magis imperio, quàm authoritate ea loca regebat. iste nemini adeuntiū aut visentium assurgebat, præterquā Colonchio illi principi, de quo ante dixi. Attamē iste Cacicus nulla unquam adduci persuasione potuit, ut Legem Dei vellet audire. Eum aliquando Patronus suus me præsente ita alloquutus est: Colonchie, inquit, volo, ut Christianus fias: at ille abnuens: Domine, inquit, jam mihi propè acta est ætas, neq; idonea, ut Christianus fiam: at filios meos potius, ut voles, cape, & eos, quidquid visum fuerit, edoce: quippe illi munia ministeriaq; moris tui facilimè obire assuescent: me verò id ætatis majorum meorum legem & instituta relinquere non juvat.

Peruenses reguli à Christiana religione abhorrent.

EJUS provinciæ homines è superiore maxilla quinque aut sex dentes excutere solent: ac si causam quæsiveris, id elegantiæ se causa facere respondent. Subucula non manicata, ut Portus-veteris indigenæ, amiciuntur. Pudenda fascia bombicina velant, cujus extremæ vittæ ad talos usq; demissæ, instar equinæ caudæ ab tergo dependent. Fœminæ præcin-

præcinctorio aut castula, nodo revincta & ad medium crus demissa, integuntur. Ejus provinciæ populi Hispanis in urbe Guajaquil habitantibus serviunt.

Eam coloniam principio Hispani in planicie Chioni fluminis ripæ imposuerant, quadraginta millib. pass. procul mari. In illis autem regionibus immensæ quædam panduntur planicies, velut infinita camporum patentium superfusia aquis mersa æquora: tum densissimæ silvæ, cum incredibili copia crocodilorum. Adhæc octo anni mensibus tanta vis culicum eas terras infestat, ut mirer ullos incolas ibi posse vivere. Itaq; Hispanos eo loco manentes, ubi nox advenerat, ut quiescere possent, vela & conopœa circumpandere necesse erat, quod & ipsi quoq; Indi adhuc faciunt. Quamquam etiam illi cubilia sublimè quatuor scaphis arundineis firmissimis, levi tabulato, suspensa imponunt: & in hunc modum quiescunt, minus videlicet ita infestis culicibus. *Peruenses culices infesti.*

Anno verò MDXLVI. continuis imbribus auctus fluvius ille non ingentem modo stragem dedit, sed totos circa campos & maximam regionis partem, illamq; adeò ipsam urbem, inundavit & obruit. Quare Hispani viginti millia passuum propius mare novæ urbi sedem deligunt, eamq; ad ripam ejusdem fluminis colli imponunt. Is locus Transitus-Gainacavæ appellatur, tali de causa. Gainacava ducem quendam suum cum valido exercitu, ad subigendam eam provinciam quondam miserat. Dux quum traducere exercitum decrevisset, indigenas transversis tignis trabibusq; injectis, quomodo schediæ & rates compingi solent, fluminis transitum ponte jungere jubet. Perfecto opere, quum jam exercitus cum impedimentis transiret, hostes funibus abscissis pontem solvunt: multi in flumen se præcipitantes gurgitibus hauriuntur: cæteri interclusi à suis ab circumfuso hostium exercitu prope ad internecionem cæsi sunt. *Guajaquil urbis inundatio.* *Gainacavæ transitus.*

Gainacava ubi suorum cladem accepit, magno contracto exercitu, Quito movet, & ex illis montibus in plana degressus, eam gentem ingenti cæde perdomat. Post eam victoriam, jungendi aggere fluminis cupido eum incessit, ut pedestri transitu in ulteriorem ejus ripam tuto, quum visum esset, transcurreret. Jamq; aggestis saxis & terra inges moles jaci in alveum cœperat, & aggeris longitudo jam viginti & amplius passus impleverat, quum Gainacava propter latitudinem, altitudinem & rapiditatem fluminis quidquid ingerebatur absorbentis, incepto destitit. Hanc ob causam eum locum Hispani Gainacavæ-transitum nuncuparunt: urbemq; ibi à se conditam, San-Jacobum, quæ ædificiorum & incolarum frequentia à Portus-veteris colonia nihil differt. *San-Jacobum colonia.*

Ejus fluminis ostio Puna insula objecta est, & ea quidem in ditione Regis. Ejus indigenæ, quomodo fluminum accolæ & aliæ earum provinciarum gentes, quoad suppeditarunt vires, continua adversum Hispanos gerentes bella multos interfecere. In iis, quum F. Vincentius de Valle-viridi, cum XLII. Hispanis Didaci Almagri furorem fugiens, (quo tempore ille Franciscum Pizarrum Marchionem interfecit) in eam insulam se abdidisset, nocte quadam Indi fustibus & clavis omnes ad unum trucidarunt. Hic erat Monachus ille, qui cum Attabaliba Cassiamalcæ colloquutus erat, quum is à Francisco Pizarro captus est (uti superius dictum est.) Eum Cæsar Episcopum Peruanæ provinciæ designaverat. *Monachus primus Peruensium bellorum instinctor, digna opera præmia refert.*

In Puna & finibus Guajaquil & Portus-veteris, herba quædam ramosam reperitur: foliis ut roboris, (*Zarzaparilliam* vocant) quæ venereæ contagioni & aliis morbis medetur. Ea nempe duobus silicibus trita expressus & percolatus succus, admisto aquæ calidæ modico, ægrotis bibendus porrigitur. Ii mox hausta ejus potionis, quantam natura patitur, mensura loco calido compositi, quoad tolerare possunt exsudant. Eo medicamento *Zarzaparillia, herba utendæ ratio adversus veneream luem. Vide Nicol. Monard. lib de simpl. Ind. Occid. Medicam.*

dicamento tres aut quatuor dies, ut visum est, utuntur: biscocto tantum interea pane & pulli gallinacei assi paululò vescentes. Alii ejus herbæ ramusculos duntaxat aqua incoquentes, jus eliciunt, quod interdiu bibant: & eo sorbitionis genere nonnulli duos trésve continuos menses utuntur.

In provincia Guajaquil & aliis versis in Orientem regionibus, hyems mense Novembri incipiens usq; ad finem Aprilis durat. Majo veris initium est, Octobri exitus. In ora ejus maritima, inde à Tumbez Austrum versus, adeò rari imbres sunt, ut vix triennii quadrienniíve spatio paucis miserè expressis gluviæ guttis planicies illæ aspergantur. itaq; ibi partim ob nocturnos rores, qui copiosè cadunt, partim diurnis accolarum irrigationibus humentia sata adolescunt. Arenosæ quoq; ibi planities jacent, in quas nunquam impluit: in montibus contra octo mensibus anni pluit: nonnulli etiam obsiti nivibus & perpetuo rigentes gelu conspiciuntur. Æstate venti quidam assiduè à Meridie incolis noxii infestiq; admodum spirant.

Chimbos mons altissimus. QUUM è Guajaquil Quito iter facerem, Chimbon montem, in altitudinem XL. millium pass. editum & omni prorsus humano cultu vacuum transgressus sum: quo in itinere, nisi Indus quidam pauxilulo aquæ oblato mihi subvenisset, siti planè extinctus essem. Postquam tandem in verticem perveni, paulisper consistens, novas illas & mirabiles terras subjectas oculis è sublimi tanta cum admiratione despexi, ut inusitata quædam, velut in somnis, visi species oculis meis ablata videretur.

IN hac ingenti provincia Quitensi, ut & in aliis nõnullis Peruani regni regionibus, quum plerique populi peculiare idioma habeant, vulgò tamen Cuscensis lingua in usu est. Quum enim Ingæ (id est, Peruani Reges) eas provincias ditioni suæ adjecissent, edixere ut omnes Cuscensem linguam ediscerent, eamq; patres filios suos edocerent. Ex eo igitur illud idioma per universas eas provincias, quæ eorum imperio subjectæ erant, promiscuo usu obtinuit.

CAPUT XX.

Peruanorum religio & ritus, cultus. Pecora. Ebrietatis studium. Opificia. Vini apud Peruenses summa caritas.

HÆ gentes etsi cum Dæmonibus colloquia misceant, Solem tamen pro Numine præcipuo habent. Ab eo beneficium aliquod petituri tum Principes, tum Sacerdotes, mane, oriente eo suggestum quoddam editum, lapideum, conscendunt: ibiq; demisso capite stantes, complosis ac *Orandi ritus apud Peruanos.* confricatis invicem manibus, mox in cœlum sublatis passisq; ut si Solem ipsum amplecti vellent, certas quasdam preces concipiunt, petentes ab eo quibus indigent. Nunc verò etiam quum ab Hispanis vexantur, eos uti Solem adorant, precantes ut misericordia in se utantur, neve ipsis noceant.

INGENTIA ibi delubra Numinum, præsertim Solis, & immensæ opulentiæ erant: incrustati intus auro & argento parietes: multæ quoq; sacris dicatæ virgines (*Mamoconæ* appellabantur) nulli operi præterquam nendis texendisq; tantum ornamentis Deorum vacabant. Humanis victimis litant, viros ac pueros mactantes, quorum tamen carnes non mandunt. Pecudes quoque, aves, & alia animalia immolant: & hostiarum fuso sanguine Idolorum ora & templorum portas inungunt. Quum Dæmonis colloquium expetunt, aut seminare, aut aliud quid aggredi in animo habent, Sacerdotes aliquot dies jejunium sibi indicunt.

MOR-

Mortuos Regulos magnificis & ingentibus ſepulchris inferunt, ac cum eis multum aurum argẽtumq; elaboratum, formoſiſſimas uxores & quas viventes ipſi maximè dilexerunt, famulos, veſtes, fruges, vinum & quæque alia cariſſima, ſimul defodiunt: ne videlicet eis cibus ac potus deſit, quoad in alterum mundum pervenerint. Quæ ſepeliendi ratio in plerisq; Indiæ regionibus uſurpatur. Atq; iſti immortalitatem animæ credunt. Ejuſcemodi multa ſepulchra ditiſſima Hiſpani reperere: pauca tamen illa præ iis, quæ adhuc ſuperſunt. Multos dies defunctos lugent. *Sepeliendi ritus.* *Immortalitas animæ apud Peruenſes credita.*

Viri ſubucula ex lana aut bombyce non manicata veſtiuntur, & pendente nodo ex humero altero penula: nobiles caput faſcia involvunt, & floccum è lana geſtant, qui in ſiniſtram aurem propendet. Ex herba quadam candida, cannabis ſpecie, calceos conficiunt. Fœminæ longa pallá ab humeris ad talos uſq; promiſſa indutæ, & faſcia quatuor digitos lata præcinctæ (*Chiumbi* appellant) ad pectus acus aureas & argenteas affixas præferunt, quas *Topi* nominant: ac ſuperimpoſitum aliud breve amiculum geſtant, quod *Liquida* appellatur: capillis quoq; promiſſis & liberè fluentibus conſpicuæ. Atq; hic veſtium mos & forma apud Cuſcenſes in uſu eſt. *Peruenſium cultus.*

Peregre profecturi rubro quodam bitumine faciem oblinunt, adverſus ventos, herbamq; ore clauſam (*Cocam* ipſi appellant) velut panchreſtum quoddam pharmacum circumferunt. Quippe ejus præſidio freti integrum diem, nullius nec cibi nec potus egentes, iter faciunt. Atq; hoc quidem herbæ genus earum rerum, quibus mercaturam exercent, præcipuum eſt. Eſt & apud eos radicis genus (*Pape* vocant) tuberum ſpecie, ſed exigui ſaporis. Abundare olim pecoris copia (id aſini amplitudine, ſpecie prope cameli eſt) ſed, ut ipſi referunt, non ita dudum tetra quædam lues, lepræ inſtar, armenta corripiens maximam partem extinxit. Verùm multò pejor lepra Hiſpani univerſum propè id pecudum genus abſumſere. Horum animalium caro ferinum quiddam ſapit: eorum velleribus indigenæ quondam veſtiri abundè conſueverant: quæ nunc in ſumma raritate cariſſima habent. *Coca herba inediam levans.* *Peruana oves.*

Cæterùm eæ gentes, ſicuti omnes ferè Novi illius Orbis, ſummam voluptatem & præcipuum vitæ præmium in crapula collocant. Itaq; poſtquam multo mero incaluere, fœminam quiſque, quæ prima collibuerit, amplexus libidinem explent, ſublato prope omni matrum, filiarum aliarumq; neceſſitudinum diſcrimine: & ipſi adeò Reguli ac proceres eaſdem ſorores & conjuges in matrimonio habent. Panem nullum planè faciunt, excuſſo grano tantum cocto & toſto veſcentes. Atq; hæc una lex eſt, quam inter alias Gainacava tulit: quum videlicet aliquam ingreſſurus, ſuos in pane faciendo occupatos eſſe nollet. Ergo etiam nunc eum morem obſervant. *Ebrietas Peruanorum.*

Ejus Regni primaria quondam civitas Cuſco erat, Inguarum imperii caput: quæ priſcis temporibus longo abhinc ævo (ut indigenæ memorant) à Magocappa condita eſt, primo ejus ſtirpis Rege. Cujus mox ſucceſſores, amplificatis imperii ſui finibus & multis gentibus ſubactis, leges iis ſuas moréſque tradiderint, multáque paſſim ædificia, tum cultui Deorum tum Regis uſibus deſtinata exſtruxerint. Eorum parietes, leviſſimo lapide, pumice ædificati ſunt: ſtraminibus & paleis integuntur: cujuſmodi ego aliis locis, maximè in provincia Quitenſi, in Tumebambæ finibus non minus ſumptuoſa & magnifica quam in Cuſco vidi. Ac quamquam plurima ab Hiſpanis diruta jaceant: multa tamen etiam nunc in militaribus viis viſuntur (quæ indigenæ *Tambos* appellant) ex quorum ſemirutis maceriis, qualis fuerit ingentium eorum ædificiorum fabrica facilè colligi poteſt. *Peruanorum ædificia.*

Gainacavæ monumenta. INTER alia Gainacavæ monumenta, nobilissimum opus via strata, complanatis ad æquum aliquot monticulis, adhuc spectatur. Quitensis istius provinciæ aër temperatus & salubris est. Cuscenses Reges plerumq; ibi morabantur: multisq; partibus aurificinas instituerant. Ac aurifabri quidem Indi, nullo ferreo instrumento utentes, mirabilia opera, quamquam paulò rudius, non inscitè tamen fabricabantur.

Aurificum Peruanorum opera. PORRÒ in hunc modum operantur. Primum aurum vel argentum fusuri catino longo aut rotundo injiciunt: eum ex panno terra incrustato, & carbone contuso factum, moxq; exsiccatum igni imponunt, cum ea metalli copia quantam capere potest: mox quinq; aut sex siphunculis arundineis tamdiu circumflando incendunt, quoad liquefactum metallum omni excocta scoria, nitescat. Inde catino eductum aurifices humi sedentes, nigris quibusdam silicibus, aptè ad id factis tamquam malleis, opus pariter inter se sortiti elaborant, & ex eo faciunt, aut (ut magis propriè loquar) faciebant prosperis suis rebus, quidquid jubebantur, puta Diis dicata statuas, vasa, monilia: pecudum etiam omniumq; animalium quæ videre poterant simulacra effingentes.

Gom. hist. nat. lib. 4. QUOD ad res ex Hispania eo traductas attinet, frigida omnia ac temperata loca tritico satis fida sunt, & in iis abundè provenit. Ibi etiam vites aliquæ, sed parum feraces sunt. Dicunt nonnulli spem esse sibi fore, ut brevi vites in iis regionibus adolescant fiantq; vina: imò ut fructus prope omnes Hispaniæ concessi, ibi quoq; nascantur. *Peruanæ regiones alendis vitibus ineptæ.* Verùm etsi spem suam nemo illis tollit, irrita tamen erit, neq; meo quidem judicio, effectus quales illi sperant, umquam apparebunt: quippe aëris temperamento & cœli positione nostræ planè contraria.

Ad hæc quando in Nova-Hispania aliisq; locis ubi melior mitiorq; tellus est, quanquam consitis vitibus, vinum tamen non collegere: quanto minus in Peruanis provinciis? Addo etiam Dei bonitatem brutis illis gentibus tam præstantem liquorem concedere noluisse: sed attribuisse tantum pro eorum captu habituq; res ad tuendam vitam utcumq; necessarias.

HISPANI, qui colonias sibi posuere, raphanorum, lactucarum, melonum, cucumerum, brassicarum, copiam habent. Limonum etiam & aurantiorum, quamquam hi fructus non nisi loco calido nascuntur. Ficuum mediocriter. Pecoris propemodum inopia est, idq; ob continua bella: & quum ibi essem, Limæ vacca una centum ducatis æstimabatur: ovis quinquaginta & sexaginta.

PERUANI regni fertilissima provincia Quito est: ea frumenti admodum ferax, magnam etiam vim porcorum & gallinarum, Hispanicæ sobolis, alit: insuper cuniculorum jucundissimi saporis ingenti copia semper abundans. *Vini caritas apud Peruenses.* Sed vini summa ibi caritas. nam in ipsa Quitensi urbe, ut quum vilissimè venditur, vini seria una, duodecim circiter lagenarum capax (lagena seu bocalium, ut vocant, XXVIII. uncias capit) quatuordecim aut quindecim ducatis aureis valet: Limæ & aliis maritimis locis, duodecim: sed Potosiæ mediterranea urbs est, quingentis amplius millibus pass. introrsus à mari retractiori vulgò LXX. & LXXX. ducatis venit. Ad eum modum cæteris locis, pro ratione & situ regionis, quo importatur, majus vel minus pretium sortitur.

ATQUE hic nova sæpè intervenit calamitas. quum enim cadi, seu seriæ aut fideliæ, quibus vinum ab Hispania deportatur, fictiles sint, quum è loco in locum circumferuntur, plerumq; franguntur. Sæpenumero etiam, morantibus diutius navibus, tanta iis locis vini penuria incidit, ut ejuscemodi cadus unus quadringentis, quingentis interdum, imò etiam mille, ducatis aureis ematur.

CA-

CAPUT XXI.

Peruani Christianos ex maris spuma concretos esse putant, Aurifodinæ exhaustæ Colonia in Peru ab Hispanis conditæ.

MATURUM jam mihi videtur falsas eas opiniones, quas illæ gentes de nobis habent, expromere. Postquam ingressis Perusium Hispanis, mores eorum, facta & atrocia sævitiæ exempla, quæ passim ab iis edebantur, inspexere: nunquam ex eo non modo fateri voluerunt, nos esse Christianos filios Dei (sicuti ab Hispanis audiebant) sed ne ita quidem in lucem editos ut vulgò nasci homines solent. Quippe fieri non posse, ut tam ferox & truculentum animal ab ullo homine genitum & fœminæ partu editum sit. *Absurda Peruanorum de Christianis opinio.*

Itaq; eorum animis penitus hæc insedit opinio, nos mari esse ortos: ac proinde nos *Viracochie* vocant. quippe *Cochie* apud eos valet mare, & *Vira* spumam significat. Ergo nos è mari concretos & coalitos, spumaq; nutritos, vulgò ferunt: ac venisse in terras ad vastandum ac perdendum mundum. Neq; eam opinionem ullus, præter Deum omnipotentem, eorum animis evulserit. Nempe inter se ita ratiocinantur, Venti domus prosternunt, arbores frangunt: ignis eadem urit: sed isti Viracochiæ omnia devorant: terram invertunt, vim fluminibus afferunt, neq; ullum tempus remittunt: perpetuo irrequieti modo huc modo illuc vagantur, aurum & argentũ insatiabiliter quærentes: mox ubi quæsivere, alea consumunt, bella gerunt, mutuis cædibus se conficiunt, latrocinantur, blaspemant, Deum exsecrabiliter ejurant abnegántque: verum numquam loquuntur, & nos nostris ditionibus & fortunis spoliavere. Deniq; Indi mare diris exsecrantur, quod tam sævam & truculentam sobolem in terram immiserit. *Barbari Christianorum vitia gravissimè arguunt.*

SÆPE varia ejus regni loca perlustrans, si quem fortè Indum obvium haberem, animi gratia, ut mentem ejus nudarem, sciscitabar ex eo, ubi hic aut ille Christianus maneret. Illi verò tantum abest, ut responsum aliquod darent, ut ne in os quidem contra me intueri sustinerent. Verùm simul ac petieram, ubi maneret Viracochie, confestim mihi respondebant. Pueri quidem eorum vix verbum unum balbutire incipiunt, quum patres digito nostrum aliquem indicantes, En tibi, inquiunt, Viracochie.

PORRÒ quum in multis hujus Regni pagis, nempe quia opulentum est, Sacerdotes & Monachi erudiendæ juventuti dent operam, utinam tamen bonum aliquem fructum edant. Neq; hic omiserim, quod in Quito à Flandro quodam Monacho Franciscano audivi, cui Jodocus nomen erat. Is mihi retulit, se in provinciam Cagnariam profectum, exstructo ibi cœnobio, omnes ejus gentis regulos & primores evocasse. Quum tres tantum ex iis venissent, luculentissimam apud eos orationem habuisse, ut qui linguam Cuscensem optimè calleret, eisq; quæ ad fidem nostram pertinerent, copiosè exposuisse, fœdos simul eorum ritus & Diabolicas ceremonias damnantem: mox postulatu eorum omnes baptizasse, atq; ita domum reversos. *Religionis Christianæ contemtus apud Peruanos ex malis Hispan. exemplis.*

VERÙM, ut vidit Monachus eos ad sacrum in templum non venire, denuò homines adit, rogatq; ut in sancto proposito perseverent. Donec ad extremum, ubi vidit se operam ludere, nec fructus ullam esse spem, quum illi palàm cum risu dicerent, res Viracochiorum sibi non convenire, nec sibi tantum ab suis rebus esse otii, ut in templo frequentando vacare possent: his, inquam, compertis, Monachus sexto postquam eo venerat mense, Quiton ad suum monasterium reversus est.

Ac quando in eum sermonem incidi, age libens ab Hispanis ipsis quæsiverim, si apud eos nulla umquam antehac notitia, ac ne nomen quidem ipsum sacri Euangelii auditum, atq; hoc tempore gens aliqua in Hispaniam ad promulgandam Christianam doctrinam commearet, quomodo ipsi in Indiam iverunt: atq; & ea ipsis suas fortunas, uxores & liberos eriperet, atq; in ipsorum corpora tormentis cædibúsque sæviret, ac pro mancipiis venderet, multasq; alias in dignas injurias in eos ederet: quæro, quid ipsi essent facturi. Ego quidem non dubito, quin ipsi non tantum capitali & perpetuo odio eam gentem prosequerentur, & in eam probra omnia & fœda jacerent: sed etiam atroces de ea, si possent, expeterent pœnas. Si hoc Hispani ipsi alteri genti facturi sint, quis miretur hunc in modum Indos Hispanis, si possint, usuros?

Jam superius de immensa opulentia egi ab Hispanis reperta, quum primum hoc regnum subegerunt. Attamen utcunq; tantum inde opum exhauserint, Indi etiam nunc grandem lancem plenam Maizio tenentes, granum unum ex omni acervo eximunt, &, Viracochiæ, inquiunt, hic foràs exportarunt: & illud (lancem intuentes) apud nos remansit. Itaq; illi ne tam ingenti gaza Hispani potirentur, partim projecerunt in mare, partim defossas in terram opes abdidere.

Potosienses fodinæ.

Hispani præter hæc argenti & auri fodinas ditissimas aparuere, & argentearum quidem nobilissimæ sunt apud Potosienses. Non procul Cusco in flumine Calvaja auri purissimi ramenta invenere: deinde in Quitensi provincia auriferum aliud flumen, quod ab Hispanis San-Barbara appellatur. Aurarias quoque in quibusdam montibus nacti, cuniculis per magna spatia actis & tellure ligneis columnis & fulturis suspensa, usqueadeo fodere, quoad aurariæ venæ finem invenirent. Ac sæpè accidit, ut fidentibus rimis fracti montes, & omnes operarios & Hispanos ipso opprimerent. Aurum, quod ex iis montibus eruitur, minutæ arenæ speciem habet: id, effossa terra, agenti vivi ope colligunt, quod è fluviis tollitur, in grumos & grana tum exigua tum majora discretum est. At tunc quidem omnes ferè aurifodinæ exhaustæ sunt: argentariæ abundè quidem adhuc suppeditant, sed non ea copia qua primum. Neq; enim tantæ magnitudinis ullus mons est, quem, si semper inde tollas, ac nihil reponas, aliquando non exhauseris.

Hispanorum in exhauriendis fodinis labor.

Coloniæ Hispanicæ in Peru.

Coloniæ ab Hispanis in eo regno conditæ hæ sunt: Lima, Arequipa, Cusco, Neapolis, Argyropolis, Trugillium, Guanucum, Chiachiapoi, Quito, San-Michaël, & Portus-vetus. Earum amplissima Lima est, quadringentis & quinquaginta circiter focis habitata: cæterarum aliæ viginti, aliæ triginta, quædam quadraginta, nonnullæ quinquaginta, aliquæ octoginta domus continet. Deniq; sic statuo atq; affirmo, omnium earum urbium, quotquot Hispani in ea India condiderunt: (quas illi amplius trecentis esse jactant) etiamsi in unum acervum conferantur, non tot esse cives ac municipes, quot vel unius suburbii Mediolanensis extra portam Comasinam olim esse meminimus. Nam florentibus illius urbis rebus, ex solo eo suburbio XII. amplius millia hominum, exceptis senibus, emitti solebant: at in India Occidentali, annumeratis etiam senibus ac pueris, lustro facto nunquam amplius XIIII. aut XV. millibus capitum reperta esse constat.

CAPUT XXII.

Peregrini à Gasca è Peru arcentur. Hispanicæ classis naufragium. Benzonis ex India Occidentali in Hispaniam, atque inde in Italiam reditus.

Quum jam tertius ageretur annus, ex quo in Perusium veneram, ac me, jam collectis aliquot ducatorum millibus, earum terrarum satietas & fastidium cepisset, reverti in patriam constitui. Accessit eo etiam edictum præsidis Gascæ, quo peregrinos omnes Perusio excedere jussit: quum videlicet à quibusdam Hispanis accepisset, Levantinos (sic nimirum nos vocant) perfidos ac sævos esse, ac multis Hispani exitii causam fuisse. Ergo, quum tunc in urbe Guajaquil essem, eoq; fortè acacium è Panama mercibus onustum appulisset, abire inde & patriam revisere statui.

Ut primum, confectis ad quæ venerat, magistro navis abire vacuum fuit, navim conscendi VIII. die Maji, Anno M D L. solvimus, & in portu Zalangi præsidem Gascam invenimus. Is Panamam petebat, unde in Hispaniam trajiceret: ac tum quod solus navigaret, Navarcum nostrum comitem sibi ire jussit. Ille, quum Maizio navem onerare vellet, præsidem rogat, ut propter necessarios quosdam usus ipsum ibi manere pateretur. Præses abit, nos tamdiu in eo portu hæremus, quoad onustum esset navigium.

Mox inde solventes, brevi ad Mantam appellimus: sed ibi navigium scopulo illisum fractumq; mergitur: omnes vectores & nautæ cum maxima auri & argenti parte incolumes, ad terram evadunt. Ea calamitas naucleri seu piloti suæ artis non satis periti inscitiæ accepta est: is verò, qui Panamæ acatium deduxerat, substiterat in Guajaquil ejuscemodi ob causam. Allatum fortè erat per eos dies ab Hispanis Cæsaris edictum ac omnibus Indiæ partibus promulgatum, mulierum postulatu, quæ viris junctæ essent: Ut videlicet Præsides ac Gubernatores, viros, qui in Hispania uxores haberent, in Hispaniam remitterent: aut juberent eos de arcessendis eo uxoribus satagere. Ergo metuens nauclerus ille, ne Panama in Hispaniam remitteretur, nullius ibi favore subnixus, quum eo reverti nollet, in Perusio substitit. *Edictum de arcessendis uxoribus.*

Amisso verò, ita uti dixi, navigio, exspectare aliam trajiciendi occasionem necesse nos fuit. Tandem quinquagesimo post hæc die, quum navis Lima veniens eo applicuisset, ei jungimur, & brevi Panamam pervenimus. Ibi comperto præsidem cum omnibus navibus è Nomine-Dei in Hispaniam vela fecisse, in Nicaraguam transgredior. Ibi gravi ac diuturno morbo implicitus, ac vix tandem recepta valetudine, post quatriennium è Guattimala ubi tunc eram, ad Portum-caballorum me confero, quo naves ex Hispania appulisse acceperam.

Conscendo navim, solvimus: sed quum jam haud procul Cuba essemus, sæva repentè coorta procella navim ad brevia illidit: nos, omni prope amissa pecunia, quæ in navi erat, ægrè in scapham transgressi, omnes tamen incolumes trigesimo quarto demum die summis cum laboribus & periculis portum Avanæ tenuimus: ubi classem Regiam reperturos nos sperabamus. Sed ea jam octiduo ante, summo ipsius præfecto Didaco quodam Cajetano, in Hispaniam vela fecerat: atq; eam quidem vix medio itinere atrox adorta tempestas miserabiliter afflixit. Ex duodeviginti navibus, tredecim fluctibus penitus hastæ sunt, quarum una vehebatur Clavissus Panamæ Gubernator, & duo Adsessores juridici novi regni Granatæ, qui ob multa injustitiæ & repetundarum crimi- *Classis Hispanicæ naufragium.*

na,

na, Regis mandatu è provincia in Hiſpaniam deportabantur) duæ quaſſatæ & ſemilaceræ ad Dominicæ inſulæ littora ejectæ ſunt. Tribus reliquis in Hiſpaniam abreptis, una littoribus Portugalliæ illiſa eſt: vectorum pars, amiſſa navi, ægre ad terram enavit: altera Calicium portum incolumis ſubiit: Prætoria, haud procul portu San-lucari de Barrameda, cum ducentis fermè hominibus periit. Præfectus ſcaphæ præſidio cum parte nauticorum & concubina evaſit.

Mox quum Hiſpalim veniſſet, juſſu Regis in cuſtodiam conjectus eſt. Objiciebatur, eo tempore ex India ſolviſſe, ut ei neceſſe eſſet hyeme in Hiſpaniam appellere, littorum præſertim egreſſu ea tempeſtate periculoſiſſimo. Itaq; ipſius culpa tantam calamitatem eſſe acceptam. Ille verò culpam omnem in neceſſitatem transferens, ſe quum tantæ alendæ multitudini commeatu Avana expedire non poſſet, inde ſolvere eſſe coactum defendebat. Tandem hæc atq; alia afferens emittitur, ſed abrogato ei munere.

Benzonis in Hiſpaniam, inde in patriam reditus.

Ego interea Avanæ hærebam æger animi ac merens, idq; duplici de cauſa. Primum quod fortunarum mearum partem in ſupradicta navi amiſeram: deinde quod claſſem Regiam, cui me adjungere cogitabam, profectam comperiſſem. Verùm tam funeſti naufragii nuncio audito, Deum divinamq; ejus gratiam laudavi, quod ei claſſi molienti me ſuccedere non eſſet paſſus, haud dubiè ſi id factum eſſet, cum aliis periturum. Tandem decimo poſtea menſe claſſis Regia in Indiam appulit: moxq; in Avanæ portu aggregatis quatuordecim navibus cum modicis tum magnis, brevia vela, Dei ope, in Hiſpaniam fecimus. Trigeſimo nono quam inde ſolveramus die, horibilem unam tempeſtatem in eo curſu perpeſſi, inſulam quandam Luſitaniæ (vulgò Maderam appellant) tenuimus, quæ juxta Coſmographorum rationem ab Avana amplius IV. M. milliaribus diſtat.

Belmuda inſula.

Medio fermè itinere jacet exigua quædam & deſerta inſula, quæ ab Hiſpanis Belmuda appellatur: ſed eam neq; nos in conſpectu habuimus, neq; multi nautæ illac prænavigantes vident. Sumto in Madera pane, vino, aliisq; commeatibus, vela damus: & octavum poſt diem, XIII. Septembris, MDLVI. San-lucari portum ingredimur, atque inde Hiſpalim procedimus. Ipſe ſimul ac expeditis negotiis dimiſſus ſum, Calicium portum peto: & onerariam navim conſcendens (Urcam vulgò vocant) Genuamq; bimeſtri navigatione pervectus, & incredibili ex conſpectu patriæ perfuſus gaudio, brevi Mediolanum pervenio.

Gratiarum actio pia.

Quamobrem immenſæ atq; æternum laudandæ Majeſtati Dei, potentiæq; ejus, ac Servatori noſtro Jeſu Chriſto, immortales gratias ago, quod conceſſo mihi hoc beneficio, ut res adeò novas, tamq; à nobis diverſas ac remotas terras viſerem, me ab innumeris periculis liberaverit: ut quoties præterita in memoriam revoco, humanum unum corpus tot tantisq; malis tolerandis ſufficere vix potuiſſe exiſtimem.

CAPUT XXIII.

Brevis inſularum, quæ Canariæ appellantur, & rerum in iis memorabilium, deſcriptio.

OMNIBUS navibus, quæ in Indiam Occident. curſum dirigunt, primam ſtationem præbent Canariæ ſeu Fortunatæ inſulæ, 200. leucarum, nonnullæ etiam 240. intervallo ab Hiſpania, à 27. ad 29. ab Æquinoctiali limite, in Septentrionem, gradum ſitæ. Earum priſca nomina, Pluvialia, ſive Ombrios, Capraria, Nivaria, Canaria, Junonia, & eodem nomine proxima

xima, sex tantum veteribus cognitæ, hodie septem numerantur. Illæ post Jubæ & aliorum veterum inquisitionem, diu nostris hominibus ignotæ manserunt, donec Johannis, secundi hujus nominis, Castellæ Regis, denuò, Anno Domini 1405. aut (ut alii tradunt) Petri Regis Arragoniæ, temporibus, Anno 1334. Hispanorum navigationibus apertæ sunt, moxq; (ut hic scribit Benzo) partim ab Hispanis, partim à Gallis subactæ.

Operæ-pretium nunc facturus mihi videor, si quædam de Canariis insulis memoria non indigna contexam. Hæ septem sunt: Gran-canaria videlicet, Teneriffe, Palma, Gomera, Ferrum seu Ferrea, Lanzarotta, & Forte-ventura. Eæ non magno intervallo inter se discretæ, ab ortu in occasum, continuo versu in ordinem porrectæ, XXVII. gradibus & dimidio ab Æquinoctiali linea absunt: Ab Hispaniæ promontorio Boldori nongentis & octoginta pass. millibus: ab Africa LXX. Perhibetur à veteribus nonnullis scriptoribus Fortunatas esse dictas, quod omnibus, quæ vita humana desiderat, iisq; sponte genitis abundent. Verùm Solinus multò secius de iis scribens, plurimum istius fertilitatis famam elevat. *Canariæ seu Fortunatæ insulæ septem.*

PORRÒ veterum earum incolarum & indigenarum stirps hodie propemodum sublata est. Ego quidem unum duntaxat in Palma insula vidi, annos fermè LXXX. natum: cui, quod è præcipuarum & veterum insulæ familiarum stirpe esset, Rex Hispaniæ certum annuum stipendium in victum dabat. Quum mihi forte aliquando sermo cum isto esset, & ab eo mores atq; instituta gentis cognoscere cuperem, nunquam à vino integrum vacuumq; reperi. quippe ejus potius ducedine semel degustata, omnem voluptatem in ebriatione collocabat. Itaq; ea de re nihil certi tradere possum, nisi forte pauca quædam, quæ ipse vidi, vel ab Hispinis nonnullis magno conatu audivi. Sed priusquam id aggrediar, exponendum videtur, quæ prima gens (uti à nonnullis scriptoribus proditum est) eas insulas subegerit. *Canarii indigenæ pauci.*

IN historiis Petri Arragoniæ Regis, ejus nominis IV. traditur Anno MCCCXXXIV. ad eum adiisse nobilem quendam Hispanum (Ludovico Cerdæ nomen erat) virum bellicarum rerum artiumq; peritissimum, qui, quod ei adhuc omnia incepta prosperè provenissent, arroganter Principem Fortunæ, sibimetipse cognomen fecerat. Is à Rege, ut ejus autoritate atque auspiciis Canarias insulas subigere liceat, simulq; auxilium petit: moxq; impetratis ab eo pecuniis ad celoces duas armadas, classe instructa è Calicio portu solvit. Brevi Gomeram tenet, ac centum & viginti milites in littus exponit. Sed vix egressos, Insulani feroces animis acriter impetu facto repellunt: maxima pars cæsi: cæteri trepida fuga compulsi ad naves partim eo nantes, alii scaphis raptim conscensis evasere: ac cum suo duce, qui Principatum Fortunæ se amisisse serò tandem agnoscebat, spe irrita mœsti in Hispaniam revertuntur. *A quibus primum subactæ Canariæ.*

TRADUNT nonnulli missas è majore Baleari naves aliquot ad subigendas eas insulas: sed omnia fœdè atq; improspere evenisse. Proditum est ab aliis, anno MCCCXCIII. Hispalenses & Cantabros aliquot naves militibus, equis & commeatu ad eam expeditionem instruxisse. Hi quum classe perarmata ad Lázarottam appulissent, exscensuq; ad terram facto expedito agmine ad pugnam procederent, ne indigenas quidem incautos & solutos oppressere. Itaque multis horis acriter utrimque pugnatum: tandem victores Hispani plurimis hostium cæsis, multis captis, præda & spoliis onusti in Hispaniam revertere.

ALII ejus rei gloriam Gallo tribuunt, Nobilem videlicet quemdam Gallum, Ventacurtium nomine, contractis ex castelli cujusdam sui pretio pecuniis classem tantæ *Ventacurtius Gallus Canarias tentat.*

expeditioni parem armasse, primumq; eas insulas cœpisse subigere. Is enim, quum ad Gran-canariæ oram naves applicuisset, atq; indigenæ egredientem in littus vim advenarum conspexissent, id protinus Bajanori insulæ regulo renunciant. Is tristi accepto nuncio, haud cunctanter concitis popularibus quantam potest multitudinem colligit: moxq; omnes è vicinis collibus ac tumulis ad littus descendentes ferociter in hostem incurrunt. Ac Galli quidem primo furentium Barbarorum impetu pulsi ac perterriti ingens damnum accepere. Sed mox confirmatis animis effusè concitant equos, & multa cæde hostium invecti, turbatos in fugam vertunt. Bajanor prælio superatus, simulatq; ex fuga sese recepit, statim ad ducem Gallum legatos de pace mittit. Qua bene data, Ventacurtius, Reguli hujus consensu arcem in insula coctili latere ædificat, eamq; quinquaginta militum præsidio munit.

Exinde cum reliquis suorum cæteras insulas ordine prælegens, Palmam aggreditur, qua parvo negotio subacta, brevi quoq; Gomeram in potestatem redigit. Has tres insulas ita perdomitas Alphonso comiti Nebulensi Hispano, magno pretio vendit, qui mox cæteras ditioni suæ adjecit. Ex quibus apparet, jam multis ab hinc annis has insulas Hispaniæ regno subjectas esse.

Jam, quod ad mores ejus gentis attinet & fertilitatem terræ, quæ vel ipse vidi, vel ab aliis audivi (uti superius sum pollicitus) ea paucis exsequar. Primum ergo earum insularum maxima (Gran-canariam Hispani appellant) rotunda propemodum specie, cxxx. circiter millium pass. ambitu, urbem in planicie modica sitam haud procul mari Orientem versus, habet: quæ quum ibi essem, quadringentis circiter domibus habitabatur. Ibi Gubernatores & præfecti tum seculares, ut vocant, tum Ecclesiastici manent. Nullus ante urbem portus, sed duobus ab ea millib. pass. Septentrionem versus, prope exiguum montem statio quædam est. Ibi naves ancoras jaciunt: quibus scilicet tutandis vicino in littore Hispani modicam arcem excitarunt: ubi tum tormenta quatuor ferrea erant, eáque situ ac rubigine obducta. Ac sæpenumero equidem demiratus sum, quum Galli eodem ipso in littore naves aliquot ceperint, satis validum ad impetus hostiles arcendos propugnaculum ab Hispanis non exstructum esse.

Gran canariæ descriptio.

In ea insula magna fit sacchari copia, plurimiq; propterea mercatores eo negotiandi causa commeant, maximè Genuenses. Omnes arbores ex Hispania eo translatæ facilè, præter oleam comprehenderunt. Ea, quæ Palma dicitur fructuum ubertate, maximè vini, inprimis insignis est. Itaq; tantum ex illis vitibus provenit, ut non insulis modo vicinis vina suppeditent, sed etiam dent, quæ navibus in Indiam, in Flandriam & Angliam portentur. Caprarum etiam & ovium greges eæ insulæ habent, ex quarum lacte caseum ingenti copia faciunt: cuniculorum verò vim prope innumeram. De cæteris, Tenerife quoq; & ipsa rebus ad victum necessariis abundat: sed tres illæ priores palmam obtinent: reliquæ, ut exiguæ, inopes & ignobiles spernuntur.

CAPUT XXIV.

Miraculum arboris in insula Ferro. Canariensium mores. Teneriffes insulæ mons.

Arbor perennes aquas exsudans.

Res poscere hic videtur, ut priusquam hunc de Canariis sermonem absolvam, memorandæ Arboris miraculum referam. In insula Ferro est: perennes aquas è foliis exsudans stillansq; & quidem tanta copia, ut non incolis modo, sed etiam multò plurib. sufficere possit. Ea arbor mediocri magnitudine, nucis juglandis folio, quanquam paulò majore, muro circumlapideo

deo septa, instar fontis, est: & eo cratere defluens aqua suscipitur. Arcanum equidem naturæ mirabile: non reperiri tota insula ullam aquam, præter eam, quæ ex illa arbore manat: Porro arborem perpetua ac densa nebula circumvestit: quæ tamen interdiu, ubi Solis æstus flagrare incipit, paulatim discuti ac resolvi videtur.

PRINCIPIO, Hispanos eam insulam subigere aggressos, quum neque fontes, nec puteos, nec flumina invenirent, ingens admiratio stuporq; incesserat. Quumq; ab indigenis sciscitando exsequerentur, unde aquam sibi pararent: illi pluvialem aquam in vasis collectam, reponere ad necessarios usus se respondebant: arbore nimirum prius arundinibus, terra aliisq; integumentis operta. quippe ita rati Hispanos, ubi aquam non reperissent, ex omni insula excessuros. Sed parum astus profuit. Nam insulam mulier Hispano cuidam, qui cum familiaris ei consuetudo intercesserat, arborem & arcanam vim ejus aperuit: protinusq; ille Hispanorum duci. At dux, qui rem tam inusitatam pro fabula duceret, risu temperare non potuit: mox tamen detecta arbore & rei certitudine comperta, omnes rei tam novæ miraculo defixi obstupuere. Neq; mulier indicium impune tulit, siquidem primores insulæ proditum ab ea arcanum quum cognovissent, brevi necem ei clanculum intulere.

Arborem illam mulier Hispanis prodit.

CÆTERÙM hi ferè Canarienses quondã idololatræ erant. Caprarum pellibus, quibus abundabant, amiciebantur: neq; alias domus, quam subterraneos specus norant, eosq; ferè ad radices montium aut sub collibus positos. Quum nullum haberent animal præter capras, quæ nostris multò grandiores sunt, iis vice boum ad colendos agros utebantur, & earum cornibus terram velut bipaliis fodiebant. Milium illis pro omni fruge erat, ex quo duorum lapidum attritu commolito panem faciebant, ab ipsis *Gofio* appellatum. Vinum è palmis, ut Æthiopes, moliebantur. Colore cutis prorsus tali sunt, quali errones illi, quos vulgò Ægyptios vocant. Earum insularum cœlum calidius, quàm frigidius est, etiamsi Tenerife montem erigat (*Picum Teydæ* vulgò vocant) totius prope anni spatio opertum fidumq; nivibus. Quod quidem primum signum à mercatoribus ad eas insulas navigantibus eminus conspicitur.

Canariensium mores & cultus.

Canariens. panis.

Tenerifes mons altitudinis 15. fermè leucarum.

DE GALLORUM EXPEDITIONE IN FLORIDAM, ET CLADE AB HISPANIS NON MINUS INJUSTE QUAM IMMANITER ipsis illata, Anno 1565. Brevis historia.

CVI ADIVNCTVM EST, SVPPLICIS LIBELLI & quærelæ, à viduis, liberis, cognatis & amicis Gallorum, ab Hispanis in Florida contra fas ac fidem cæsorum, ad Carolum IX. Galliæ Regem delatæ, exemplum.

ARGUMENTUM.

HUNC libellum superioribus Benzonis libris adjunximus, tum quia ejusdem pene argumenti est, quum & rei in iisdem illis terris gestæ historiam, & Hispanicæ sevitiæ insigne exemplum contineat: tum ut Hispanis ipsis speciosam illam larvam excuteremus, quam vulgò uti solent. Non mirum esse videlicet, se adversus Barbaros & Anthropophagos homines nihil humani præter speciem oris habentes, quorum immanitatem frustra per benignitatem & modestiam effugeris, sævitia sæpius quam clementia esse usos. Nam quid hic simile adferent? Expeditionem in Floridam suscipiunt Galli, idq; Regis sui jussu: neq; in alienam possessionem violenter irruunt. Etsi enim nullo jure Hispani latissimas illas in Occidente tum Insulas tum Indicæ continentis provincias, nisi fortè umbratili Pontificis donatione, cujus ea non sunt, possident: ab illis tamen Galli, velut justo titulo possessis, non vim duntaxat sed appulsum quoq; abstinent: & jam Hispanis visam quidem, nullis tamen adhuc Hispanicis coloniis insessam oram, velut vacuam, occupant. Hic Hispani non contenti vi ex iis littoribus arcere Gallos, ut pedem in sua inferentes: non in armatos tantum in quos par periculum & ardor certaminis irritat, sed imbellem quoq; inermemq; in turbam pueros & fœminas plusquam belluina sævitia debachati sunt. Et hoc quidem per me occultum sepultumq; maneret, nisi Hispani plura atq; atrociora & pridem & hodie in Belgio perpetrarent, quam quæ apud Indos unquam edidere.

CAPUT I.

A quo primum reperta & nuncupata sit Florida. Johannis Pontii, Ferdinand. Sotti & Hispanorum Monachorum infelices in eam expeditiones.

QUAM inclementer & parum humane Hispani victorias pacemq; adversum Indos Occidentales exercuerint, superiores libri abundè docuere: nunc verò etiam quomodo Gallos in Florida acceperint, brevi narratu exsequar. Sed ante omnia, quæ regio sit Florida, ubi sita, à quo primum reperta & tentata, exponendum est.

Floridæ situs, & quãdo primum inventa sit. NON procul Hispaniola Boriquena insula est, quam hodie S. Johannis de Portudivite appellant. Ejus primus occupator ac Gubernator Johannes Pontius Legionensis, pro certo habens fore, ut ab Didaco Almirante & Prorege Indiæ, magni illius Christophori Columbi filio, æmulantium calumniis accenso, provincia demoveretur, cedere inimicis statuit, & novas sedes quærere. Itaq; anno MDXII. celocibus duabus armatis, flexo

flexo in Septentriones curſu altum tenens,tamdiu navigat,quoad aliquantum progreſſo Biminiæ inſulæ ſeſe apperuere: quæ ad Septentrionem Cubæ inſulæ jacent.

EODEM tempore de prodigioſo quodam fonte fama increbuerat,cuius aquis epotis ſenes,exuta canicie,in juventam revireſcerent: neq; eam fabulam cupidius ſparſerant Indi,quam crediderant noſtri. Eam famam ſequutus Pontius, dum circa eas inſulas,fontem illum fabuloſum quærens,ſeneſcit potius quam repubeſcit, ſex amplius menſes irrito errore abſumit. Tandem tamen diu vagatus novam Indicæ continentis oram detegit,eamq; partem ad quam fortè ipſo Reſurrectionis die appulerat (quem vulgò Paſcha floridum appellant) velut è re nata ſumpto nomine, Floridam ipſe nuncupat. Id terræ prominens,linguæ aut manicæ inſtar, ſe ingenti fronte in altum evehens, centum leucas in longitudinem, quinquaginta circiter in latitudinem,patet. Ejus extremum cornu ab Æquinoctiali linea,Septemtrionem verſus,gradus XXV. diſtat: moxq; extendi ac dilatari incipit,qua in mediam inter aquilonem & exortum æquinoctialem regionem verſa eſt.

Fons fabuloſus.

Florida nuncupatio.

Ex ea nova terra reperta ingentes ſibi divitias deſpondens Pontius,brevi ad S. Johannis inſulam regreſſus, mox inde Hiſpaniam petit. Ibi à Rege Catholico expoſitis, quæ invenerat, non magis meritorum reſpectu quam amicorum gratia, Biminenſem & Floridenſem præfecturam, Adelantadi titulo, obtinet. His auctus, in Boriquenam revertitur: coloniæq; in ſuam provinciam deducendæ certus, milites ſcribit, claſſem comparat, multosq; in eas res ſumptus facit. Sed vix in Floridæ littus egreſſus, urbe condendæ ſedes quærebat, quum Barbari claſſe conſpecta accurrunt, expediunt arcus & nimbo ſagittarum Hiſpanos obruunt. Pontius ipſe in turba,venenata ſagitta graviter ictus,prælio excedere coactus eſt. Inde Cubam avectus, paulò poſt ex vulnere moritur. Neq; ipſe tantum, ſed multi quoq; Hiſpani, qui ejus auſpicia ad eam expeditionem ſequuti fuerant,partim Indorum telis confixi,partim morbis & miſeriis abſumti ſunt. Ita jam tum Florida inauſpicato tentata,inventoris ſui cædæ nobilitata eſt.

Pontius Floridam infeliciter tentat.

Ex eo quum ob truces & bellicoſos incolas vulgò infeſta atque infamis haberetur, perdiu intacta manſit. Donec tandem multis poſt annis Ferdinandus Sottus trib. milit. Attabalibæ Peruani Regis ſpoliis dives, & ex jam partis majora concupiſcens, ejus provinciæ ſubigendæ adminiſtrandæq; poteſtatem à Cæſare petiit. Qua impetrata cum multis Hiſpanis Floridam init: & omiſſo condendæ coloniæ cura, in mediterranea progreditur. Inde incertis huc atq; illuc errans ſedibus vexare indigenas, & uni parandi auri curæ intentus,metalli ejus fodinas quærere paſſim inſtitit. Parem videlicet ubiq; eſſe terrarum felicitatem, qualem in Peruana provincia nactus erat, credens aureos ibi montes opinionis errore finxerat. Ad extremum, quum non tantum Barbaros omni tormentorum genere, ſed ſemetipſum quoque & ſocios cœca auri cupidine & irrito labore totos quinq; annos fatigaſſet, & ſuorum ſpem ipſe, & eum vita, deſtituit.

Ferdin. Sotti in Floridam expeditio, de qua ſupra lib. 2. cap. 13.

SED ne triſti quidem Sotti exemplo cæteri à ſimili incepto deterriti ſunt. Siquidem Anno MDXLIIII. Floridæ in ditionem redigendæ multi decus petiere. In iis Julianus Samanus & Petrus Alhumada. Verùm neq; Carolo Cæſari, qui tum in Germania erat, neq; Philippo filio ejus, qui præſens Hiſpaniam imperio regebat, ex Indici Senatus conſilio, mittere quemquam in eam provinciam cum imperio placuit.

Gom hiſt. gen. lib. 1. cap. 45.

ERANT tum fortè in Hiſpania Dominicani, qui feroces illas gentes verbis magis cicurandas, quàm malo & armis exaſperandas eſſe dicerent, quiq; ſe eas tum ad Chriſtianam fidem, tum ad Cæſaris imperium accipiendum ſola oratione adducturos profite-

 rentur.

rentur. Neq; id facilius dictum quam creditum. Itaq; anno MDXLIX. auspiciis & sumtibus Cæsaris mittuntur eo Monachi F. Ludovicus Cancellus de Balvastro Dominicanus & quatuor ejusdem ordinis.

Dominicani in Florida à Barbaris trucidantur.

APPELLUNT, exeunt de navi F. Ludovicus cum collegis & nautæ aliquot inermes (neque enim doctrinam pacis præ se ferentes arma ostendere par erat.) Illis conspectis, protinus Indi non ad concionem, sed ad cædem advolant. Mulcere alloquio Barbaros conabatur concionabundus Monachus: sed verba fiebant apud surdos. Ergo ne quicquam vociferantem invadunt, & cum duobus collegis trucidant: cæteri quum fortè Confessorum laudem inter suos quam martyrii palmam apud Barbaros consequi mallent, proripiunt sese in fugam & navim repetunt.

AT Barbari (sicut postea ex adolescente quodam, Ferdinandi Sotti olim pedisequo, auditum est) in lætitiam atq; epulas versi saginatis Monachorum carnibus opipare vescuntur, & detractas corporibus pelles, cutim etiam capitum in orbem attonsam, ferale tropæum, in delubro suo suspendunt.

HÆC igitur Florida est, de qua acturi sumus, inter cæteras Indiæ provincias multis Hispanorum cladibus notissima: nunc verò etiam (ut ex sequenti historia patebit) Gallorum.

ATQUE hæc, quæ sequuntur, prope usq; ad finem, ex brevi Gallicè scripta historia sumsimus, cui præfixa epistola Nicolai cujusdam Challusii Diepensis nomen præfert: qui è Florida regressus, suos & sociorum casus memoriæ prodidit. Hunc ergo potius quam nos, quæ cum aliis viderit & perpessus sit, vt in Gallico illo scripto loquentem induximus.

CAPUT II.

Rex Galliæ classem in Floridam mittit, cui Johannem Ribaldum legatum præficit. Prospera de Florida fama sparsa multos ad eam expeditionem invitat. Apparatus classis Diepæ fit. Multi metu inceptum deserunt. Retracti à fuga imponuntur in naves. Galli ab Anglis comiter accipiuntur.

Rex Galliæ in Floridam classem mittit.

PAULÒ ante civiles Galliæ tumultus Rex ex Principum & consilii sui sententia decreverat in eam Indiæ oram, quæ Florida appellatur, nuperrimè à Gallis animadversam & cognitam, multarum navium classem cum non spernenda manu mittere. Itaq; composito primò civili Galliæ bello, paceque regio edicto sancita, intermissa ejus incepti mentio revocata est. Moxq; in ejus rei effectum Johannes Ribaldus, vir magni animi consiliiq; & longo rerum maritimarum usu peritissimus, in aulam à Rege accitus milites scribere & septem naves viris commeatibusq; instruere regiis auspiciis jubetur, eiq; ipse classi, Legati regii titulo, præficitur. Mandatum disertè erat, ut recto cursu in Floridam navigans, ab omnibus Hispanorum littoribus atq; insulis, quæcunq; in ditione Regis Hispaniæ essent, vim atq; egressum abstineret.

VULGATA protinus ejus expeditionis fama, multos ut illo Prætore & regiis auspiciis ire vellent, & se ei classi adjungerent, perpulit: sed propriè quemq; causæ & varii affectus trahebant. Alios cognoscendi orbis cupido accendebat, à qua nemo unquam ingenuus abhorruit. quippe navigationem plurimum ad id studium conferre. Alii recenti à bello adhuc calentes, navigandi subire molestias quam conflictari prioris vitæ sordibus & ingrato labori malebant.

SED

SED in primis stimulabat omnes secundus de Florida rumor per Galliam dispersus. Ei videlicet terræ omnium rerum, quibuscunq; vita carere non debeat, copia abundanti, mitissimam etiam, vitalis ac perennis salubritatis cœli temperiem esse concessam. Quippe neq; infesto rigore ac gelu Septemtrionis præmi, neq; nimio Solis æstu exuri: sed salubri utrimque mixtura, injussos etiam agros sponte natis frugibus incolas alere. Quod si excolere etiam liberet, hominibus tantum gnavis atq; industriis opus esse, qui nativam soli ejus ubertatem in humanos usus labore & cultu elicerent. ita optimam terrarum fore. *Fama de Florida, multa vana veris affingit.*

Ipsam ab Austro in Septemtriones prope pari cum Europa longitudine porrectam, latitudine etiam XXIII. ferè gradus amplecti. quumq; foliis percussa radiis plurimum genitalis caloris concipiat: eo tamen ita temperato uti non tantum rore ac frigore nocturno, sed lætis quoq; ac mollibus pluviis, ut è pingui cespite magnam vim herbidi graminis mirandam in altitudinem crescentis sua sponte tellus effundat. Ad hæc auri omniumq; animalium divitiæ, spaciosæ planicies, aprici colles montesq; clementer editi: mira amnium fontiumq; amœnitas, varietasq; arborum gummi nobile & odoriferos succos exsudantium, prospera fama passim celebrabantur.

ERGO talibus pollicitis multi invitati, pleriq; etiam avara ditescendi spe, diversis è partibus Diepam confluebant. Eo loco lustrati multitudinem convenientium atq; inspici oportebant, ut ex omni numero, quos maximè ad eam expeditionem idoneos judicasset, Regius legatus legeret. Segnius tamen quam pro nonnullorum studio tota res administrata & perfecta est: eorum maximè qui milites domi suæ exceperant, indignantium tam diu ignavos & immunes homines suis sumtibus ali, etiamsi spe precii & splendidis promissis lactarentur. *Apparatus Gallicæ classis Diepæ fit.*

QUATUOR menses & amplius otiosè inambulantes in ea urbe consumserunt: donec tandem fide data se Regi strenuam fidelemq; operam navaturos, in verba legati juravere: simulq; ut sacramento obligati fuerant, stipendium in sex menses accipiunt: cujus rei mox Prætorem ipsum pœnituit. Quidpe ineunte Majo, Anno MDLXV. quum naves conscendentium numerum recognosci oporteret, multi eorum etiam, qui stipendium acceperant, sive longitudine itineris, seu formidabili barbari elementi specie perterriti, mutato repentè proposito, clanculum se subducunt. Ei desertioni ut maturè obviam iretur, ne latius exemplum serperet, conquisiti desertores atq; à fuga retracti, severè eodem ipso momento naves conscendere jubentur. Id x. die Maji factum est: nos tantisper dum pecorum & farinæ commeatus in naves in salo stantes imponitur, in ea statione usque ad XXII. diem ejusdem mensis hæsimus. Multitudo eorum, qui conscenderant, in quibus aliquot cum familiis suis opifices, trecentorum numerum efficiebat.

QUUM ibi commodum & imperium Legati regii simulq; secundum ventum exspectaremus, XXII. ejus mensis venti repentè vehementes utrimq; ingruunt. Inde inhorrescens mare, & concitati ex alto fluctus ictuq; contrario inter se horribilem in modum arietantes, nautas quoq; ipsos turbaverant. Ergo trepidi & ancipiti malo attoniti nihil opis invenere, nisi ut incisis ancoralibus, amissis ancoris, nos ventorum arbitrio permitterent. Vehementissimus omnium Aparctias erat: is tanto impetu vela nostra ex alto percussit, ut protinus ad Portum-gratiæ (vulgò *Haure-de grace*, Normandiæ portus est) volantibus similes deferremur. Ibi triduum morati, quoad missus à nobis Dieppam myoparo, nuncia inde referret; ab ea statione XXVI. ejus mensis solvimus.

QUUM rectà in Floridam cursum corripere cogitaremus, adverso protinus vento repulsi

repulsi ad insulam, cui *Vvich* nomen, Anglicæ ditionis, deferimur. Ibi Angli de nostræ expeditionis consilio cognoscere quum voluissent, postquam intellexere, se suaq; nobis juvandis benignè obtulerunt. Ibi à xxviii. ejus mensis ad xiv. Junii, quum naves in ancoris stetissent, ea ipsa die aspirante Aquilone secundo, sublatis velis rectum in Floridam cursum capessimus, quam velut novam Franciam appetebamus.

Lucasia magna, una ex Lucaiis insulis.

Totos duos menses Oceanum sulcavimus, priusquam Floridæ oram ullam aut vicinam aliquam ei terram in conspectu haberemus, præterquam Antiliarum unam (quam indigenæ *Vocajouques*, Galli Magnam-lucasiam vocant: nostrûm aliquibus eam Catharinam, Regis ipsius matris nomine, nuncupare placuit) Eam xxvii. gradibus ab Æquinoctiali circulo in Septemtrionem distare ferunt. Ducentis etiam ab ea leucis in alto navim quandam animadvertimus, sed ad quam non propiùs quàm quinq; aut sex millibus pass. accessimus.

CAPUT III.

Gallica classis in Floridam appellit. Floridensium cultus, mores, cibi, fruges, potus. Crocodili & Alatæ serpentes. Florid. religio.

Tandem xiv. Augusti Floridæ littora nobis sese apperuere, mox igne, quod Indi nobis signum dabant, eminus conspecto, phaselum ad explorandum terræ accessum mittimus. Is fluvium quendam exiguum speculatus, ostium ipsius invehitur. Accurrentes ad littus aliquot Barbari nummos mercibus nostris permutant. Eam autem pecuniam sibi paratam ajebant ex navi quadam, quæ ab Antiliis revertens carinam ibi vadis fixerat. Repertum quoque in eo littore Hispanum unum, qui è naufragio ante viginti annos ibi facto evaserat, in navim accepimus. Mox sciscitati ex eo, ecquid de Gallis audivisset, & ubi sedes haberent, docemur: Nihil scire ipsum ea de re, nisi quòd ab ipsis Barbaris didicisset: Gallos videlicet quinquaginta leucis Septentrionem propius quàm quò appulissemus, consedisse.

Hispanus naufragus à Gallis excipitur.

Ergo inde retro oram prætervecti (quæ nobis depressa, & solo arenoso arbusculis consita: leni etiam neq; admodum profundo æstu, qui ab Occasu brumali adlabitur, inundari visa est) medio fermè cursu flumen detegimus, quem Maji fluvium nostri antè nuncupaverant, ubi æstus quoque, ab Occasu solstitiali affluentes, modicè intumescunt: ac propter tenuitatem aquæ sidentes in vadis ancoræ facilimè conspici possunt. Sex quidem aut octo à littore millibus pass. non profundiorem quàm sex aut septem ulnas aquæ altitudinem comperimus. In aliud præterea flumen nos incurrisse memini, inter Majum & Ayum fluvios, à Majo Septemtrionem versus quatuor millibus pass. distans: ad cujus os singulis noctibus jactis in profundum ancoris, octo aut novem ulnas altitudinis arenamq; interdum in fundo, nonnumquam calculosam terram, aliquando permistum limo uliginoso sabulum, reperiebamus. Fluvii quoq; qui Delphinorum dicitur, jacta bolide altitudinem explorantes, duarum ulnarum esse in alvei faucibus cognovimus: quamquam ibi æstus quatuor super cubitis intumescit.

Maji fluvius.

Delphinorum fluvius.

Post hæc commodum aliquem egressum in ea ora speculati, xxvii. Augusti statione in Majo flumini objecta, quatuor à littore millibus pass. ancoras ad vii. aquæ altitudinis ulnas jacimus. Vigesima nona die ejus mensis tribus minoribus navigiis flumine adverso subeuntes, rectà ad Carlinæ Castellum tendimus. Id propugnaculum nostri paulò antè, ut perfugio ac præsidio Gallis eò appulsis esset, exstruxerant, satis commodo atq;

Carlinæ castellum Caroli IX. nomine nuncupatum.

atq; opportuno situ quippe hinc alluente fluvio: ab altera parte vicina silva, campoq; inter silvam & munimentum interjecto, cui amœnus collis imminet, quem densa altaq; gramina omni ex parte vestiunt. Semita tantùm una adibatur silva, unius passus latitudine vix singulis pervia: quam nostri aperuerant, ut ad fontem, qui in nemore erat, commearent. Postquam ad eum locum pervenimus, Prætor noster exportari è navibus cibaria cæterosq; commeatus ad recreandum præsidium jubet, nosq; opifices cum fœminis & pueris eo concedere: negotio dato nobilibus viris Ullio, Bellocairo, & aliis, ut nos eò educerent, quibus etiam rerum, quas in impedimentis preciosissimas habebat, custodiam commisit. Cæterum eos, qui in castello erant, non mediocri lætitia adventus noster affecit. quippe anxios mœstósque, quòd jam diu nihil è Gallia audirent. Onerabat dolorem, quòd alimenta etiam defecerant, nisi fortè indigenarum, agrestium & barbarorum hominum, ritu vivere vellent: à quibus etiam nihil, nisi vi & rapto extorquere poterant, sicuti suo loco fusius dicemus.

SIMULAC nobis quies concessa est, indigenarum speciem contemplari cœpi, quæ mihi satis liberalis & humana visa est. Quippe viris rectus & quadratus corporis habitus: nativus cutis color in rubedinem vergit. Regulos esse illis & singulis præesse pagis accepi: corpus distinctum coloribus & maculis varium gerere, pro ornamento habent. Nullo vestitu, nec magis viri quàm fœminæ, coluntur: nisi quòd illæ peplo aut plagula ex Ciosi alteriúsve animalis pelle, quam nodus astringit, extremis fasciæ tæniis in sinistrum femur pendentibus, muliebria operiunt. Cæterum plena rotundaq; oris specie, nec simi neq; chilones sunt: truces vigentesq; oculi, promissa cæsaries, quam & concinnè circa caput colligunt: ita innexis comis, quoties bella ineunt, pharetræ illis vicem præbentibus, quippe ibi sagittas condunt, quibus mirum est, quàm procul, quamq; certo ictu destinata feriant. *Floridensium indigenarum habitus & cultus.* *Ciof animal Florid.*

QUOD ad mores attinet, fœdi & flagitiosi sunt: liberos suos, neque ulla domestica erudiunt disciplina, nec coërcent: nec rapere, nec pro suo uti, quod rapuere, ipsis religio ulla est. Attamen sua cuiq; uxor & severa illic matrimonia sunt. Bella adversus finitimas gentes, sed sermone dissonas, gerunt: tela illis præcipua, arcus & sagittæ. Domus ferè rotundæ ut columbaria nostratia, robustis impositę arboribus & palmarũ foliis contectæ, nec ventos, nec tempestates metuunt. Infestis tamen vexantur culicibus, quos ipsi *Maringones* vocant: neq; alia ope quàm crebro igni, maximè sub cubilibus accenso, ab ejuscemodi pestibus se liberant. Acriter ea insecta pungere referunt, & corporis partem morsu ab iis appetitam in lepræ speciem verti. Nihil ferè preciosiùs aut elegantiùs ducunt, quàm versicolores avium pennas: pretium etiam apud illos calculis, quos ex piscium ossibus faciunt, & rubris quibusdam ac viridibus lapillis. *Floridensium more*

CIBI eorum, radices, fructus, herbæ & varii generis pisces. Pinguissimo pisce utuntur, quem exenteratum fumo durant: patria lingua *Bauquavé* nominant: cujus exemto adipe pro butyro aut alio liquamine utuntur. Frugum nostrarum nihil habent, sed Milii quoddam genus summa copia, quod in septenûm pedum altitudinem crescens, culmo arundineo, granum pisi crassitudine, spicam seu paniculam pedali longitudine fundit, recentis cerę colore. Cujusmodi omnes ferè tum insularum, tum continentis Indiæ Occidentalis indigenæ utuntur, & vulgo *Maiz* vocant in Hispaniola: Brasilienses verò *Avati*. Quum eo vesci libet, primum tritum in farinam solvunt, mox eo diluto mistóque *Migan* suum (ut ipsi vocant) informant: id oryzæ nostræ speciem refert. Protinus corrumpitur. itaq; quam recentissimum edi oportet. Silvestres labruscas magna copia *Floridensium fruges.*

Labruscæ apud Floridenses. ea tellus alit, quæ ut multis Galliæ locis videre est, amplexu arborum innixæ sursum repant sed cultu mitescere, vinumq; reddere ab incolis non docentur, neq; ejus rei usum ipsi norunt. Potum ex multiplici herbarum succo, ipsi sibi moliuntur: *Cassinet* appellant: *Floridensium potus.* Cerevisiæ fermè colorem refert, ac ne mihi quidem ipsi bibenti admodum abhorrenti gustu visus est.

Regio mihi montosa ac silvosa visa est: inde ingens ferarum copia, quarum sævitiæ ipsi indigenæ, nisi acri custodia semet sepiant, obnoxios sæpè se esse memorant. Jam mira multa de animalibus, quæ ibi esse auditu tantum accepi, consultò prætereo. Ea exsequi satis habeo, quæ mihi visu comperta, & quæ nunc memoriæ prodantur, satis digna judico. *Crocodili Florid.* Crocodillos inprimis plures vasto hiatu ex arenis prædam captantes vidimus: in iis mortuum unum, cujus caro tenera & candida, mihi sociisq; vescentibus, vitulinæ gustum referre visa est. Is tormentuli globo duas inter squamas adacto, cæsus fuerat: alioquin cute contra omnes ictus invicta. Ore vasto hic erat, maxillis horribilem in modum inversis, pectinatim stipante se dentium serie: hiatu quidem adeò patenti, ut solidam juvencam vorare posse videretur. Cæterum XII. aut XIII. pedes longius, breviora crura quàm pro cætera corporis proportione habebat, unguibus sævis armatus, cauda longa & valida, in qua præcipua ejus vis roburq; consistit. Nullam in ejus ore linguam animadverti, nisi forte intra fauces lateret. Ore enim (ut dixi) ita prodigiosè distorto erat, ut superiorem maxillam inferioris loco positam haberet, fœdum planè ac terribile visu spectaculum.

Alata serpens. Alatam quoq; serpentem, à nostrorum uno interfectam, non procul nemore, vidi: alis, ut videbatur, eatenus instructam, ut tolli à terra posse, & demissè volitare, videretur. Ejus desectum caput Barbari summa cura abstulerunt: rationem scire non potui. Nostrûm aliquibus opinio erat, id superstitione quadam à Barbaris fieri: neque quantum animadvertere mihi licuit, planè religionis expertes sunt. *Floridenses non prorsus à pietate alieni.* Imò, quemadmodum signis & argumentis deprehendi, eos non tantum ad civilem aliquam morum honestatem, sed etiam ad pietatem, si Dominus concederet, assuefieri posse existimo. Quippe simulac ære campano in castello signum ad preces datum audiverant, extemplò in vicinum campum concurrentes, sublatis, ut nos in cœlum manibus, attentionem aliquam ac reverentiam præ se ferebant.

CAPUT IV.

Hispanica classis ad Floridam appellit. Hispani Gallorum castellum de improviso adorti Gallos viros fœminasque promiscuè trucidant.

Nterea Prætor noster invicti muneris haud immemor, propugnaculo muniendo intentus erat, ut incursionibus Barbarorum sustinendis par esset, si forte in nos impetum facerent. *Hispana classis infesta Gallis perniciem molitur.* Verùm unde minimè metuebatur periculum atrox ingruit. Nam XIII. Septembris, repentè classi nostræ quinq; Hispanæ naves superveniunt, Prætoria quadringentorum, ut videbatur: scapha centum & quinquaginta doliorum capax: tribus dromonibus comitatæ. Ea classis ad eam ipsam stationem appellit, ubi quatuor nostræ naves in ancoris stabant, circiter horam nonam vespertinam. Noctu nostri in colloquium Hispanos evocant, petúntque, quo animo, quídve quærentes suis navibus adeò propinqui steterint. Illi respondent se Gallis pro hostibus uti, mutuumq; inter eos bellum satis superq; indictum esse.

Nostri

Noſtri Hiſpanorum infeſto perſpecto animo, neq; ſibi ſatis ad reſiſtendũ virium, ſublatis confeſtim dolonibus altum capeſſunt. Hiſpani fugiẽtes paſſis & ipſis velis inſequuti, aſſequi tamen nequivere. Itaq; Delphinorum fluminis oſtium invecti, exſcenſum ibi facere ſtatuũt. Mox cum Barbaris (ut ex evẽtu apparuit) conſociatis de pernicie noſtra conſiliis, occultos militum globos, quantum ſatis ad rem patrandam eſſe viſum eſt, inde ab eo flumine emittunt. Sexcentos in armis fuiſſe expeditos, à Barbaris poſtea accepimus. *Gallica classis Hispanicam fugit.* *Hispani cum Barbaris de Gallorum nece consilia sociant.*

PAULÒ pòſt, quum tres naves noſtræ è fuga collectæ ad ſtationem reverſæ eſſent, (nam Prætoria, Trinitas ea vocabatur, paulò longiùs in altum provecta à reliquis diſceſſerat) Johan. Ribaldus Prætor, tribus illis Hiſpanis ultrò occurrere eaſq; aggredi ſtatuit: poſtquam utiq; ex conſilii ſententia inſtructam in alto claſſem oſtendere hoſti, ut neceſſarium, decrevit, & ſe toto Oceano defendere, niſi navium jacturam facere vellemus. Noſtris enim militibus in terram expoſitis, facilimum hoſti erat, naves præſidio vacuas, nullo impediente occupare & injecto unco abducere: quod ſine gravi noſtro incommodo accidere non poterat. quippe ſupremo erepto auxilio & ſublata unica ope, qua Regem Galliæ de rerum noſtrarum ſtatu poſſemus certiorem facere.

ITAQUE X. Septembris, hora tertia pomeridiana, Prætor luſtrato & recenſito exercitu, lectiſq; non iis modò militibus, quos ipſe nuper adduxerat, ſed eorum quoq; præcipuis, qui Caſtellum præſidio antè obtinebant: in iis nominatim, legato, ſignifero, & præfecto-ordinum Laudunerii tribuni mil. omneſq; ad ſtrenuam Regi operam navandam cohortatus, ſimul navim conſcendit. Is tribunus tum quòd jam diu nullum è Gallia nuncium acciperet, tum in ſumma commeatus anguſtia tædio victus, paulò ante adventum noſtrum inde excedere & reverti cogitabat: parum interim ſolicitus, ne quid Barbaris injuriæ à ſuis inferretur, quo eorum animi à Gallis alienarentur. Itaq; illi tolerante ipſo vulgò indigenas vexare, & vi captos in caſtellum trahere: milium cæteraſq; eorũ fortunas agere ac ferre. deniq; omnia facere, quæ neceſſitas impatiẽs legũ jubebat. Quibus ex rebus ingens brevi Barbarorum odium in noſtros conflatum eſt. Ergo (ut conjicere ex eventu eſt) ſtimulante partim inſita humanis ingeniis ulciſcendi cupidine, partim protegendi corporis appetitu, omni animantium generi à natura tributo, perniciem nobis clam ſtruere & occulta cum Hiſpano conſilia inire, incipiunt. *Galli Barbarorum animos abse alienant.*

UNDECIMA die Septembr. circiter VIII. horam matutinam, quum jam noſtræ naves haud procul Hiſpanis abeſſent, vehemens repentè turbo exoritur, effuſo imbre mistus, cum ingenti fragore cœli tonitribuſq; & fulguribus præſtinguentibus aciem oculorum, ut penè ipſum cœlum continuo incendio ardere videretur. Turbatæ utrinq; claſſes diverſæ abiere: tres noſtræ naves demiſſis antennis procellæ vim declinare, Hiſpana Prætoria & ſcapha ventum ſequi, coactæ ſunt. ea tempeſtas, uſque ad XXIII. Septembris diem tenuit. Interea Hiſpani in terram egreſſi ſatis ocii ad noſtra exploranda habuere, eaq; comparanda, quibus nos per dolum opprimerent. Neq; eos fallebat, nos præcipuè claſſe pollere, eoq; vires abductas cæteram multitudinem in caſtello relictam, imbellem numerum, partim ægrotis, nondum ex jactatione maritima recreatis, partim opificibus, fœminis ac pueris conſtare. Ducenta fermè & quadraginta capita ibi erant, Laudunerii trib. mil. fidei ac tutelæ commiſſa: militare robur in navibus: neq; is, caſus ejus, qui ſupervenit ſecurus, vim ullam hoſtilem ab terra metuebat. *Tempestas Hispanicæ & Gallicæ classis concursum dirimit.*

AT Hiſpanus incredibili celeritate, ſilvas, ſtagna, & flumina tranſgreſſus, ducibus Barbaris, XX. die Septembris improviſus advenit, & paulò ante Solis exortum, pluvioſo admodum tempore, Caſtellum nullo reſiſtente ingreditur. Pleriq; vigilum ſolutis ma-

nè excubiis, ad reficienda quiete corpora fœda totius noctis tempeſtate vexata, dilapſi erant. Hiſpani portula aperta irrumpentes, ſopitos vigiles in cubilibus ſuis obtruncant: fœda inde trucidatio in caſtello fit: viri ac mulieres, ægroti & valentes, ſenes ac pueri promiſcua cæde jugulantur. Quis immania ejus diei facinora, quis ſtragem huic parem aut animo aſſequi queat, aut oratione complecti? At noſtri interea tamen in tantis anguſtiis non ſe deſerere: qui maximè impigri erant, è ſtratis inter tumultum elapſi celeri fuga ſe in navigia ad fluminis ripam religata proripiunt, quorum Prætor Jacobo Ribaldo, navis unius Præfecto (cui Perla nomen erat) & Ludovico Balardo legato ejus, cuſtodiam commiſerat. Alii repentino caſu oppreſſi, vallum tranſiliunt: in iis Laudunerius tribunus mil. cum domeſtica ancilla illac erupit.

Hiſpani Gallos de improviſo oppreſſos fœdè jugulant.

Ipſe vix è tugurio egreſſus, quum ad opus diurnum fabrile ſcalprum gerens proficiſcerer, in hoſtes incido: ac quum neq; ulla niſi in fuga ſpes, neq; ullum effugium, niſi per vallum pateret, & jamjam tergo meo duo Hiſpani cum haſta & ſariſſa hærerent: ibi repentè, qua vi neſcio, haud dubiè quidem divinitus, geminatis in ſenili hoc meo & effœto corpore viribus, vallum novem ferè pedes altum, quod ægrè aliàs per otium reptando aſcendere & ſenſim tranſgredi potuiſſem, expedito ſaltu ſupero & in ſilvam accelero. Ab ea quum non longius abeſſe viderer, quàm quantum telo adigi poteſt, reſpiciens & in caſtellum oculos retorquens, pauliſper etiam in colle ſubſtiti, idq; eo fidentius, quòd nemo mihi fugienti inſtaret. Ab eo loco facili in caſtellum & inferiùs adeò hypætrum proſpectu, ſævientes Hiſpanos, & horribilem noſtrorum lanienam video, triaq; jam hoſtium vexilla munimentis impoſita. Quamobrem omni de noſtris ſpe amiſſa, collectis conjectiſq; in unum Dominum ſenſibus, meam ſalutem ejus gratiæ commendans, in ſilvam me proripio. Quippe nihilo immaniores feras experiri poſſe videbar, quàm hoſtes, quorum pluſquam beluinam ſævitiam in noſtros exundantem conſpexeram.

Hiſpanicæ ſævitiæ exemplum horribile.

Errantes in ſolitudine clamant ad Dominum: & de anguſtiis eorum eripit eos. Pſal. 107.

CÆTERÚM horribiles illæ anguſtiæ, in quas conjectus nullam circà ſpem neque viam ſalutis in terris cernebam, niſi Dominus ſingulari quadam ope, & præter omnem opinionem, me ex tam præſenti periculo eriperet: erumpere in ſuſpiria & flebiles voces cogebant, atq; ejuſcemodi clamores, crebro ſingultu ac gemitu interruptos, ad Dominum edere: O Deus patrum noſtrorum, Deus miſericors; qui te ex ipſis inferorum faucibus & media mortis abyſſo invocari à nobis juſſiſti, teq; nobis laborantibus certò adfuturum es pollicitus: quæſo, ut pro ea ſpe ac fiducia, quam in te repoſui, viam mihi aliquam oſtendas, qua exitum tot malis, atq; huic infelici meæ ſenectuti, in profundos dolorum gurgites demerſæ, finem tandem inveniam. Saltem hoc unum concedito, ne hinc ex ferarum rabie, illinc ex hoſtium tuorum noſtrorúmque ſævitia conceptus pavor, omnem ex animo meo fidem & certam de promiſſis tuis perſuaſionem excutiat. Illi nos magis propter ſacroſanctum tuum nomen, quod invocatum eſt ſuper nos, quam ullam aliam ob rem oderunt, Domine. Fer opem mihi Domine, fer opem. nam me tot undique circumvallant mala, ut emergere nequeam.

DUM hæc mecum anxius agito, invium interea ſaltum denſiſq; inter proceras arbores virgultis ac ſpinis, veluti perpetua ſepe objecta, contextum penetrans: vix ſemihoræ ſpacio proceſſeram, quum ecce repentè è proximo ſtrepitus hominum lugubri ejulatu planctuq; permixtus, ad aures meas pervenit. Ego, Dei auxilio fretus, progredior ac circumſpectans, primum unum è noſtris nobilem, cui Blonderio nomen erat, reperio: neque longo ab eo intervallo alium, quem D. Robertum vocabant, nobis omnibus facilè notum, quòd ei precum in caſtello concipiendarum cura commiſſa eſſet. Mox etiam etiam

iam in Ullii nobilis viri pediſequum, D. Belli nepotem, Jacobum Tuſæum, & multos alios uno agmine, incidimus. Ibi collecti & communem miſeriam deflentes, quid facto opus eſſet, ut ſaluti conſuleremus, unà deliberamus. Tum noſtrûm unus, quem vulgò omnes in ſacrarum literarum lectione plurimùm verſatum atque exercitatum judicabant, hunc ferè in modum diſſeruit:

Extremum hoc miſeriarum eſt, Fratres: quocumque convertimus oculos, nihil præter immanem barbariem cernimus: cœlum, terra, mare, ſilvæ, homines, omnia nobis adverſa atq; infeſta ſunt. Juvat tamen humanam miſericordiam experiri. Ecquid ſcimus, num fortè Hiſpanus, ſi nos ejus fidei ac clementiæ permittimus, deditis ac ſupplicibus parcat? Interficiat nos: brevis in morte dolor, harum etiam calamitatum finem afferet. Homines ſunt: neq; extra ſpem eſt, quin furore placato nos in deditionem accipiant. Nam quæ alia ſalutis via aut ratio nobis ſupereſt? Non præſtat ſubire manus hominum, quàm aut hic lacerari ferarum unguibus aut miſerrima fame tabeſcere? Ille ita loquutus eſt: & major pars, conſilium approbans, in eam ſententiam ibat: me fruſtrà diſſuadente, & cruentas adhuc ab recenti victoria hoſtium manus ſubjiciente. Neq; verò eos propter communes Regum ac populorum diſcordias, aut humana certamina, tam impotenti rabie ſæviiſſe: ſed ob id maximè, quod intellexerint nos ex eorum numero eſſe, qui Euangelio nomen dederint. Non pudere nos in homines potius quàm in Deum conjicere oculos? qui ſuorum vitam vel in media morte incolumem præſtat, iíſque ferè, quoties terrena ſubſidia deficiunt, & humanæ ſpei locus nullus eſt, ſalutarem manum è cœlis porrigit. Simul in eam ſententiam petita è Scripturis exempla adferebam, Joſephi, Danielis, Eliæ, & aliorum Prophetarum: Apoſtolorum etiam, in iis Petri & Pauli, qui extraordinariis, & humanæ rationi incognitis modis, periculis erepti ſunt. An brevior aut imbecillior nunc, eſt (ajebam) Dei manus quàm olim fuit? Non meminimus exitus Iſraëlitarum ex Ægypto, quum à Pharaone fugerent? Quæ ſpes erat populo, ut tam potentis tyranni manus effugeret? Ipſe à tergo fugientium veſtigiis hærens: mare à fronte, utrumq; latus prærupti montes claudebant. Itaq; qui tum mare dividens, quibus nullæ ad reſiſtendum vires, ac ne effugium quidem patebat, hinc à fronte, hinc ab tergo, incluſis, iis per medios fluctus novum iter apperuit, non poteſt idem per invios ignotæ hujus terræ ſaltus nos in tutum locum deducere?

Hiſpani ob religionem pios Gallos oderunt.

Eſa. 50. 2.

Hæc & talia quamvis dicerem, ſex tamen ex omni numero minimè aſſenſi, deſerunt nos, ac ſperantes ſe aliquid gratiæ apud hoſtes inventuros, ad eos ſe conferunt. Verùm mox triſti experientia didicere, quàm parum prudenter ſibi conſulant, qui plus fidei in hominibus quàm in Dei promiſſis ponunt. Vix enim ſilva egreſſi per clivum ad caſtellum deſcendebant: quum ab circumfuſis protinus Hiſpanis capti, cæterorum exemplo jugulati ſunt, & ad ripam fluminis tracti, ubi cumulatæ corporum ſtrues jacebant, eorum quos in caſtello Hiſpanicus furor abſumſerat.

Eorum, qui hominum fidei quàm Dei providentiæ ſe credere maluntt, triſtis exitus.

CAPUT V.

Hiſpani Gallis, qui in navibus erant, deditionis leges ferunt. Galli deditionem aſpernantur. Hiſpani in mortuos ſæviunt.

SINGULARE ſævitiæ exemplum hoc loco non prætermittam, Jacobus Ribaldus Perlæ præfectus, (navigii id nomen erat) naveis in ancoris centum fermè à cruento illo ſpoliario paſſibus, habebat, multosq; è carnificina elapſos exceperat. Hiſpani egregia de inermibus victoria inflati, & reliquum Gallorum ſanguinem haurire cupientes, Caſtelli tormenta in naves & lenunculos

Hiſpani, quos inſidiis excipere non potuerunt, verbis pellicere conantur.

nunculos dirigunt, ſed pluvioſo tempore, tum non ſatis paratis machinis, effectum eſt, ut ſine ullo noſtrorum vulnere, omnes eorum conatus in irritum caderent. Itaq; tubicinem ad naveis mittunt, qui noſtros ad deditionem compelleret. Verùm ubi his parum moveri Gallos intelligunt, legatum unum è ſuis remittunt, qui Dom-Petri de Malvendo, hujus cohortis Præfecti autoritatem præferens, cum illis de pace his conditionibus ageret: ut traditis majoris formæ navibus, ipſi cum ſuis rebus atque impedimentis, ſcaphis & lenunculis ad cæteram claſſem evaderent, quæ in ſalo ad oſtium fluminis ſtabat, à Caſtello quatuor millibus paſſ. diſtans.

Galli cordatè omnem cum Hiſpano compoſitionem aſpernantur.

Ad hoc poſtulatum noſtri reſpondent: nullum ſibi cum ipſis bellum eſſe, quod pace aut deditione finiri opus ſit. Se ſextum ante menſem eam navigationem Regio mandatu ingreſſos: ac tantum abeſſe ut eam hoſtili in quemquam animo, aut prædandi conſilio ſuſceperint, ut diſertè tum ab Rege ſuo, tum ab ipſius Almirante ſeu Archithalaſſo, vetitum ſit, ne in ulla Hiſpanorum littora exſcenſionem facerent: imò, quo minus illis juſtam offenſionis cauſam præberent, ne propiùs Hiſpanicæ ditionis oras naveis appellerent. Nos verò (inquiunt) hoc Regis mandatum ſanctè atq; inviolatè ſervavimus: ac ne id quidem vobis relictum eſt, ut cædem hanc noſtrorum hominum, quos contra omnia belli jura trucidaſtis, noſtro ullo merito aut culpa accidiſſe cauſemini. Itaque nil mirum eſt, ſi vos ejus rei aliquando pœniteat. De cætero, quas petitis naves vita potius noſtra quàm iis vos potituros ſcitote: ac ſi vis adfertur, nos arma & corpora, & quidquid à Deo accepimus, oppoſituros.

Hiſpani in cadavera ſæviunt.

Hispanus reverſus, Gallos verbis nihil flecti renunciat, imò animos atque arma expedire ad certamen. Tum furioſa illa cohors omnem in cæſorum corpora iram effundere eaq; procul noſtris, qui in navibus erant, oſtendere: ut eorum pectora ſauciarent, quorum corpora laniare, ut vellent, non poterant. Nam mortuorum exſculpentes oculos, & pugionum mucronibus præfixos geſtantes, armato cum riſu atq; ululatu in Gallos, quò illis oculi dolerent, verſus aquam torquebant.

CAPUT VI.

Galli aliquot ex Hiſpanorum manibus elapſi, ægrè ad mare perveniunt. In aliquos è ſociis incidunt.

Galli Hiſpanorum manus eluctari, cum locorum difficultatibus certant.

Iam, ut ad nos, qui in ſilva manſeramus, redeam, quum porrò ire & ignotum tranſgredi iter pergeremus, ad mare, quantum ancipiti æſtimatione augurabamur, tendentes: tandem, Deo greſſus noſtros dirigente, in montis cujuſdam jugum eniſi, mare inde proſpicere cœpimus. Sed multum adhuc viæ, & difficilimæ quidem ſupererat. Mons, qua deſcendendum erat, arduus, adeoq; præruptus & præceps, ut ſtabilis gradus ullo loco inſiſtendi minimè ſpes eſſet: ita rectis ſaxis, ut ægrè nemo, nec niſi tentabundus manibusq; retinens virgulta ac ſtirpes circa eminentes, demittere ſeſe poſſet. Ergo modò ſaluti conſuleremus, manibus non parcimus, quamquam jam laceras ſtirpium ſurculis ac ſpinis cruraq; & totum corpus fœdè cruentatum haberemus.

Nobis tandem ægrè è monte demiſſis, interjectum nemus, impoſitum colli maris, conſpectum abſtulit, quo per ingentem planitiem præalto limo atq; uligine informem, paluſtriq; ulva, calamis & inuſitato quodam caricum genere conſitam, perveniendum erat. quippe earum herbarum caulis duritie ligni, folia etiam præacuta crura nobis & pedes ita incidebant, ut ſanguinem elicerent. Nos interea in aqua pubetenus, continuis etiam

etiam imbribus adeò perfundebamur, ut hinc paludibus, illinc nimbis obruti, perpetuo quodam diluvio demersi videremur: & quò longiùs procederemus, eò altiores aquarum voragines occurrebant.

ITAQUE quum extremum tempus vitæ nobis tum adesse crederemus, ultimo complexu inter nos dato, collacrymantes suum quisq; & sociorum casum, multis cum suspiriis & lacrymis clamare ad Dominum cœpimus, & cum serio peccatorum sensu justa ejus in nos judicia pœnasq; agnoscentes, mœstas ejuscemodi voces supremos inter gemitus fundere: HEU Domine, ecquid in vilibus hisce vermiculis contendis, dexteram tuam fatigas? animæ nostræ ingenti dolorum æstu retorridæ, toties experta clementia tua fretæ, in sinum tuum semet rejiciunt. O Pater misericors, libera nos ab his angustiis mortis: aut si ad suprema ventum est, & in hac solitudine nos interire jubes, ne patiaris usque adeò sensus nostros mortis horrore constringi, ut gratiæ tuæ obliti, cujus tot documenta propter Christum Filium tuum nobis dedisti, locum demus Satanæ, diffidentiæ ac desperationis spiritui. Nam seu moriamur, nos tibi velle mori, coram Majestate tua hîc testamur: seu vivamus, non ob aliud victuros, nisi ut miracula tua in medio Ecclesiæ & cœtu servorum tuorum enarremus. *Galli ad Deum in perditis rebus confugiunt.*

HIS precibus conceptis, ægrè ad nemus contendimus. Sed prius trajiciendus erat ingens amnis, ea prata interfluens: cujus alveus latitudine quidem modica, sed immensa altitudine, transiri posse vado spem ademerat: præsertim quum proclivi ad mare campo, prærapida celeritate aquas evolveret. Hinc nobis rursus nova laborum facies: nemo nostrum committere se præcipiti alveo & natatu periclitari audebat. In tanta rerum difficultate hæsitantibus, venit mihi in mentem relicta nobis ab tergo silva: itaq; socios ad tollerantiam & bonam spem cohortatus eò revertor & longum ramum fabrili illo scalpro cum quo deprehensus fueram, amputo. Mox ad nostros regressus, qui me anxii exspectabant, Agedum (inquam) fratres: experiamur, an hujus longurii ope Deus ad perficiendum iter nos adjuvet. Simul longurium à terra in amnem porrigimus: quumq; non plures uno trajici possent, cui primo obtigit, is ligno insidens aquam ingreditur: nos tamdiu perticæ alterum caput retinuimus, quoad ferè ad medium alveum enasset: tum ne secunda æqua deferretur, vi in alteram ripam impellimus. Ibi exstantium cannarum aliarumq; herbarum adminiculo in terram evadit. Ita primis ad eum modum expositis, alii deinde repetiti & singuli trajecti sunt: neque id tamen sine ingenti periculo. Quippe & multum salsæ aquæ bibimus, & labore ita debilitati sumus, ut propè semianimes in ulteriorem ripam evaderemus. *Deus per invia piis viam jacit.*

TANDEM collectis animis progredimur, & ad vicinam illam mari silvam à nobis notatam, quoad ejus fieri poterat, vestigia dirigimus. Quumq; aliud par priori flumen objectum esset, ejusdem perticæ ope, haud minore quàm illud alterum negotio ac periculo, tandem tamen Deo bene juvante superavimus. Sub vesperam silvam inimus: ibi quum nox oppressisset, ingenti cum pavore, applicati arborum truncis & stantes, pernoctavimus. Neq; nobis, quamquam summa continuati laboris fatigatione affectus, somni ulla cupido. nam quæ animis inter tam ancipites metus, & omnia circà horroris plena, quies esse poterat? Itaq; ea nox perpetuis vigiliis nobis extrahitur: ac primo etiam fermè diluculo feram quamdam, quinquaginta circiter passuum à nobis intervallo prætereuntem, cervi magnitudine, conspicimus: cui enormè caput, scintillantes & stantes oculi, aures promissæ erant, posterioribus partibus, velut tubere quodam, eminentibus. Eam velut prodigium quoddam exhorruimus, maximè ob radiantes & enormiter grandes oculos: quanquam ad nocendum propiùs non accesserit. *Feras re nocent pius cohibet Dominus.*

ORTA

ORTA luce egressi è silva, mare rursum prospicimus, quò secundum Dei opem, velut ad unicum vitæ subsidium, contendebamus. Sed novæ de integro interveniunt molestiæ. Quippe rursum in limum & paludes demersi, cannis & ulva constratas, neq; prioribus illis absimiles, quum non aliud commodius ostenderetur iter, fessa illac membra trahimus.

INTER hæc haud procul via, quà transituri eramus, repentè hominum agmen apparuit, quos cum primò hostes esse suspicaremur, qui ad intercludendam nobis fugam ex transverso incurrerent: postquam ex propinquo trepidos ac nudos, pari ac nos habitu conspicati sumus, facilè è nostrorum reliquiis aliquos esse cognovimus. Ii verò erant Laudunerius tribun. mil. ministra ejus domestica, Jacobus Morguesius Diepensis, Franciscus Vallius Rothomagensis, Hospitis coronæ ferreæ Rothomag. filius, Nicasius Crottensis, Nicolaus Minutarius, Ludunerii tribun. tubicen, & alii præterea aliquot, viginti sex omnino homines.

VIX præ fletu usurpata consalutatione, & deliberantibus quid facto opus esset, duo è nostris in prælтam arborem connisi, unum è minoribus navigiis nostris aspiciunt, cui Mallardus præfectus præerat: Eiq; mox signo è sublimi edito, nos ipsius auxilio egere admonent. Is minorem scapham ad nos mittit: sed priusquam ad littus perveniremus, carecta rursum & duo fluvii iis pares, quos ea ipsa die & superiore trajeceramus, nobis superandi erant. Ad eam rem plurimum longurius ille, quem nuper exscideram, & duæ præterea perticæ à Laudunerii comitibus provisæ, usui fuere.

SED quum jam propè ad scapham evasissemus, inedia & labore resoluti, posteaquam linquente animo vires ad connitendum ultrà non sufficerent, propè exanimes collapsi sumus. Ac nisi nautæ, qui nobis tum non vulgarem humanitatem præstiterunt, auxilium ferre properassent, eo loco exanimati essemus. Illi nos exceptos ordine in scapham portarunt, atq; inde ad navim, ubi humanissimè accepti sumus. Mox quum panem & aquam nobis apposuissent, sumto cibo vires animosq; paulatim reparare cœpimus: perspicuo erga nos divinæ bonitatis, & acceptæ ab eo salutis, argumento, qui nos tot præsentibus periculis & mortibus præter spem liberasset, ut ei immortales gratias ageremus. Ergo miraculis Dei enarrandis & mutuis invicem consolationibus perpetem eam noctem traducimus.

Nautarum in miseros Gallos humanitas.

Gratiarum actio.

CAPUT VII.

Ex Gallica classe duæ naves Galliam repetunt. Hispanicam navim in fugam vertunt. Ad Rupellæ portum appellunt.

UT primum lux reddita est, Jacobus Ribaldus, Perlæ navis præfectus, proximè nos adnavigans, quid factu optimum esset, quæve ratio iniri posset ad reliquias nostrorum hominum navesq; servandas, nobiscum deliberat. Ibi tum quantis commeatuum angustiis laboraremus, quàm debilitatæ vires essent, arma & tela nostra ab hostibus capta: insuper de Prætoris nostri statu incertitudo, in medium adferuntur, quem utrum nave alicubi vadis illisa periisset, an tempestate procul abreptus erraret, incertum esse. Itaq; nihil potius esse decernimus, quàm primo quoq; tempore in Galliam vela facere. Atq; hæc quidem fuit primorum sententia, ut qui è laniena evaserant, bipertito divisi, pars in nave, cui Perlæ nomen erat, manerent: alii sub imperium Mallardi præfecti concederent.

ITAQUE

ITAQUE re non jam ultrà cunctationem recipiente, xxv. die Septembris, vento Septemtrione vehementi ab eo ora profecti, celeriter conspectu terræ ablati sumus: moxq; in alto alii ab aliis disjecti, ut numquam inde postea nostræ naves in eo cursu mutuum in cospectum venerint. Quingentas inde leucas satis prospero cursu emensi, tandem manè quodam sub ortum Solis Hispanam navim, quæ repentè ex alto in nos invecta erat, ita strenuè repulimus, ac tormentorum fulminibus obruimus, ut manantem sanguine alveum per columbaria perq; latera navis cerneremus. Jamq; nobis ab hoste de victoria propalam concessum erat: vehementiùs tamen concitato mari propiùs congredi, & navim Hispanam ferrea manu injecta, abstrahere non potuimus. hoc unum ad plenam victoriam nobis defuit. Quum enim ex eo concursu navium magnum sequi incommodum necesse esset, ac periculum, ne allisa navigia mutuo attritu demergerentur: sicut ipsi libenter eo discrimine defuncti prælio abstiterunt: ita nos ab iis abstinuimus, & quòd nemo nostrum ex eo certamine vulnere ictus, aut cæsus occubuisset, præter focarium nostrum, Deo læti gratias egimus. *Gallorum pars in Galliam è Florida reportatur.* *Hispanica navis à Gallica vincitur.*

RELIQUUM deinceps iter pacatum & sine ullo hostium incursu transegimus: iniquioribus tantum ventis subinde conflictati, qui navim nostram sæpè in littora Hispaniæ ejecturos minati sunt. quod unum, velut calamitatum nostrarum cumulum, exhorrebamus. In undis præterea quicquid malorum tolerari potest, inopiam, frigus, famem, pertulimus. Quippe nobis, qui erepti carnificinæ è Florida redibamus, pro omni tegmine noctu atq; interdiu nihil præter simplex indusium aut lacera quædam panniculariа (miserum adversus frigora & cæteras aëris injurias præsidium) velando corpori supererat. Panis quàm parcissimè dabatur nobis, isq; situ corruptus ac mucidus. Aquæ etiam, quamquam fœtidæ, non ad satietatem, sed in diem cyathum duntaxat unum, & quidem exiguum bibebamus. Ex hac tam insalubri victus ratione, multi è nostris, ubi terram attigissent, periculosis morbis impliciti, pleriq; etiam exstincti sunt. *Gallorum ex Florida redeuntium angustiæ.*

TANDEM mœstam hanc nostram & laboriosam navigationem, lætus, ut in malis, excepit exitus. Quum enim ad Rupellæ littus appulissemus, ab ejus oræ accolis & ipsius adeò urbis civibus perbenignè & humanissimè excepti fuimus: multa in nos ab illis publicè ac privatim hospitaliter facta, munificeq; adeò collatæ opes, ut quæ in suam cuiq; redeunti patriam necessaria erant, nemini nostrûm deessent. *Rupellanorum in miseros benignitas.*

CAPUT VIII.

Johannes Ribaldus Prætor Hispanicam classem quærens, naufragium facit. Galli fame & miseriis conflictantur. Tandem ab Hispanis in deditionem accepti fœdè trucidantur.

NUNC eorum, quæ de Johanne Ribaldo superiùs retulimus, redire in memoriam oportet. Is, uti ante dictum est, cum lecto militum nostrorum robore, obviam Hispanis ad certamen egressus: eos quidem, quum quinque dies per altum quæsisset, non reperit. Sed Prætoriam suam navim (Trinitatem vocabant) quæ à cætera classe aberraverat, fortè nactus: omnium ignarus, quæ in Castello nobis acciderant, totius oræ appulsu prohibere Hispanos constituit. Prætoriam conscendit, ut facilius inde, ex navalis disciplinæ moræ, omnes Prætoris edicta & jussa acciperent.

INTEREA adversam per se tempestatem, quum sævire ventus cœpisset, continui etiam imbres fœdabant. Quinto die vento vis addita: geminatur tempestas: neq; ulla

Gallicæ classis naufragium. ope impediri potuit, quominus terræ illatæ naves carinas vadis figerent. Quinquaginta fermè leucis suprà Majum flumen ad oram evecti, fractis navibus, & commeatu amisso, incolumes tamen ipsi evaserunt. Unus tantùm Grangius trib. mil. fracto navis malo insidens, fluctibus haustus est: cujus magnum meritò desiderium fuit. Erat enim in eo homine non summa tantùm ingenii consiliiq; præstantia, sed mirifica etiam in familiari congressu comitas ac dexteritas, qua cæteros ad virtutum suarum imitationem alliceret.

Gallorum naufragorum angustiæ. CÆTERÙM nostros ægrè emersos undis, omni tempestate truculentior excipit fames: neq; ad eam sedandam, quidquam opis omnibus amissis supererat: nisi quæ terra ultrò præberet, herbarum videlicet, radicúmque omne genus, mandere conarentur. Quumq; alia alimenta deficerent, ea necesse erat ubiq; rimari, quę latranti stomacho objicerent. Neq; enim tantùm fames, sed sitis quoq; miseros fatigabat, cui pellendæ nihil præter veteres cisternas & putres lacunas aderat, ex quibus fœdam adeò & turbidam cœno aquam hauriebant, ut vel solus spumæ ejus conspectus etiam valentissimis nauseam & ægritudinem cieret. Attamen indomita famis sitísque rabies omnia, quamvis spurca & insalubria, ingerere in ventrem subigebat: totos octo dies tam misero victu extrahunt.

NONO demum die exiguam fortè scapham reperiunt: lætum id inter mala: ejus ope sperant se sociis, qui in castello erant, naufragium suum significaturos. Quippe ab eo terrestri itinere, duodecim leucarum intervallo aberant, maritimo quinquaginta. Ad hæc interjectum flumen Delphinorum, quatuor in latitudinem stadia diffusum, profundo alveo & nusquam vada aperiente, non nisi navigio transmitti poterat. Itaq; excepta læte ea scapha, linteas suas tunicas seu indusia concepta, stupæ vice, rimis explendis infulciunt, & commissuras ejus ferruminant.

Ribaldi ad socios oratio. TUM Johannes Ribaldus Prætor pro solita comitate & modestia, multos eorum, quorum consilio utebatur, convocatos, in eam fermè sententiam alloquitur: HUMANAM patientiam, ô socii, miseriæ nostræ vicerunt. neque in tantis ærumnis vita tolerari
» diutiùs potest. Et multò quidem optabiliùs esset morte semel defungi, quàm tam perdi-
» to rerum statu centies mori veriùs, quàm vivere, nisi fides vetaret providentiæ Dei diffi-
» dere, cujus vel in extremis rebus auxilium sperandum atq; exspectandum est. Interea ta-
» men, quod nostrarum partium est, versanda nobis sunt sedulò omnia, si quem fortè in-
» dustriâ animi & labore inveniamus malorum exitum. Itaq; à nobis aliquos scapha ad ca-
» stellum mittendos censeo, qui nostris deploratum rerum nostrarum statum renun-
» cient, & auxilium petant. Ac protinus magnam vim lacrymarum profundens, positis humi genibus, preces ad Deum orditur. Quibus peractis, quem potissimum huic obeundæ legationi deligerent, circumspectant. Thomas Vassor Diepensis ad eam rem maximè idoneus visus: ei negotium dat Ribaldus, ut quam celerrimè possit, sociis, quam misero statu sint, significet. Ei se comites adjunxere Vincentius Simon, Michaël Gouor, & alii usq; ad decem & sex.

NOSTRI, qui (ut paulò antè dictum est) trans flumen erant, eadem die in ulteriore parte castellum versus cohortem armatorum, expasso vexillo incedere prospiciunt. Postquam conjecturis quantæcumq; ex tanto intervallo capi potuerunt, Hispanos esse innotuit: nostri, qui in tantis rerum angustiis hoc sibi supremum perfugium superesse crederent, nonnullos è suis ad hostem mittunt, qui cum eo de deditione & vita paciscantur. Legati Galli primò satis humaniter ab Hispano excepti sunt.

Hispani ducis crudelis perfidia. Hispanæ illius cohortis præfectus (Vallemandum vulgò appellabant) viri nobilis,

equitis & Chriſtiani fide ſuam in Gallos benevolentiam affirmans: & eum Hiſpano victori ſolemnem ſemper morem fuiſſe teſtatus, ut ſupplici hoſti, Gallo præſertim, clementer conſuleret: neq; ſe ab eo inſtituto diſcedere velle, aut quidquam gravius in eos ſtatuere, quod poſtea in mutua utriuſq; gentis inter ſe odia & publicas clades erumperet: omnes liberaliter palàm per interpretem affatus, fidenter venire ad ſe hortatur. Simulq; inſtrui ſcapham & quinq; Hiſpanos trajicere in ulteriorem ripam ad noſtros jubet. Hiſpani tranſmiſſo fluvio, Gallos Vallemandi præfecti nomine liberaliter appellant. Johannes Ribaldus prætor primus naviculam cum triginta ſuis conſcendit: ipſe à Vallemando ſatis comiter excipitur: cæteros ab eo aliquantulum ſeductos, Hiſpani manibus ponè tergum revinctis, binos ſimul colligant.

Hiſpanus Gallum fallacibus verbis lactat.

Interea Galli uno quoq; trajectu triginta trans flumen exponebantur: tantiſper Vallemandus Ribaldum, hominem minimè malum, qui de ipſius fide non dubitaret, fallacibus verbis produci & lactari curat. Noſtri interim, quum omnes flumen tranſmiſiſſent, bini ad eum modum colligantur, ſimulq; permiſti Hiſpanis Galli ad Caſtellum procedunt. Ribaldus prætor & alii, in primis Ottignii dominus, ubi ſuos ita nexos & jugatos vident, neſcio quid ſiniſtri ex eo augurari & toto ore expalleſcere. Interea tamen rurſum Vallemandi fidem appellant: Ille ſedulo confirmat eos, neq; alio indita Gallis vincula teſtatur, quàm ut tutò in caſtellum deduci poſſint. ibi ſe illis cum fide præſtiturum quæ pepigerit.

Quum jam non procul à Caſtello abeſſent, ille tum ſciſcitatus, quínam inter Gallos nautæ, remiges, fabri nautici, tormentarii, aliiq; maritimis muneribus utiles eſſent: triginta ejus generis inventos à cæteris ſecernit. Nec longo temporis ſpacio armatorum cohors Caſtello egreſſa, pleno gradu in noſtros contendit, qui ſeorſum à Vallemandi agmine ducebantur. Gregem ovium ad lanienam agi diceres. Tum cornua occinere incipiunt, & Hiſpanorum militum furor erumpere: cæduntur vincti & inermes Galli ad fiſtularum, tympanorum & buccinarum cantus, ita ut queritantium clamor exaudiri non poſſet. Ibi gladiis & haſtis ſtrenuè ſævire Hiſpani, & quàm fœdiſſimum quiſq; vulnus fecerat, tam maximè gloriari. Ergo vix ſemihoræ ſpacio facilem & egregiam ſcilicet victoriam de inermibus ac deditis tulere, quos ipſi in fidem acceperant.

Gallorum inermium laniena.

Dum hæc perpetrantur, Johannes Ribaldus Vallemandi fidem implorans, vitæ ſuæ parci orat: ipſe etiam Ottignius ad pedes ejus provolutus, promiſſorum ut meminiſſe velit, ſupplex obſecrat. Sed omnia hæc fruſtra fuere. Nam ille neglectim obverſo tergo, præteriit: ſimulq; unus carnificum ejus, pugionem in Ribaldi averſum corpus defigit: moxq; eo vulnere prolapſum, uno alteroq; ſubinde ictu jacentem conficit.

Ribaldi prætoris Galli mors.

Hic fuit miſerabilis noſtrorum exitus, quũ ſe in fidem & clementiam Hiſpanorum tradidiſſent, quæ Punica religione ſervata ab illis fides eſt. Neque ſatis habuere ſævitiam innoxio ſanguine explere, ſed ut omnem barbariem ſuperarent, Legati regii barbam abraſere luculenti facinoris ſpecimen: eamq; incluſam literis Hiſpalim miſere, quemadmodum à nauticorum noſtrorum nonnullis, quorum opera Hiſpani ad eum nuncium in Hiſpaniam perferendum uſi ſunt, nuper bona fide nobis relatum eſt: in iis nominatim Chriſtophoro Britone, Portugratienſi, qui clam Hiſpali Burdegalam tranſgreſſus, Burdegala Diepam navi revectus eſt.

Poſt hæc Hiſpani memorabili victoriæ tropæum imponunt: Legati Regii corpus membratim diſſecant, & ejus capite in quatuor partes diffiſſo, miſerabiles illas quadras totidem arrectis contis præfigunt, eoſq; quatuor Caſtelli angulis ſtatuunt.*

**Hactenus Gallica illa hiſtoria: nos quæ ſequũtur addidimus.*

Hispani Gallorum cæsorum corpora cremant.

POSTREMO (quòd ex nobili quodam Britone, qui Floridam vidit, ipse accepi) Hispani, ut insigni aliqua catastrophe eam tragœdiam clauderent, lacera illa corpora (truncos artus, putres puerorum, fœminarum & virorum formas, exstructa extra Castellum pyra, igni cremarunt, ut facilè appareret, id non magis hostili rabie, quàm veræ Religionis odio, ab ipsis esse factum. Sed utcumq; cæsorum reliquias flammis aboleverint, tam fœdæ rei tamen memoriam neq; à conspectu ipsius Dei, neq; ex hominum animis delere adhuc potuere, neq; umquam poterunt.

CÆTERUM in tradenda Gallorum cæde, quæ plurimis & oculatis testibus memorata sunt, retuli: sed non omiserim eorundem temporũ rumorem validum adeò, ut non exolescat. Expeditione suscepta, Hispanum ab Aulicis quibusdam per occultos nuncios de re tota certiorem esse factũ: & qui eò navigarent, maximam partem Hugonotos esse, Regni perturbatores & Regis ipsius hostes, obviam prædam & quæ impunè invadi posset. Hæc vulgò tum jactata nec affirmare, nec refellere in animo est. Sed postquam ea gesta sunt, quod tam atrocis injuriæ exemplo non Galli tantùm, sed Regis quoque ipsius Majestas, cujus auspiciis ea expeditio suscepta fuerat, violata esse videretur: etsi ea in fœminas puerosq; immanitas omnium questus anteiret, cæsorum liberi, viduæ, cognati & amici, ultionem orantes, Carolo IX. Regi Galliæ supplicem libellum obtulere. Ac Carolum quidem de eo questum apud Regem Hispaniæ, atq; illum facinus pro rato non habuisse satis constat: quum interea non minus impunitas maneret sicariis, quàm interfectis: donec senescente facti invidia, mentionem omnem ac memoriam ejus rei majores casus oppressere. Porrò libelli exemplum infrà scriptum est.

SVPPLICIS LIBELLI EXEMPLVM, CAROLO IX. *Regi Galliæ oblati à viduis, liberis, pupillis & orphanis, propinquis & amicis, subditorum ejus, qui ab Hispanis in Francia Antarctica, quàm vulgò Floridam vocant, fœdè trucidati sunt, Anno M D LXV.*

MISERABILES planè personæ atq; opis egentes (Christianissime Rex) viduæ & orbati parentibus pueri puellæq; propè innumeræ, pedibus tuæ Majestatis, plenæ lacrymarum & supplices, advolvuntur: & ærumnas suas apud te deplorantes, lugubre spectaculum patrum, virorum, filiorum, fratrum, nepotum & propinquorum suorum (qui circiter nõgenti, misti fœminis virisq; pueri, in Florida à *Petro-Claudio & Hispanis militibus fœdè trucidati sunt) propè præsens oculis tuis exhibent. Id verò facinus, quum per se vel auditu fœdum atque horrendum sit: tum hodie maximè subditorum tuorum sanguis perfidiosissimè fusus, Dei fidem & justitiam adversus sceleratos latrones implorat.

**Is idem est, qui Vallemando sibi nomen fecerat.*

ITAQUE jam tuarum partium est, ô Rex, cogitare, ea lege imperio tuo subjectos populos, tum ut eos justitia regas, tum ut sub præsidio ac tutela Majestatis tuæ incolumes conserves. In primis verò miseris atq; afflictis, qui secundum Dei opem ad tuam fidem confugiunt, præsertim recenti adhuc vulnerum dolore succurrere: eorúmque, haud secus atq; herus fidelium servorum, aut etiam pater filiorum, ærumnis ingemiscens, orbitatem & lacrimas consolari. Nam querelæ quidem, quas ad te deferunt, non minus miseratione dignæ videntur, quàm Petri-Claudii Hispani immanitas consuetis belli commerciis omnibusq; divinis ac humanis legibus adversa est.

Id, quò faciliùs intelligas, nos rem paulò altiùs repetentes patienter, ut facis, audito. Meminit Majestas tua subditos illos tuos Regiis literis fretos, quas Johannes Ribaldus abs te accepit, tuo mandatu, tuis auspiciis, in Floridam navigasse. Quò quum pervenissent, quinq; Hispanæ naves (quarum maxima octingentarum amphorarum, proxima, ducentarum, cæteræ mediocris formæ, erant, repentè plusquam hostili impetu tuos illos homines adortæ sunt. Mox classiarii earum milites in terram lapsi, Castellum tuo nomine atq; auspiciis à Gallis exstructum irrumpentes, viros, fœminas, pueros, & quidquid obvium fuit obtruncant: neq; his aut illis ætas aut imbecillitas miserationem attulit. Quinetiam transfossa puerorum infantiumq; corpora (horrendum visu!) præfixa hastis ad ludibrium ostentabant.

Inde octingentos fermè Gallos, cohortem Ribaldi prętoriam (quamquàm fide data, si arma tradidissent, abire omnes incolumes passuros) manibus post tergum revinctis, servilibus probris fœdatos: sceleratos, leprosos, pædicones & latrones Francos vocantes, in ore ipsius Ribaldi jugulant. Quumq; is tam fœdi spectaculi horrore perterritus, ad Petrum-Claudium accedere conaretur, ut se in ejus fidem ac tutelam, velut asylum, conjiceret, ab eo superbè repulsus, moxq; ejus jussu à milite, pugionem in tergum impresso, percussus est. Quo vulnere, quum corruisset, idem hic miles jacentis pectus uno & altero ictu hausit. Mortuo quoq; ludibria adjecta: cervices incidit miles: barbæ pilos abradit, & quadrifidum caput quatuor pilis eodem in castello, ubi cæterorum corpora exanima jacebant, præfigit. Postremò literas ad Regem Hispaniæ, præclaræ victoriæ nuncias, & in iis pilos aliquot Ribaldi barbæ inclusos, mittit: perspicuè tali ludibrio prodens, quàm parum Regiam tuam Majestatem vereretur, quam adeò superba contumelia, per clientium tuorum injurias & dedecora, violare ausus est.

Neque verò credibile est, Principem ullum aut Regem Christianum, imò nec Barbarum, tam abhorrenti ab omni humanitate esse animo, ut exsecrabile illud facinus approbet, & eò quidem fœdiùs, quòd media pace in tuos admissum est, quum tibi neq; cum Hispano, neq; cum ulla externa gente, bella aut hostiles inimicitiæ intercederent. Perpetrati tamen hujus latrocinii Hispanos, nulla injuria abs te violatos, reos esse, nostrum sanguis & lacrymæ nostræ clamant, & quidem iis locis ac personis, quæ sub nullius jure ac ditione, præterquam tua, sunt. Nisi fortè Petro-Claudio impudentiam sævitiæ adjungere, ac dicere libeat, Ibi jus esse, ubi vis & arma plus polleant: licere peregrinis latronibus in præsidia & ditiones tuas, in tuorum fortunas & corpora, cum exercitu imperioq; invadere: licere pro suo jure in eorum cervices sævire, quos Deus Majestati tuæ subditos attribuit, & quidem tam arcto fidei & obsequii vinculo tibi obstrictos, ut milites mortem oppetere malint, quàm in novi Principis fidem ac ditionem concedere.

Quamobrem si Petri-Claudii facinus Hispaniæ Rex ratum non habeat, nihil superest, nisi ut istius supplicio injuriam tibi factam expiet, vel tibi eum noxæ dedat: tibiq; in posterum jus ac possessionem vacuam Floridæ tradat, quæ pridem tuis auspiciis ab tuis occupata, regni tui finibus ac ditionibus adjecta est. Neq; enim subditi illi tui, qui propagandis imperii tui finibus, eam provinciam pro virili parte manucepere, pro fugitivis eò redacti sunt, aut rei exulésve in ultimas terras deportati: sed eos Majestatis tuæ legatos, ministros mandatorum tuorum, eò navigasse jussu & missu tuo, literis ipsemet Regiis Ribaldo datis confirmasti, qui tuam in eo vicem ac personam referret.

Indignas verò illas & atroces in uno scelere per se injurias, etiam onerat istorum impunitas. Quippe si inultę omittantur, liceatq; nefariis latronibus, violatoribus omnis

humani juris ac fidei publicæ, non luce hac tantùm, ſed ſpoliis etiam tuis noſtriſq; impunè perfrui: ſicuti dolor ad nos, ſic ad te dedecus, & manante latiùs exemplo, periculum ad omnes pertinebit. Sed ut ab aliis impunitate alatur iſtorum immanitas, te tamen ſubditorum tuorum injurias, per quorum latera foderis, lentè non accepturum confidimus. Neq; verò meritas ab iſtis pœnas expeti, tua tantùm aut noſtra, ſed publici exempli & humanæ ſocietatis, intereſt, quam Petrus-Claudius cum ſuis, quantum in ſe fuit, ſolvit.

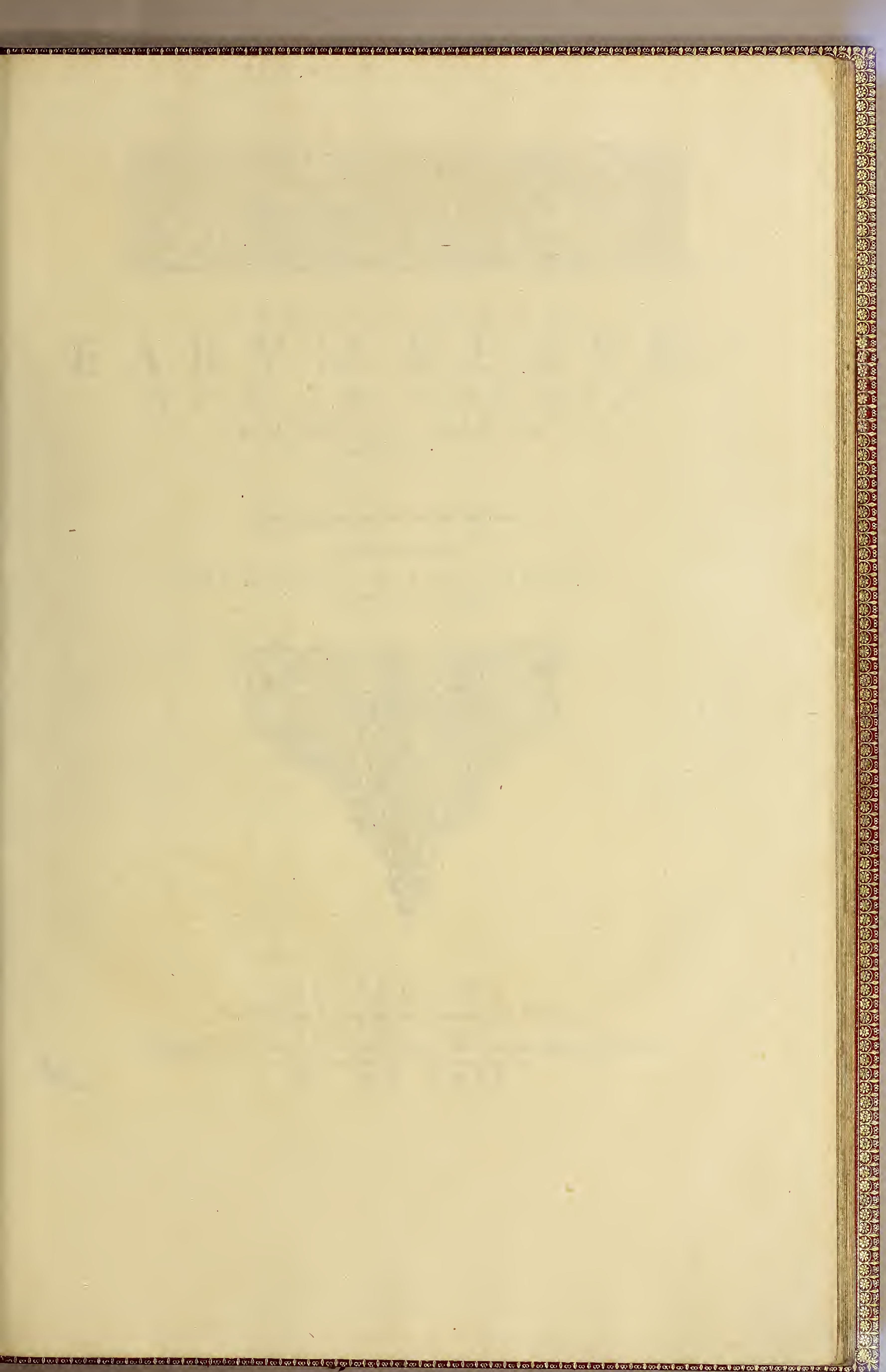
Poeni cæteriq; Afri fidem ac fœdera quoties commodum erat, frangebant. Itaq; Punica fides, ut illis quondam exitio fuit, etiam vulgò hodie infamis eſt. Romanis contra adeò ſancta erat fides, ut eam fallere etiam hoſti pejus omni peſte fugerent. Utinam hæc laus merito à nobis Petro-Claudio ejuſq; ſociis tribui poſſet: quibus adeò vilis promiſſorum veritas & fides fœderum fuit, ut ad eam violandam ſacrum Dei nomen vertere veriti non ſint, ac ſi eum in ſcelerum ſuorum ſocietatem adſciſcere vellent. Deum equidem non ignoramus, interdum improbis frena laxantem eorum quoq; opera uti, ſive ad nos caſtigandos, ſive ut ipſi juſtum ſcelerum ſuorum acervum, juſtis pœnis materiem, cumulent. Idq; ne juſtitiæ ipſius & judiciorum obliti, paternam ejus indulgentiam malè agendo fatigemus. Sed viciſſim hoc verum eſt: ut idem ad opus hominum ſcelera & Dei judicia concurrunt: ita Deum graves tandem ab impiis pœnas pro meritis exigere.

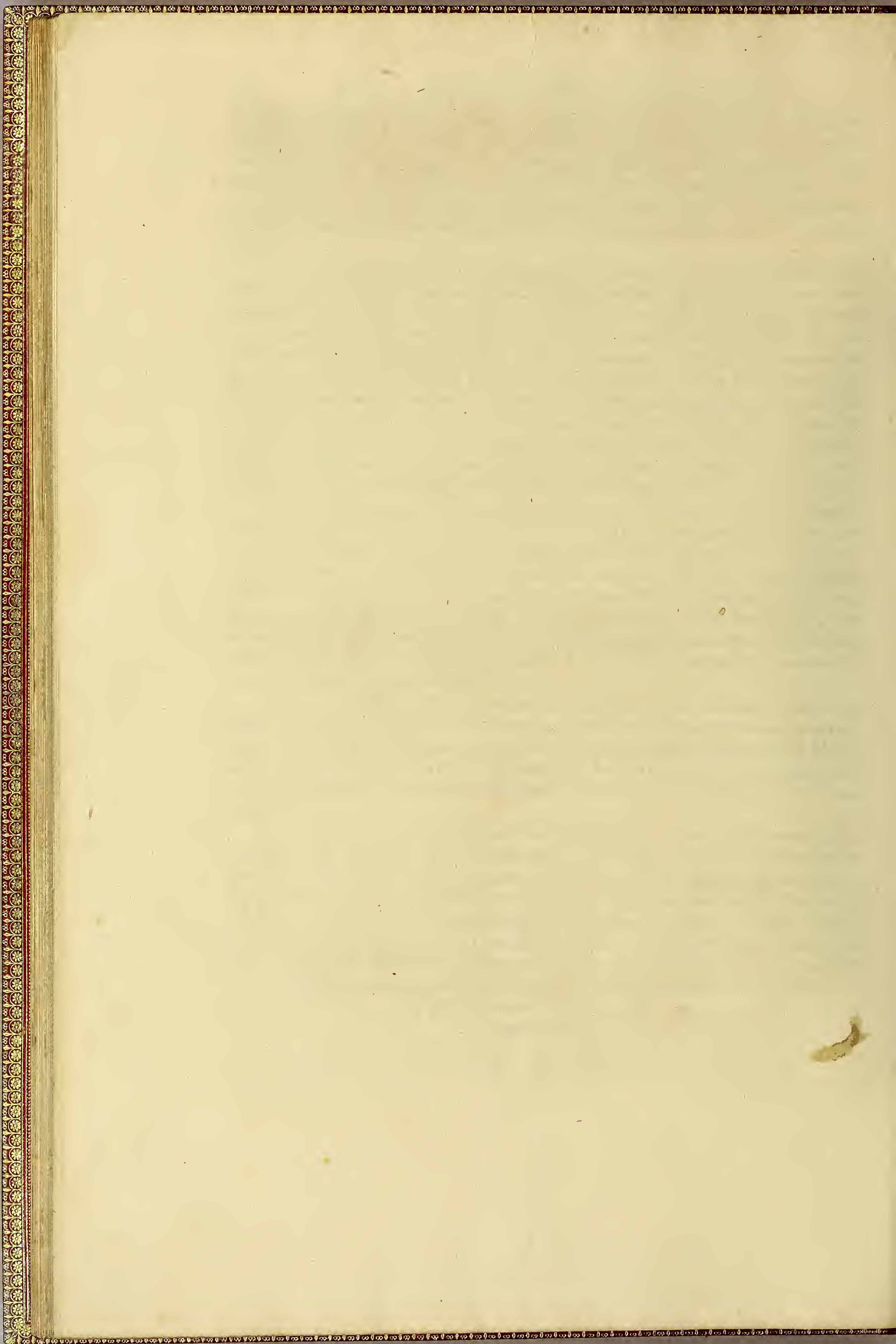
Quod Reliquum eſt (Chriſtianiſſimè Rex) tot pupillorum orbitas, tot viduarum ſolitudo, ac juſtæ noſtrûm omnium lacrymæ & ſqualor te moveant, qui parentes, qui propinquos, clientes tuos, per immane Petri-Claudii ſcelus amiſimus. Liceat privatarum injuriarum oblivifci: nihil ad te mala noſtra pertineant. Quid auguſto Regiæ majeſtatis nomine ſpreto, quid pollutis auſpiciis tuis, quid non fœderum modò fide, ſed etiam jure gentium in legatis tuis violato? Fortiſſimis viris, tribunis ac ducibus tuis, contra omne fas & belli commercia interfectis, non jura experiere, non arma capies? ſed horrendos iſtos carnifices tuorum ſtrage ovantes & ſuper impunitatem præmia etiam ferentes ſcelerum, tacitus intuebere?

Meliora equidem de te ominamur & ſperamus (ô Rex) Deumq; ipſum Opt. Max. obnixè quęſumus, ut verè heroicos in te ſpiritus excitet. Iſti cruentos à recenti tuorum cæde gladios manantia ſanguine ſpolia, & reliquias infelicis exercitus tui in Hiſpaniam ad triumphum & ludibrium deferunt. Quum ſibi tantum licere in tuis te ſciente ac vidente pulchrum ducunt, poſsúntne apertiùs demonſtrare quid facturi ſint, ſi te-ipſo potiantur?

Quamobrem, ut tuæ Majeſtati & Gallico nomini injuſtum dedecus meritis paricidarum ſupplicis deleas, generoſum & dignum te, dignum avis tuis, ſpiritum indue: Deo bene juvante, ſubditorum tuorum cauſam ſuſcipe, ſuſceptamq; qua potes ac debes fide tuere: ut coram toto Chriſtiano orbe tuam in protegendis ſubditis fortitudinem, tum etiam tuorum innocentiam, teſtatam facias. Nullo quidem majore piaculo (ô Rex) tum innoxio noſtrorum ſanguini, tum juſtæ iræ tuæ parentare potes, quàm latronum pœna: ut non tantùm cæſorum viduæ conjuges, propinqui & liberi deſiderium ſuorum & graves ſuos dolores eo ſolatio leniant: ſed etiam te omnes verè Regem tanto parem nomini, & Patrem populi tui, agnoſcant.

F I N I S.

BREVIS SVMMA

EARVM RERVM, QVÆ IN TERTIA AMERICÆ PARTE continentur.

ET

Certis elegantibusque Iconibus illustrata:

Studio & labore

THEODORI de BRY LEODIENSIS
civis verò Francofurtensis.

OPPENHEIMII
Ex Officina Typographica Hieronymi Galleri,
Sumptibus JOHANNIS-THEODORI de BRY Fil. Civis & Bibliop. Oppenheim.

M DC XVII.

Franciſcus Pizarrus, Jacobus Almagrus & Ferdinandus Luques ſocietatem ineunt.

AVdita opulentæ Regionis illius, quæ ad Auſtrale mare ſpectat, fama, tres Hiſpani Panamæ cives, valdè opulenti, Franciſcus videlicet Pizarrus, Jacobus Almagrus, & ſacerdos quidam, cui nomen Ferdinandus Luques ſocietatem inter ſe ineunt, ut communibus ſumptibus exploratum eant divitem illam auro, argento & ſmaragdis regionem, data & accepta fide, ſe ſine fraude & fideliter inter ſe diſtributuros honores, & quidquid divitiarum & emolumentorum communibus ſumptibus adquirerent. Ejus rei cauſa binas naves ſibi comparant, rebusq́ neceſſariis & milite inſtruunt. Pizarrus & Almagrus, paucis interjectis diebus Panama ſolvunt, relicto domi ſacerdote Luqueſio, ut omnia, quæ uſui eſſe poſſent, curaret. Verùm prima illa expeditione ex animi ſententia non ſuccedente, multis militibus amiſſis, Panamam regredi coguntur.

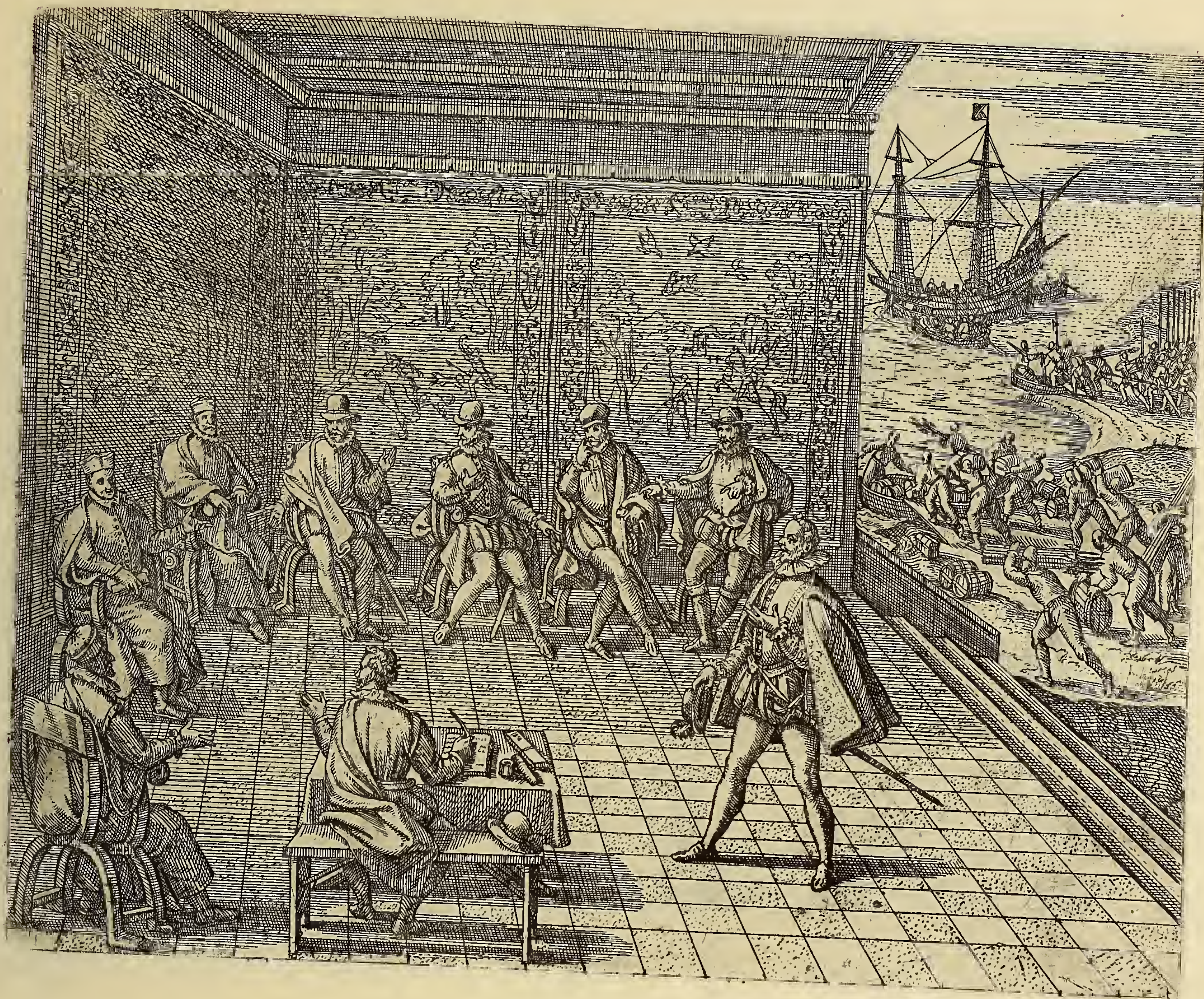
Imperterritus quidam Pizarri miles, Cretensis natione, per medium Indorum agmen transit.

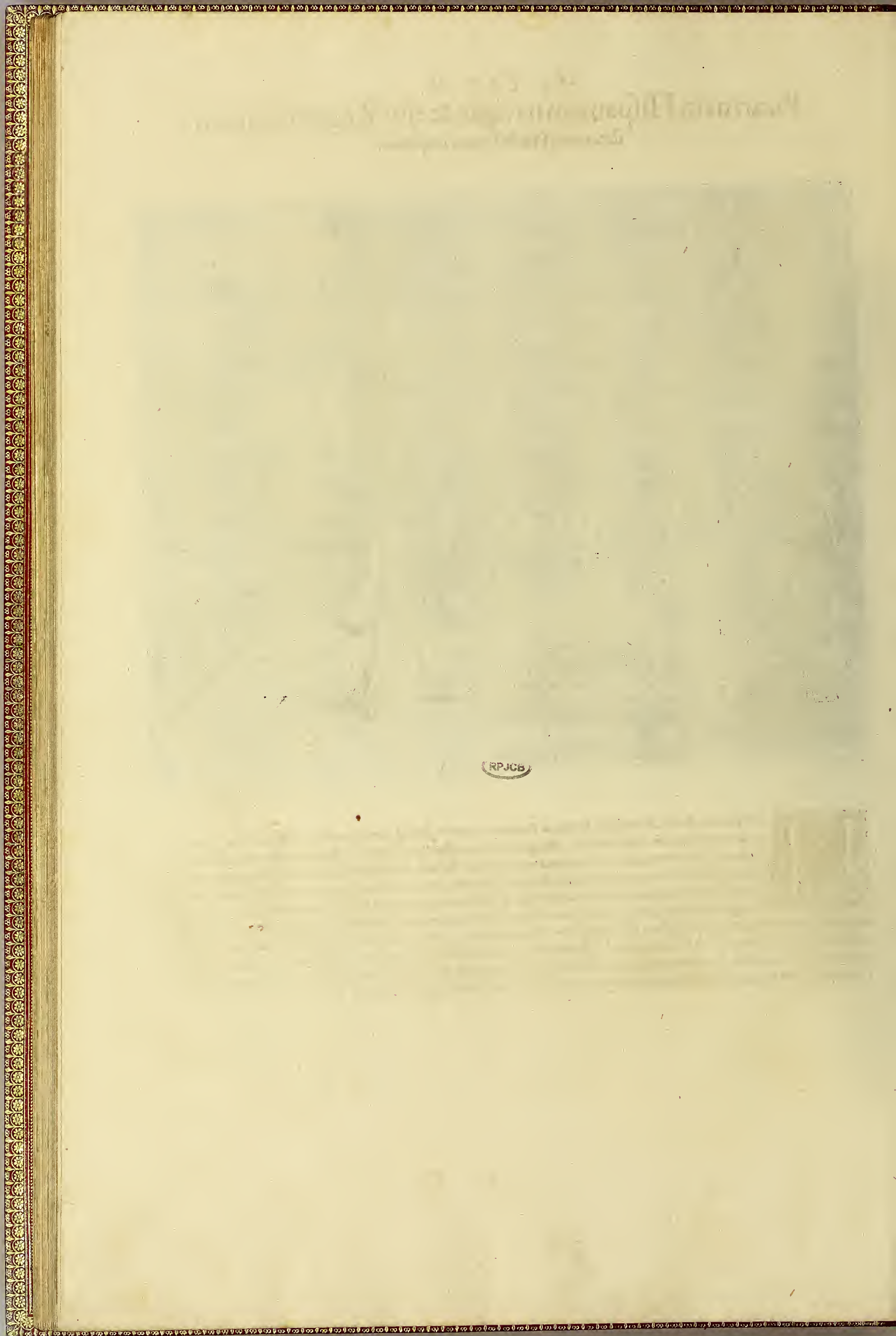
*E*X vulneribus, quæ in prima illa expeditione Pizarrus & Almagrus acceperant, curati, novo milite & rebus
necessariis naves complent, & denuo fortunam experiri volunt: sed multis militibus desideratis, in insulam,
cui nomen à Gallo gallinaceo indictum, sese recipere coguntur. Ex ea Pizarrus collegam Panamam ablegat,
ad supplementum comparandum. Interea pleriq; militum Pizarrum in illa insula deserunt, & Panamam re-
vertūtur, præter solos tredecim aut quatuordecim (quorum maxima pars nautæ) qui apud ipsum hæserunt. Illis
propter constantiam & fidem nō immeritò magnas gratias agit, multa illis pollicitus, si Almagri reditum præ-
stolarentur: tandem mittit quidem Almagrus navem comeatu onustam, sed nullum militum supplementum. Itaq; Pizarrus diu-
tius in insula sibi non esse consistendum ratus, cum exigua illa suorum manu, oram Peru maritimam legere cœpit, donec Tumber
perven.ret, quam valdè opulentam esse à quibusdam Indis intellexerat: nullus tamen militum in terram excendere audebat, ti-
mor enim omnium animos pervaserat, conspecto tam ingenti Indorum numero, qui littus occupabant. Unus Cretensis natione
cui nomen Petrus, suam offert operam. Magno igitur arrepto ense cymbam ingressus, ex ea intrepidus in terram exilit, & per me-
dium Indorum agmen pervadit, viri istius barbati forma non mediocriter attonitorum. Ejus regionis Præfectus humaniter
illum excipiens, templum Soli dicatum ostendit: de cujus opulentia, ad suos reversus, Pizarro & aliis refert.

Pizarrus in Hiſpaniam navigat, & ejus Regionis, quam detexerat, Præfecturam impetrat.

His rebus intellectis, Franciſcus Pizarrus Panamam repetit, ſociisq; narrat, quam fertile ſit Chiræ ſolum, & Tumber opulentiam valdè prædicat. Almagrus & Luqueſius Pizarrum in Hiſpaniam ablegant, poſtulatum à Cæſare & Tumber occupandæ licentiam, tum ejus Præfecturam. In Hiſpaniam cum appuliſſet, relationem facit in conſilio Indiarum, regionis quam detexerat, quantus ſumptus in eam expeditionem fecerit, quótque labores ſuſtinuerit, exponit: eam ob cauſam illius Præfecturam ſibi concedi poſtulat, promittens ſe magno cenſu & ingentibus theſauris Caſtellæ regnum locupletaturum, ne minima quidem ſociorum mentione facta. Obtinet, quod petebat, inſuper diploma Cæſareo ſigillo munitum illi conceditur. Quibus rebus peractis, ad iter ſe comparat, militum delectum agit, & adſumptis Ferdinando, Gonſalvo, Joanne Pizarris, & Martino de Alcantara Panamam proficiſcitur. Sed intelligentes ejus ſocii, illum ſibi duntaxat, ipſis neglectis, Præfecturam petiiſſe, graviter id ferre, præſertim Almagrus, qui omnes facultates in eam expeditionem abſumpſerat, longéque majores ſumptus fecerat, quàm Pizarrus.

Pizarrus cum Almagro in gratiam redit, & uterque fidem ſervaturus ſolenni juramento pollicetur.

DOctor Gama Almagrum Pizarro reconciliat, novæque ſocietatis conditiones ſtatuuntur, ut videlicet Almagrus Pizarro (qui ſine alterius auxilio ſuam præfecturam adire nequiviſſet) arma, equos, reliquaque ad expeditionem neceſſaria, quæ jam parata habebat, cum certa pecuniæ ſumma traderet. Ex adverſo Pizarrus æqualiter cum Almagro partiretur honores, ſtatus, dignitatesque à Cæſare ipſi conceſſas. Hanc novam ſocietatem (excluſo tertio ſocio Luqueſio) inter ſe ſolenni juramento hoſtiam ſacram, quam una ſumpſerunt, confirmant, eamque conſervaturos ad mortem uſque, pollicentur. His peractis, Pizarrus naves conſcendit cum centum quinquaginta militibus, multisque equis, ſolvitque è Panama, relicto iſtic Almagro, cui datum negotium, ut brevi ſubſequeretur cum maximo, quod cogere poſſet, ſupplemento. Tandem ad oram maritimam Peruani regni pervenit, & anchoras ad pagum Colonchy fixit: inde in inſulam Punam navigat, à cujus præfecto comiter & peramanter excipitur: ſed conſpecta Hiſpanorum inſolentia, arma adverſus illos expedit, ut ex inſula expellat.

Ferdinandus de Soto militum Tribunus cum aliquot aliis ad Regem Atabalibam à Pizarro ablegatur.

PIzarrus cum ſuo exercitu ad Caxamalca perveniens, nobilem quendam Indum reperit, qui ipſum quoquam divertere vetaret, donec Atabaliba adveniſſet. Ille nullo dato reſponſo, ædes occupat, in quibus ſe & ſuos recipit, atq; confeſtim Tribunum Ferdinandum de Soto cum aliquot aliis equitibus ad Atabalibam ablegat, ipſum ejus nomine ſalutaturum, & renunciaturum, jam ſe adveniſſe, atque petere, ut ipſum convenire liceret. Sotus equum in gyrum agens, & contractis habenis ſubſilire faciens, adeo prope Atabalibam accedit, ut equi ſpuma in ejus faciem ab aura ferretur: ille tamen ea re non commotus, gravitatem vultus non remiſit, ſed multos ex ſuis, qui attoniti refugerant ab equis ſibi metuentes, mactari juſſit, iniquè ferens barbatos illos viros nullam habuiſſe majeſtatis ipſius rationem, & ipſum non eſſe reveritos. Ferdinandus Pizarrus deinde adveniens ipſi ſignificat ſe Hiſpanorum Præfecti fratrem eſſe, qui ex Caſtella mandato Pontificis & Imperatoris adveniſſet, ipſorum nomine cum eo amicitiam contracturus, cujus gratia rei illum valdè rogare, Caxamalcam ſeſe conferre dignaretur, ut de rebus magni momenti inter ſe conferre poſſent.

Atabaliba cum magna pompa Caxamalcam ingreditur.

FErdinandus Pizarrus intellecta Atabalibæ voluntate, ad ſuos redit, Regisq́ divitias & magnificentiam
prædicat: deinde ejus ſententiam Hiſpanis exponit, nempe ipſum minimè permiſſurum, ut in ipſius Provincia
hæreant, amicitiam quidem Imperatoris non reſpuere, modo Præfectus aurum, argentum & reliqua, quæ ſuis
ſubditis ademerat, reſtitueret: atque poſtridie Caxamalcam ad ipſum venturum. Pizarrus interea ſuos ad pu-
gnam, ſi ita opus foret, diſponit, & tormenta bellica ad arcis portas collimare jubet, ſuos cohortatus, ut intrepi-
dè ſe gererent. Poſtridie Atabaliba cum pluribus quam viginti quinque Indorum millibus advenit, & à qui-
buſdam è ſuis geſtatus, magna cum pompa Caxamalcam infertur, perinde atque in ſumma pace verſaretur, donec ad Palatium, in
quo barbatorum legationem audire debebat, perveniret. Geſtabatur autem in ſella laminis aureis ornata, & verſicoloribus Pſi-
tacorum pennis ſuffulta, inſidens pulvinari laneo multis gemmis ornato. Conſpiciens porro Chriſtianos quoſdam, quos Pizarrus
in turricula diſpoſuerat, ægreq́ id ferens, illos inde ejici, vel mactari præcipit.

Atabaliba

Atabaliba Rex Peruanus à Franciſco Pizarro capitur.

INterea ad Regem Atabalibam Dominicanus quidam, Vincentius de Valle viridi nuncupatus, per mediam Indorum turbam penetrat, manu crucem geſtans & ſuum Breviarium, vel, ut alii volunt, Bibliorum codicem: atque per interpretem illi ſignificat, ſe ab Imperatore ad ipſum miſſum ex authoritate Pontificis Romani Vicarii Jeſu Chriſti, qui Imperatori ignotas illas regiones donarit, ea conditione, ut eruditos & tali officio dignos viros eo mittat, qui ſacroſanctum Euangelium iſtic doceant, & impuros errores tollant. Deinde oſtendens ſuum Breviarium, in eo legem Dei contineri adfirmat, qui omnia ex nihilo creaſſet, atque ab Adam & Eua ſermonem exorſus, de hominis creatione & caſu agere cœpit, tum Chriſtum ex cœlo deſcendiſſe, carnem in virginis utero adſumpſiſſe, deniq; cruci adfixum fuiſſe, & reſurrexiſſe, ut humanum genus redimeret, poſtremo in cœlum aſcendiſſe, & Eccleſiæ ſuæ curam D. Petro reliquiſſe, tanquam ſuo Vicario, deinde ipſius Succeſſoribus Papis. Interrogatus Monachus ab Atabaliba, unde hæc ſciret, reſpondit, librum illum, quem oſtendebat, id dicere. Sumptum à Monacho librum Atabaliba evolvit, atq; ſubridens, nihil, inquit, ſimile mihi dicit hic liber, & cum dicto ſimul abjicit. Monachus accepto ad ſe libro, Pizarrum inclamare cœpit, & ad vindictam adhortari. Pizarrus ſtatim tormenta explodi, fratrem Ferdinandum cum aliis equitibus impetum in Indos facere jubet, qui tonitru tormentorum, & tintinabulorum phaleris equorum appenſorum ſtrepitu attoniti, diffugiunt: ipſe Franciſcus cum peditatu impreſſionem in Regem Atabalibam facit, multisq; hoſtium cæſis Atabalibam ex ſella, qua geſtabatur, detrahit & capit.

Hiſpani

Hiſpani cum mulieribus, quas in caſtris & balneis ſuperato Atabaliba repererunt, libidinem ſuam explent.

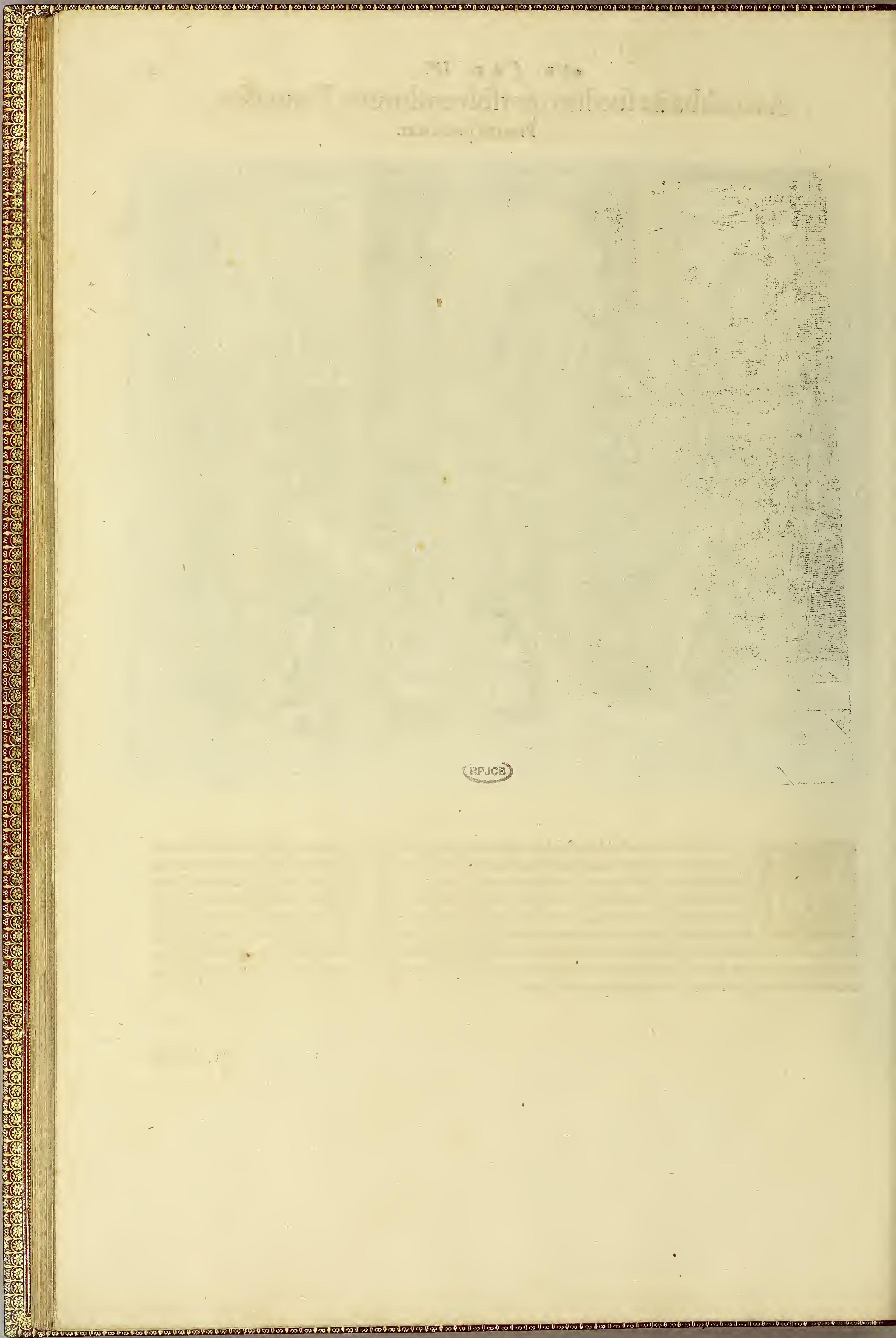

CApto Atabaliba, & relata tam inſigni, (nullum enim ſuorum Pizarrus amiſit) de Indis victoria, Hiſpani, de tanta præda, & adeò potente Rege ſuperato ſibi plurimum gratulantes, totam illam noctem partim genio, partim quieti indulſerunt, valdè enim erant fatigati, nec integro illo die cibum ſumpſerant. Poſtridie in vicina urbi Caxamalca loca excurſiones faciunt, & inventas in balneis, uno miliari à Caxamalca diſtantibus, mulieres rapiunt, atque cum illis, perinde atque cum aliis, quas in Atabalibæ caſtris repererant, libidinem ſuam explent: Scribunt autem rerum in India occidentali geſtarum Hiſtorici, repertas fuiſſe cùm in balneis, tum Atabalibæ caſtris, ad quinquies mille fœminas.

Atabaliba de ſuo litro perſolvendo cum Franciſco Pizarro paciſcitur.

MAgnas divitias in Atabalibæ caſtris invenerunt Hiſpani, & inter illas aureum vas ducentas auri libras pendens: ſola etiam ejus ſupellex aurea & argentea centies millenis ducatis æſtimata fuit. Poſtridie Pizarrus Atabalibam adit conſolandi gratia, graviter enim querebatur ſibi injectas fuiſſe compedes: at quandoquidem in iſtud infortunium inciderat, à Pizarro petit, ut bene eum habere velit. Agnoſcens autem Hiſpanorum avaritiam, ſi illi compedes adimant, liberúmque dimittant, pro ſua redemptione tantum auri & argenti in vaſa elaborati daturum pollicetur, quantum caperet id, in quo erat triclinium ad lineam uſque quam ipſemet in pariete duxit, quámque deinde rubrica per totum triclinii ambitum notari juſſit, addita tamen conditione, ne vaſa elaborata confringerentur aut liquarentur. Pizarrus illum conſolatus, hilari animo eſſe jubet, fidémque dat humaniter ſe ipſum habiturum, poſtremo etiam liberaturum, ſi pro litro id perſolveret, quod pollicebatur.

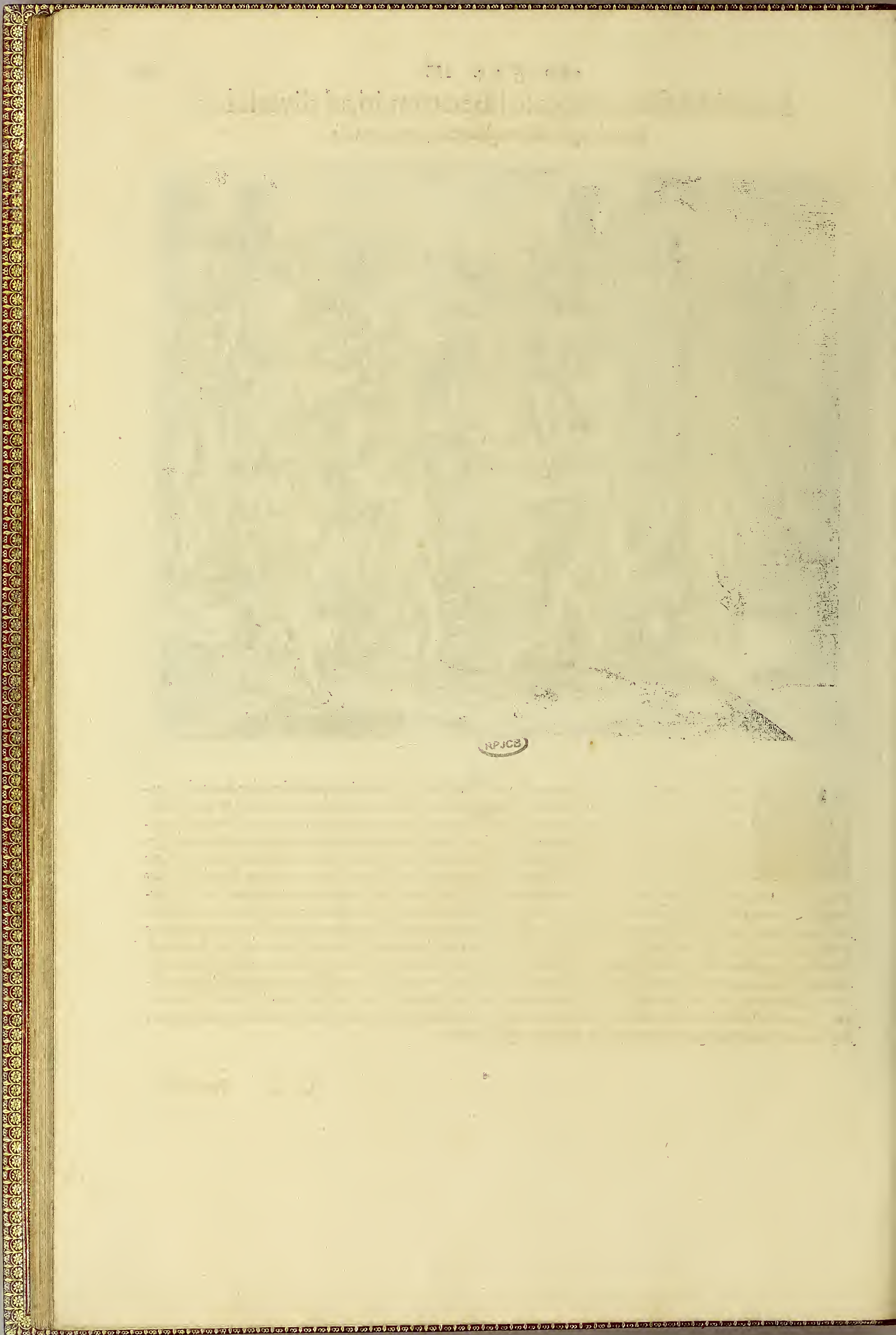

Atabaliba, fide accepta ſe liberatum iri, ad diverſa loca ſuos ablegat adferendi auri & argenti cauſa.

Onfidens Atabaliba promiſſis Pizarri, ſuos confeſtim in diverſa loca mittit, qui undecunque aurea & argentea vaſa, & aurum argentúmque in quamcunque formam elaboratum adferrent, illos orans, ut quam citiſſime fieri poſſet, redirent, ſi ejus libertas ipſis cordi eſſet. Brevi propterea advenire cœperunt Indi auro & argento onuſti. Sed cum triclinium amplum eſſet, & onera, quæ ferebant, Indi non magni ponderis, licet multa ſpectantium oculos minus implebant quam triclinium, non tam quod pauca eſſent, quam quod tæderet Hiſpanos tam longæ moræ, ut ea inter ſe partiri poſſent. Eam ob cauſam plerique dicere, Atabalibam de induſtria iſtas moras nectere, ut clam ſuis evocatis, omnes Chriſtianos internecione deleret: cenſebant propterea nonnulli ipſum è medio tollendum, atque in eam ſententiam referentibus pleriſque, haud dubie itum fuiſſet, niſi Ferdinandus Pizarrus obſtitiſſet. Atabaliba ſimilia conſilia agitari ſuſpicatus, Pizarro dicit, inanem eſſe illorum timorem, quandoquidem vinctus ab ipſis detineretur, nec maturius illa aurea & argentea vaſa adferri poſſe, perpenſa locorum unde peterentur diſtantia: Quito enim, Pachacama & Cuzco (unde potiſſima redemptionis ſuæ ſumma advehi debebat) procul à Caxamalca diſtare. Si tamen certiores eſſe vellent, ſe nihil in ipſorum perniciem moliri, integrum ipſis eſſe aliquos è ſuis ablegare per ejus ditiones, ad obſervandum, an ulla fieret ſubditorum ipſius congregatio. Ferdinandus de Soto in Cuzco, quod ducentis milliaribus à Caxamalca diſtat, profectus & Ferdinandus Pizarrus in Pachacama, centum miliaribus ab eadem Caxamalca diſtantem, nullum militum delectum aut convocationem, ſed ſolos Indos vaſa diverſi generis Caxamalcam deferentes offenderunt.

Franciſcus Pizarrus, contra fidem datam, Atabalibæ gulam laqueo frangi jubet.

ALiquot, poſt captum Atabalibam, diebus urgere cœperunt Pizarrum Hiſpani, ut prædam adquiſitam, & quæ redemptionis Atabalibæ nomine advecta erant, licet locum deſignatum non explerent, inter ipſos partiretur. Aurum & argentum, æſtimatione primum facta, appendere juſſit: inventæ ſunt argenti puri libræ viceſies ſexies millenæ; auri verò mirias, tricies vicies ſex milleni & quingenti peſi ab Hiſpanis appellati, ſive Caſtiliani, quorum ſinguli ſeſquicoronato æſtimantur. Imperatori ex ea ſumma ceſſerunt pro quinta parte, quater centeni milleni peſi; ſinguli equites octies millenos & novies centenos auri peſos, & centenas octoginta quinque argenti libras acceperunt: ſinguli verò pedites quater millenos quadringentos & quinquaginta auri peſos, argenti libras nonaginta: militum Tribuni ad tricies, etiam ad quadrigies millenos auri peſos habuerunt. Nunquam milites tam brevi temporis ſpacio, támque ſine periculo divites evaſerunt. Franciſcus Pizarrus diviſione prædæ facta, Ferdinandum fratrem, cum quinta parte, quæ Imperatori ceſſerat, in Hiſpaniam ablegat.

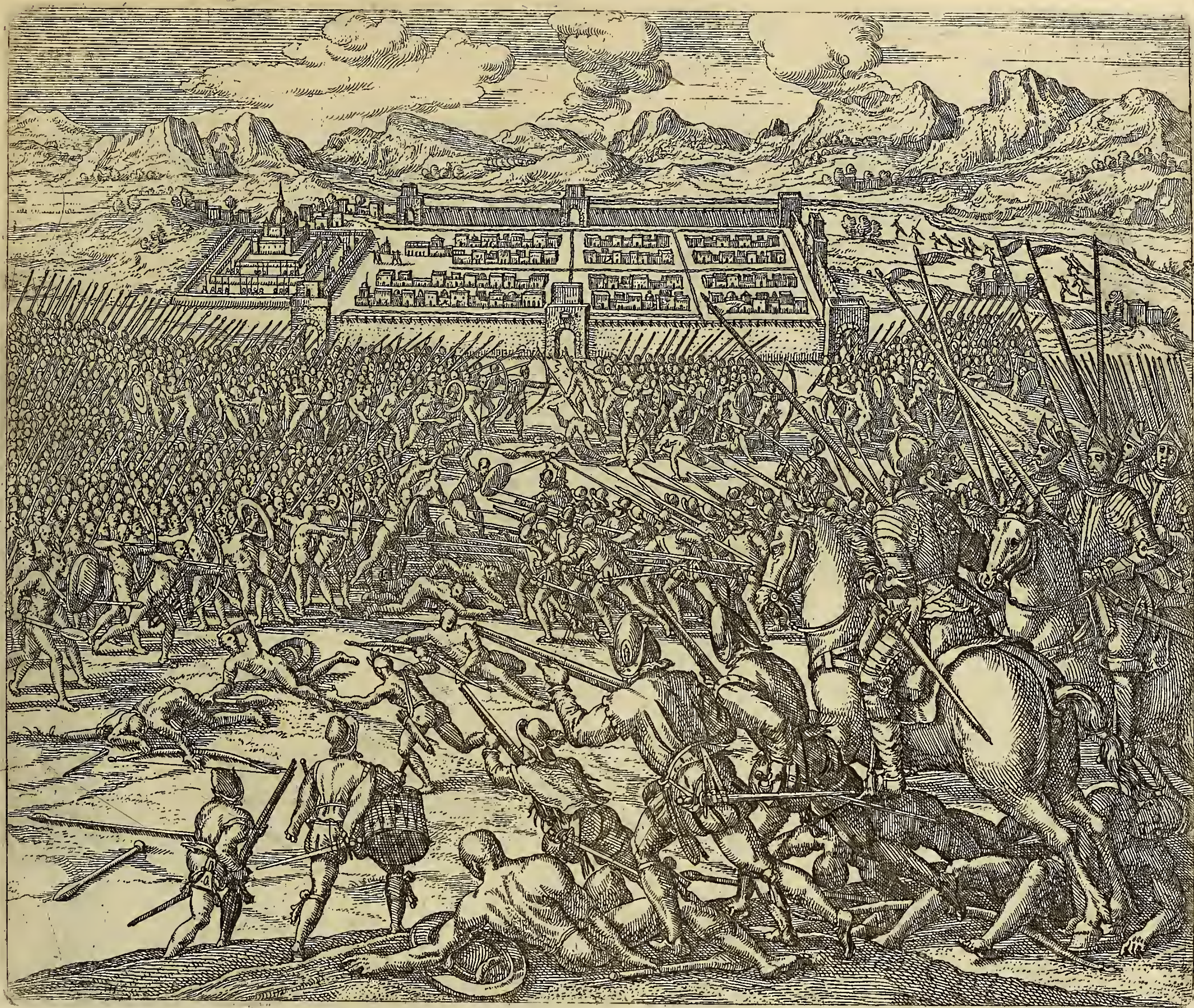
Illo profecto, conſilia, de morte Atabalibæ inferenda, denuo agitari cœpta: plerique ut ſuæ ſaluti, tum earum Provinciarum ſecuritati conſulerent, è vita tollendum cenſebant: alii veró ipſum in Hiſpaniam ad Cæſarem ablegandum, neque tantum Principem morte afficiendum, etiamſi culpa non vacaret. Sed prior ſententia obtinuit: quæſitus mortis inferendæ prætextus, quod videlicet fratrem germanum Guaſcarem à ſuis Præfectis captum occidi curaſſet, & perniciem Hiſpanis clam moliretur. Audita tam crudeli ſententia, de Franciſci Pizarri fide valdè queſtus eſt, qua ſe obſtrinxerat liberum illum dimiſſurum, accepto litro: illum deinde orat, ut ad Cæſarem in Hiſpaniam mittat potius, quam manus polluat ejus ſanguine, qui ipſum nunquam offendiſſet. Sed Pizarrus aures ad ejus preces obſtruens, per ſuos Æthopes laqueo gulam illi frangi juſſit. Cæterùm, quod obſervatione dignum eſt, illius Principis mors non manſit impunita: nam malè poſtea perierunt, quotquot in ejus excidium conſpiraverant. Illo autem extincto, atram veſtem ſumpſit Pizarrus, & honorificas illi curavit exequias.

Cuzco, totius regni Peruani urbs opulentiſsima, ab Hiſpanis occupatur.

INtelligens Franciſcus Pizarrus quam opulenta eſſet vrbs Cuzco Ingarum Imperii Regia, Caxamalcam deſerens, eò proficiſcitur, circumſpectè tamen iter faciens, quia Quizquiz unus ex primariis Atabalibæ Præfectis, magno cum exercitu per eam regionem vagabatur: à quo aliquot velitationes cum Soto, deinde cum Almagro factæ, in quibus aliquot Hiſpani multi verò Indi ceciderunt circa vilcas, quo tandem Pizarrus cum reliquo exercitu pervenit. Viciniores Cuzco facti, frequentes ignes conſpiciunt: eam ob cauſam dimidia pars equitum eò miſſa ad ignem extinguendum, arbitrabantur enim hoſtes urbem incendiſſe, ne Chriſtiani ea potirentur. Deprehenſum tamen eſt nullum fuiſſe incendium, quod damnum inferre poſſet, ſed ignes duntaxat excitatos ad ſignum dandum vicinis incolis & urbanis ut eo confluerent. Et certè tam multi armati ſtatim ex urbe proſilierunt, ut ſolo lapidum jactu Hiſpanos in fugam agerent. Ceterum ſuperveniens Pizarrus, hoſtem multis cæſis in urbem ſe recipere cogit. Sequente nocte qui belli authores erant, ſublata ſua ſuppellectile, urbem deſerunt. Poſtridie nemine reſiſtente urbem Cuzco Hiſpani ingrediuntur, Soliſq; templum, & Guainacapæ arcem ſpoliant. Breviter iſtic & vicinis locis, majorem prædam nactos fuiſſe ajunt, quam capto Atabaliba.

Prælium inter Hiſpanos & Indos cõmiſſum ad urbem Cuzco.

MAngo Guaynacapæ filius, Atabalibæ frater, cujus capiti Franciſcus Pizarrus diadema impoſuerat, clam ſuos ad rebellionem ſollicitat, armaq́ adverſus Hiſpanos comparat, cujus rei cauſa in vincula fuit conjectus, & in arce urbis Cuzco cuſtoditus. Aliquanto poſt familiaritatem majorem cum Ferdinando & Joanne Pizarris contrahit, ipſosq́ orat, permittant ad ſolenne quoddam feſtum, quod in Hircay celebratur, ſe conferre, fidelem enim in poſterum ſe futurum, & inde ſolidam ex auro ſtatuam allaturum, patris ſui Guaynacapæ vultum & magnitudinem referentem. Dimiſſus, multos illico ſatrapas Indos ad ſe evocat, & ad rebellionem adverſus Hiſpanos faciendam concitat: Horum pleroſque, ſimulq́ etiam Indos, qui ipſorum cauſa in metallicis laborabant, occidi curat. Mittit deinde è ſuis Præfectis unum cum juſto exercitu, qui urben Cuzco occupet: ille adveniens, Hiſpanis arcem adimit, eamq́ per ſex aut ſeptem dierũ ſpatium invitis Hiſpanis retinet. Hiſpani tamẽ acriter & ſtrenuè pugnando, deſideratis aliquot è ſuorum numero, & inter eos Joanne Pizarro, recipiunt. Superveniens porro Mango cum centum millibus Indorum, urbem obſidione cingit, eamq́ ſingulis pleniluniis impugnat. Marchionem Franciſcum Pizarrum, intellecta Mangonis Ingæ rebellione, magna inceſſit ſolicitudo, eam ob cauſam per intervalla quoſdam è ſuis Tribunis Cuzco mittit, qui videant, quo in ſtatu ſint ejus urbis res: omnes ab Indis intercepti cæduntur. Cum autem nemo ex iis, quos emiſerat, ad ipſum reverteretur, magis anxius eſſe cœpit: itaq́ Tribunum Franciſcum Godoy ablegat cum quadraginta equitibus, qui certi quidpiam perdiſceret: is in anguſtiis quibuſdam viarum in Indorum inſidias incidit, & undique ab illis cinctus, omnes ſuos amittit, ipſe ſolus generoſi & pernicis equi, cui inſidebat, auxilio periculum evadit: atque ad Pizarrum revertens, Hiſpanos quoſdam, ex eorum numero, qui ante cum aliis Tribunis miſſi effugerant, in itinere offendit, à quibus edoctus, quæ in Cuzco accidiſſent, Limam rediit. Pizarrus, his auditis, undequaq́ auxilia accerſit. Huic primus omnium adfuit Alphonſus Alvaradus, quem trecentis Hiſpanis, maxima ex parte equitibus præficit, jubetq́ nuſquam conſiſtat, quin debellatis Indis Cuzco obſidione liberet. Ille profectus, in itinere Gomezium de Tortoya invenit, qui ſe cum ducentis militibus Hiſpanis ipſi adjunxit: Cuzco vicini facti, impetu facto Indos adgrediuntur: tanta autem contentione utrinq́ pugnatum eſt, quanta nunquam poſtea. Indi tandem, plurimi ſuorum amiſſis, in fugam ſe conjiciunt.

Jacobus Almagrus à Ferdinando Pizarro in vincula conjicitur, in carcere ſtrangulatur, poſtremò publicè capite plectitur.

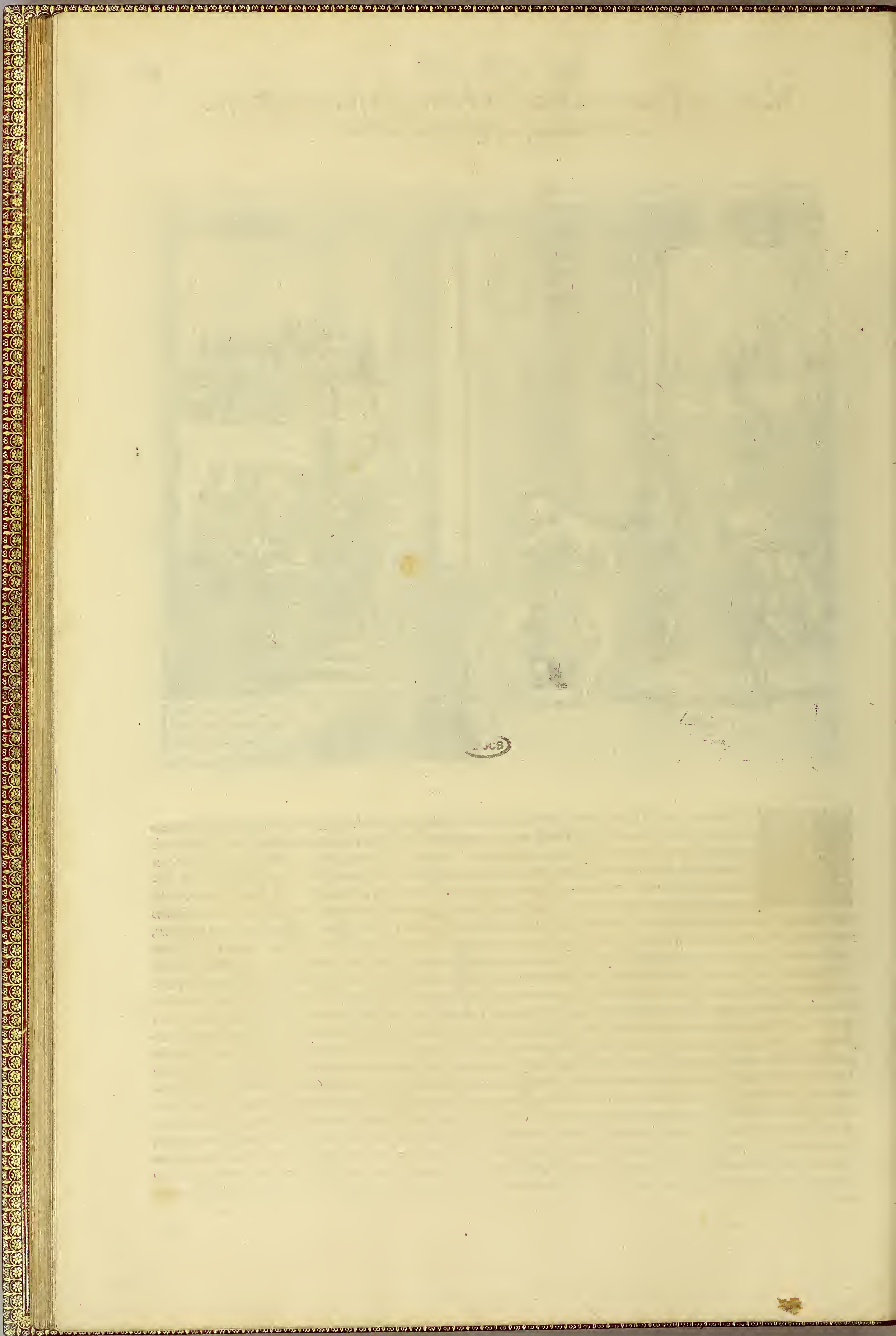
REverſus è Chilenſi expeditione Almagrus, Cuzco urbem noctu occupat, & Ferdinandum Pizarrum, ex Hiſpania reducem, qui urbis aditu illum prohibere voluerat, cum Gonſalvo fratre in vincula conjicit. Qua re à Marchione Franciſco Pizarro intellecta, exercitum conſcribit adverſus Almagrum: ſed Monachorum & aliorum quorundam magnæ authoritatis virorum interventu, conditiones proponuntur ad ipſos reconciliandos: ut videlicet uterq; exercitum dimittat, Almagrus Ferdinandum Pizarrum è vinculis ſolvat (ante enim corruptis cuſtodibus Gonſalvus evaſerat) uterq; ad Cæſarem mittat petitum, ut ipſius Majeſtas de his, quæ ad ipſorum Gubernationem pertinerent, nova mandata dare dignetur, utq; in Mala conveniant ſinguli cum decem equitibus duntaxat ad pacem ſanciendam. Almagro Malam profecto, ut dictum erat, Gonſalvus in itinere ſtruit inſidias. Almagrus ea re intellecta Cuzco regreditur, militemq; cogit ad ſe tuendum, multum conqueſtus de Pizarri perfidia, tum de Monachis, qui ſimiles conditiones propoſuiſſent. Marchio metuens ne Almagrus ira percitus Ferdinandum Pizarrum fratrem, quem captivum detinebat, neci traderet, ſtatim Jacobum Alvaradum ad eum ablegat, qui affirmaret Marchionem minimè conſcium eſſe eorum, quæ Gonſalvus frater tentaſſet. Almagrus, tametſi Marchionis fides ei valdè ſuſpecta eſſet, precibus tamen Alvaradi evictus, propoſitas conditiones accipit, & Ferdinandum liberum dimittit. Marchio recepto fratre, toties datam fidem frangit, & Almagro ſignificat Cuzco volens excedat, ſin minus, vi ipſum inde expulſurum. Uterque ſe ad prælium accingit: Margio ſuis militibus Ferdinandum fratrem præficit, prælium committitur, vincitur Almagrus, captúmque Ferdinandus in carcerem conjicit, deinde mortis ſententia (fruſtra obſecrante Alvarado ne id faceret) in ipſum pronunciata, illi gulam in carcere frangi jubet, poſtremo cadaveri in publicum producto, cervices præſcindi.

Qui fuerint Almagri parentes, incertum. Cælebs vixit: filium tamen reliquit ex Inda muliere, cum qua conſuetudinem habuit in Panama, ejuſdem cum ipſo nominis.

Marchio Pizarrus à Jacobo Almagro juniore, & ejus confœderatis, in propriis ædibus cæditur.

IN urbem reversus è Cuzco Franciscus Pizarrus, cum Almagro juniore in gratiam redire cupiebat, sed inanem sumebat operam: nam ille vindictam sumere de Patris morte (præsertim ad id facinus impellente Johanne de Rada, cui Almagrus moriens filium commendaverat) omnino constituerat. Pizarrus indignatus, ipsi & ejus sequacibus Indos adimit, ut egestate compulsos, ad se confugere cogeret, atque ista ratione clandestina eorũ conventicula dissolveret. Ista re magis irritati Almagristæ, clam arma comparant, & ad Jacobi Almagri ædes comportant. Nuntiantur hæc Marchioni Pizarro, sed negligit; illos jam satis miseros esse dicens, nec occasionem quæsituros, ut magis miseri fierent. Interea rumorem spargunt illi Pazarrum ipsorum vitæ insidiari. Admonetur denuo Pizarrus, vitæ suæ consulat: nam hauddubie Almagristas in ipsius necem conspirasse. Ille nimis confidenter respondit, eorum capita suum conservatura: præterea non velle se ullos prætorianos ad sui tutelam adsumere, ne ipsi objicerent adversarii adversus Vacam de Castro (is recens à Cæsare missus advenerat) armis se munire. Conjurati statuunt ipsum die Divo Johanni sacro in templo occidere: unus è conjuratis Parocho summi templi conjurationem indicat, is illa ipsa nocte dissimulato habitu secretarium Antonium Picatum adit, certiorémque facit de his, quæ intellexisset: ille porro Pizarrum, qui constituto die templum nõ accedit. Conjurati ea re observata, conjurationem detectam intelligunt: itaq; se perditos, nisi Marchioni necẽ inferre maturent. Johannes de Rada, vafri vir & acris irgenii, nec minus strenuus, confestim sub meridiem hora prandii Pizarri ædes petit assumptis secum undecim conjuratis bene armatis, qui eductis gladiis identidem alta voce clamarent, moriatur tyrannus, moriatur proditor, qui Vacam de Castro necari curavit. Pizarrus strepitum exaudiens, ædium fores occludi jubet, interca dum cubiculum ingreditur arma sumpturus, Rada quendam è suorum numero ædium Pizarri vestibulum plateam spectans sistit, qui nudum gladium sanguine hirci quem istic confoderat tinctum manu tenens, exclamaret, necatus est Pizarrus, id autem eo consilio, ut Almagristæ, qui circiter ducenti in urbe latebant, Johanni de Rada in subsidium venirent. Chaves existimans sua authoritate conjuratos reprimere posse, januam aperit, & loqui exorsus, statim confoditur, perque gradus deturbatur, simúlque ædes ingrediuntur conjurati, quorum impetum, soli septem qui Pizarro aderant, aliquamdiu sustinuerunt: quibus occisis, Pizarrus solus diu adhuc conjuratis restitit, donec accepto in jugulo vulnere concideret. Fuit Marchio Pizarrus robustus, animosus, strenuus, venerabilis, sed vitæ suæ nimis negligens.

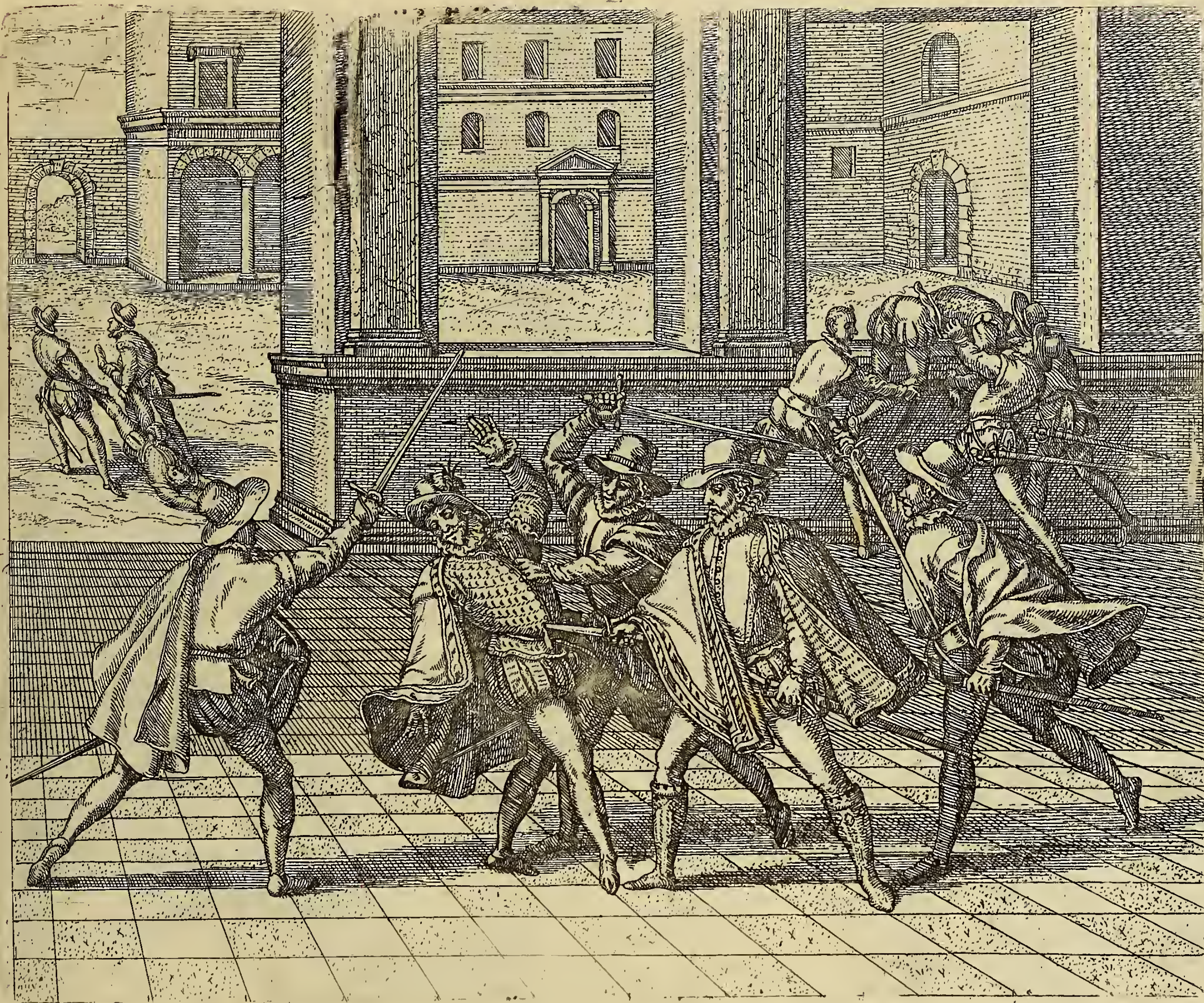

JCB

Pugna inter Vacam de Caſtro & Jacobum Almagrum juniorem commiſſa.

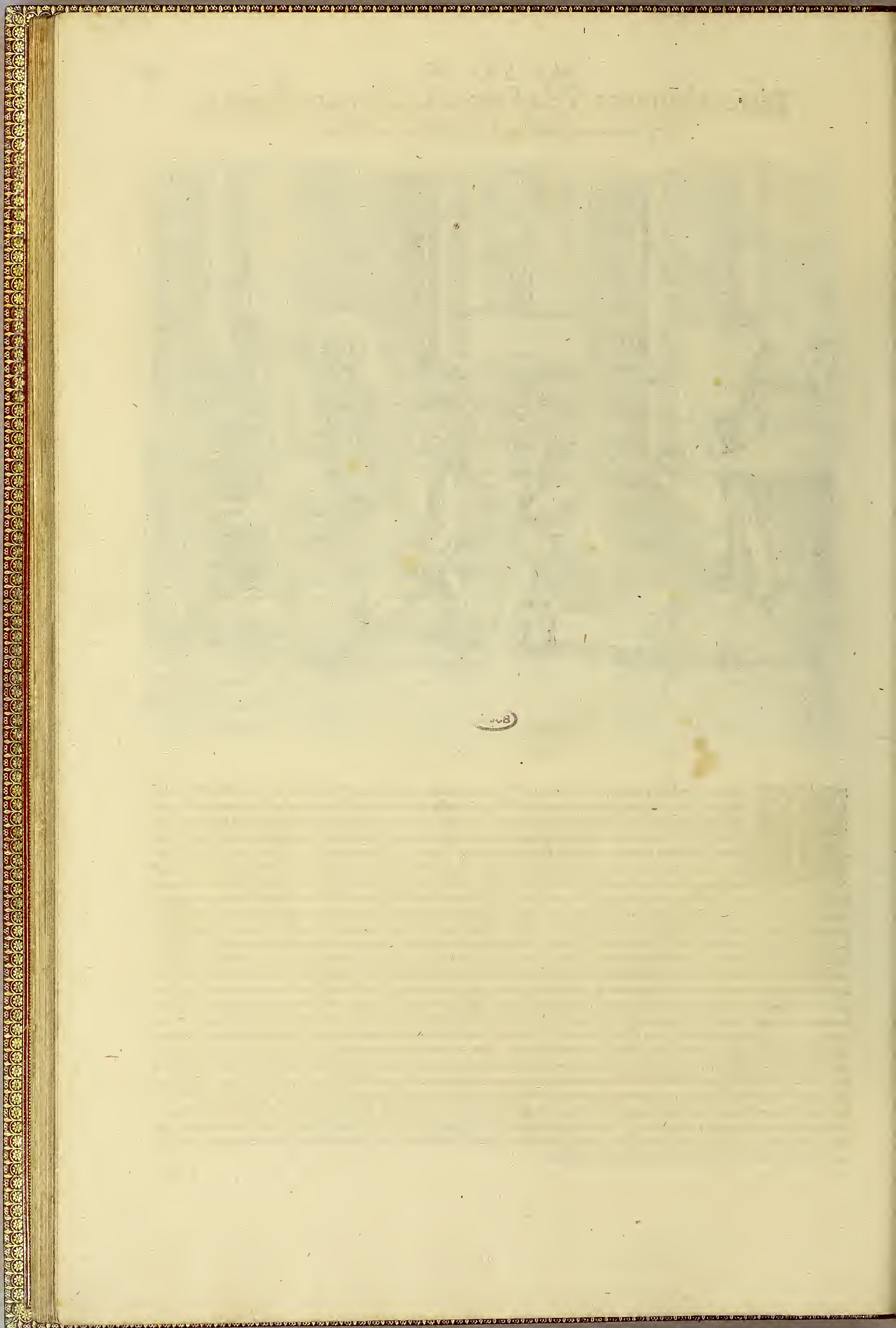

OCciſo Marchione Franciſco Pizarro, Almagriſtæ per urbem diſcurrentes, conclamant; Vivat Rex & Jacobus
Almagrus, atq; Pizarri aliorumq; divitum ipſi amicorum, ædes diripiunt. Jacobus Almagrus junior à ſuis ſe-
quacibus Peruani regni Gubernator proclamatur, donec alia mandata à Cæſare accipiant, & Johannes de Ra-
da totius exercitus Præfectus conſtituitur. Vaca de Caſtro, intellectis in Quito iis, quæ ab Almagro facta erant,
Limam proficiſcitur: inde literas dat ad Almagrum, qui jam Cuzco diſceſſerat, monens, ut poſitis armis ad ſe
veniat, omnia ipſi condonaturum iri, inſuper accepturum, unde ſecundum ſuum ſtatum honorificè vitam tra-
ducere poſſet. Almagrus ad eas reſpondet, ſe obſequuturum, modo Gubernationem, quam parens ipſius obtinuerat, in eum con-
ferret, & remiſſionis diploma, Cæſareo ſigillo munitum ipſi mitteret alioqui minimè ſe id facturum. Itaq; confidens militum nu-
mero (ſeptingentos enim Hiſpanos habebat, ducentos videlicet ſclopetarios, ducentos quinquaginta equites, reliquos ſariſſis uten-
tes, & omnes bene armatos, multis prætereà tormentis majoribus inſtructus erat, & Indorum magna turba) bellum indicit, ſuisq;
militibus hoſtium, quos mactarent facultates & uxores pollicitus, confeſtim caſtra movet, & collem quendam binis à Guamanga
militaribus diſtantem occupat. Vaca porro de Caſtro, obſervata Almagri intentione, Guamangam, in qua tunc erat, reliquit, pro-
pter aſpera loca equitibus (quorum majorem numerum habebat quàm Almagrus) incommoda, & planiciem altam deligit Chu-
pas vocatam: ibi ſuos ad pugnam hortatur, quos, ut alacriores redderet, in Almagrum mortis ſententiam pronunciat, ſigilloq; for-
matam publicè promulgari jubet. Viciniore deniq; exercitu facto, concurritur: multo autem tempore dubia fuit pugna, ut uter
victoriam referret, eſſet incertum, tandem tamen ea potitus eſt Vaca de Caſtro, ſed multis ſuorum deſideratis. Almagrus in Cuz-
cum fugit, ubi comprehenſus, Vacæ de Caſtro traditur, atq; ejus juſſu capite plectitur. Ejus morte pacata fuit tota Provincia.

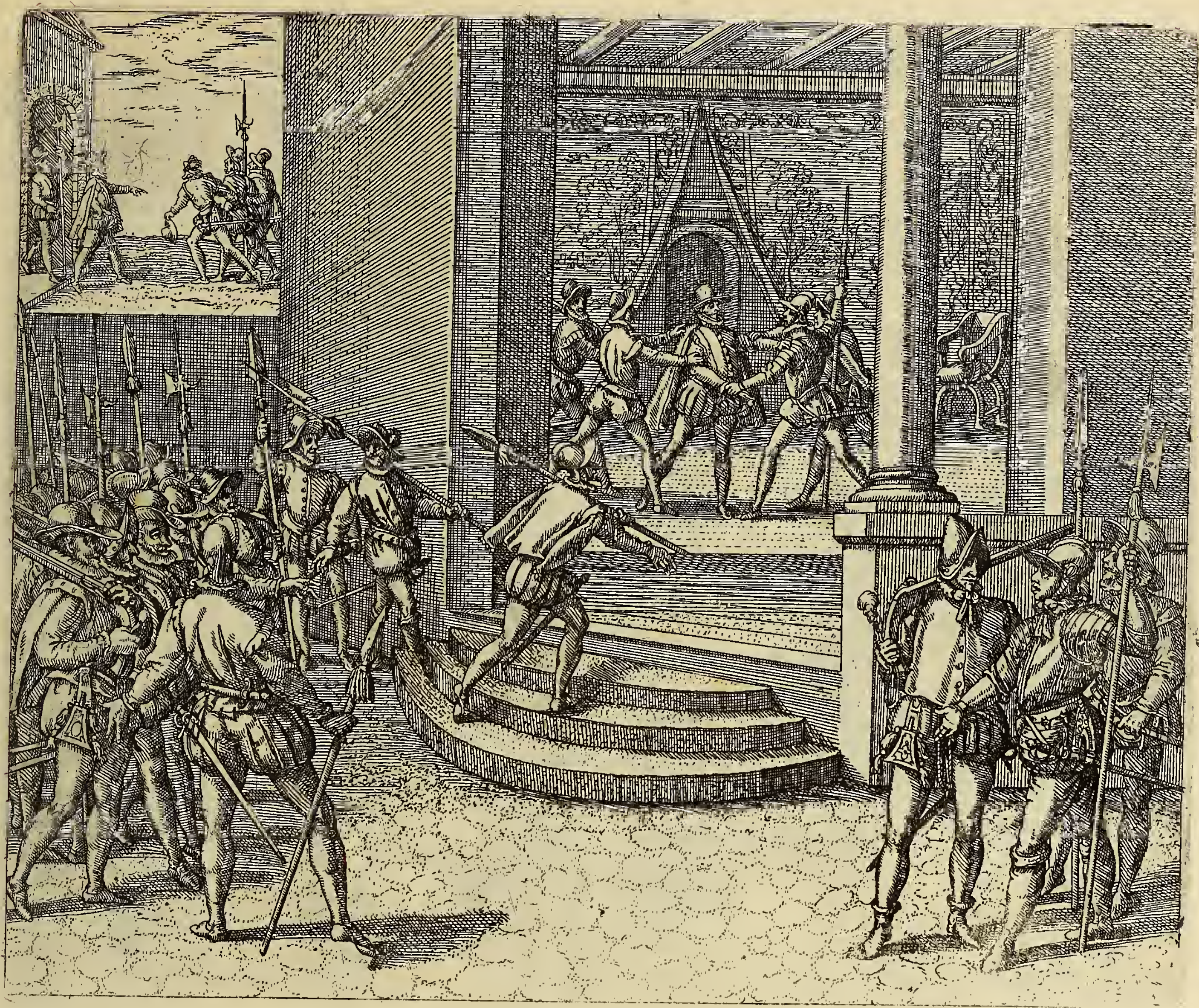
Blaſcus Nunnez Vela Prorex, Guillenum Xuarez, Regiorum negotiorum Procuratorem confodit.

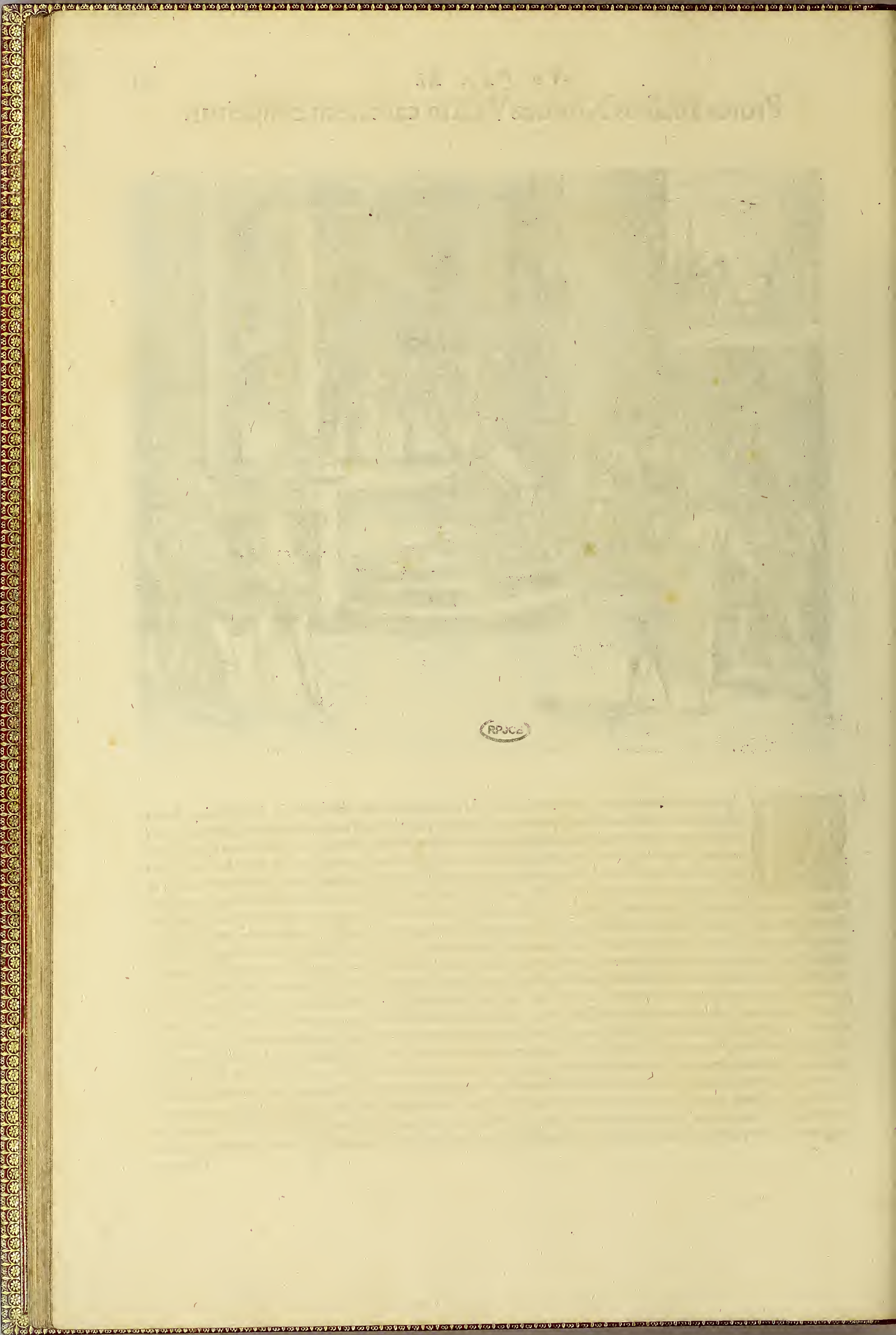
IMperator, intellectis Peruani regni motibus, quæ ſit Indorum qualitas, quomodo ab Hiſpanis tractentur, à Præfectis, aliisq; quibuſdam, & viris religioſis, qui iſtic vixerant, perquiri jubet. Referentibus autem nonnullis Monachis, non poſſe Regionum illarum poſſeßionem adquiri aut retineri, niſi mutata natione cum incolis vivendi hactenus obſervata: viris doctrina & vita integritate claris negotium dat, ut ſtatuta quædam ſive leges condant, ad illarum regionum gubernationem Chriſtianè inſtituendam idoneas. Circiter igitur quadraginta ſcribuntur, Cæſareoq; ſigillo confirmantur. Verùm quia ſatis acerbæ erant, licet bonæ, Cæſar monitus eſt, deligendum eſſe virum magnæ authoritatis, acrem & integrum, qui eas Peruano regno promulget, quoniam Hiſpani iſtic viventes ſeditioſi erant. Eam ob cauſam delegit Cæſar Blaſcum Nunnez Velam, virum primarium, & rigidum, quem Proregis titulo exornat, illiq; quatuor Juriſconſultos auditores addit ad Summum Senatum in ea Provincia inſtituendum, in quo lites & controverſiæ iſtic exortæ deciderentur. Ille, ubi in Peruanum regnum advenit, confeſtim leges promulgari jubet licet plurimum rogaretur, ne adeò properaret, donec aliud mandatum à Cæſare acciperet: delectos enim quoſdam in Hiſpaniam ablegandos, ipſius Majeſtatem oratum, eas leges moderari dignaretur, neq; adimere pateretur, quæ illarum Provinciarum adquiſitores ipſius licentia & clementia poßiderent. Verùm ſurdo canebatur fabula: imò ſuſpendium minatus iis, qui adverſus eas leges, ſupplices libellos præberent. Ea rigiditas omnium ferè animos offendit: & antequam Limam ſive Regum-urben perveniret, intelligit illius urbis cives ipſum non admiſſuros, niſi juramentum præſtaret ſe ſupplices illorum libellos accepturum, & ſecundum leges conditas ulterius non progreſſurum: eam ob cauſam quendam præmittit, qui ipſis nuntiaret Proregem commutaſſe priſtinum rigorem in manſuetudinem, conſiderato damno & indignatione, qua omnes afficerentur, ſi legum rigorem exequi vellet. Antequam tamen urbem ingrederetur, Guillenus Xuarez Regiorum negotiorum Procurator, eum totius communitatis nomine jubet fidem dare, ſe privilegia, libertates, immunitates, honores, quos Cæſar illarum Regionum occupatoribus conceßiſſet, conſervaturum. Ille juramento ſe adſtringit, omnia acturum, quæ ad Cæſaris ſervitium, & Provinciæ commoda pertinerent. Urbem verò ingreſſus, leges promulgat, & ſecundum illarum ſententiam omnia exequitur, Vacamq; de Caſtro in vincula conjicit. Hinc orti motus & ſeditiones, plerisq; ad Gonſalvum Pizarrum profugientibus: hos paulò poſt ſubſequuti ſunt affines Procuratoris regiorum negotiorum, qui communes cum illo ædes habebant, & pleriq; alii primarii viri, & militum Tribuni. Prorex indignatus, Alphonſum de Monte majore mittit cum quinquaginta equitibus, qui illos ex fuga retraheret: ſed ille ipſe à fugientibus capitur. Quare magis ira percitus Prorex, Regiorum negotiorum Procuratorem accerſi jubet, cui, cum adveniſſet, quæ malum, inquit, eſt hæc proditio? Ad hæc Procurator, proditor non ſum, ſed tam fidelis ſervus Regis, quàm Veſtra Dominatio. Prorex rurſum, proditio & ſcelus eſt, ablegare ad Pizarrum veſtros affines cum tam frequentibus primariis viris. Conantem ſe ab iſtis calumniis purgare Procuratorem, Prorex pugione bis ictu repetito confodit, & ſimul exclamat, occidite illum, occidite illum: occiſum è porticu in plateam abjiciunt, & pedibus comprehenſum protrahunt. Magnos motus excitavit Procuratoris mors: nam vir erat magnæ authoritatis in illa provincia.

Prorex Blascus Nunnez Vela in carcerem conjicitur.

MAgnus, ut diximus, exortus est rumor in Lima ob Procuratoris necem: dicebant enim Proregem in posterum usurpaturum licentiam occidendi quemcunque libuisset: ideo plerique Pizarri adventum desiderabant. Sed & ipse Prorex valdè anxius erat: eam ob causam, ne in loco, ubi adeò invisus erat, hæreret, cum Pizarrus adveniret, Trugillum sese conferre, & Cancellariam cum Quæstura regia eo traducere in animo habebat: idcirco tres naves armari jubet, in quibus mulieres, Auditorumq; suppellectilem transferret. Illis imponit Vacam de Castro, & Marchionis Pizarri liberos. Auditoribus persuadere nititur, ut relicta Lima, Trugillum proficiscantur cum uxoribus, auro & ferro quod possiderent. Auditores verò ipsius voluntati sese opponentes, ajunt, neq; alio se conferre sibi integrum, neq; Regum-civitatem deserere, quia Cæsar in legibus promulgatis jubebat ipsos supremum Senatum istic constituere debere, tum etiam ne viderentur Gonsalvum Pizarrum formidare, qui septuaginta milliaribus inde aberat, néve animi diffidentiam civibus atq; aliis, qui istic erant in servitio Regis & ejus partes fovebant, crearet. Audito ipsorum responso, se mansurum pollicetur: simulatq; tamen illi è concilio, quod in ipsius ædibus habitum erat, egressi fuerunt, Tribunos militum, & alios regia munia obeuntes accersit, quibus mentem suam aperit, & causas refert, cur, deserta Regum-civitate, Trugillum se conferre velit, illisq; imperat, ut postridie parati sint, certissimè enim profecturum cum impedimentis & mulieribus, mari: Velam Nunnez fratrem terrestri itinere cum milite. Omnes præ animi mollitie & pusillanimitate, in ipsius sententiam iverunt. Quod cum intellexissent Auditores, statuunt, neq; sibi abeundum, neq; permittendum, ut cives Proregem sequantur. Itaq; à Prorege petunt, ne discedat, & civibus edicunt, ne suas uxores ingredi naves permittant, etiamsi Prorex discedat: nihilominus ille interea naves onerari jubet, & equos ad discessum adornat. Cepeda eadem nocte arma in suas ædes comportari curat, ad quas postridie se contulerunt reliqui auditores. Prorex his auditis, arma expedire jubet, ad quem ilico confluxerunt quadringenti Hispani primarii, quorum nõnulli ipsum orarunt, ut se domi contineret, nec se periculis objiceret. Auditoribus interea à Cepeda egressis turba hominum se adjunxit. Tribuni militum Proregis id conspicientes diffugiunt, oppugnãtur Proregis ædes, & ipse à Martino de Robles capitur.

Pleriqve prætextu obſequii Cæſari præſtandi, privatas injurias ulciſcuntur.

Petrus Gaſca in Peruanum regnum à Cæſare ablegatur, cùm motuum exortorum componendorum cauſa, tum ut admiſſorum veniam confirmet iis, qui ſub Cæſaream poteſtatem redirent. Is ubi Panamam venit, ad Gonſalvum Pizarrum ſcribit, ipſum monens, ut poſitis armis, ſeſe Gubernatione quam uſurparat ſponte abdicaret: id ſi ageret, Imperatoris clementiam experturum, à quo poteſtatem accepiſſet, facinora admiſſa ipſi & aliis condonandi, legesq́ latas revocandi, & permiſſionem concedendi, ut ſinguli ſuis facultatibus, velut antea frui poſſent. Porro ne nimium confideret iis, qui hactenus ipſum eſſent ſequuti: nam ſimulatque ſui Regis vocem exaudirent, eis gratiam & veniam conferentis, omnes eum deſerturos. Pizarrus ad hæc, verbis quidem petit, ne Gubernationem ipſi adimere velit, re tamen ipſa clam ejus vitæ ſtruit inſidias. Petrus Gaſca interea Petrum de Inojoſa, claſſis Pizarri præfectum in ſuas partes pertrahit, & Aldanam cum tribus navibus Limam mitttit, ut inde diplomatis, Cæſaris gratiam & clementiam continentis, exempla, per loca vicina ſpargi curet, & Inojoſam Præſidi Gaſca claſſem tradidiſſe ſignificet. Ea promulgatio magnam mutationem in regno Peruano attulit: nam multæ urbes Præfectiq́ Pizarrum deſeruerunt, & Cæſareas partes amplexi ſunt. Sed & plerique ſub eo prætextu privatas injurias ulti ſunt. Nam Rodericus de Salazar Petrum de Puelles in lecto decumbentem pugione confodit, in Quito Franciſcus de Olmos Emanuelem Statium in Guajaquil occidit: Jacobus Mendez Tribuno militum Morales gulam laqueo frangi juſſit, & multæ hujuſmodi cædes in Pizarri ſequacibus factæ: quibus valdè offenſus fuit Præſes Gaſca, & ipſos homicidas graviter increpuit. Vos, inquit, prætextu obedientiæ & obſequii erga Cæſarem, particulares veſtras inimicitias & injurias ultum itis: Cæſar tali obedientia non indiget, neq́ ſimile obſequium à vobis requirit.

Hiſpani

Hiſpani Indos oneribus ſuccumbentes crudeliter tractant.

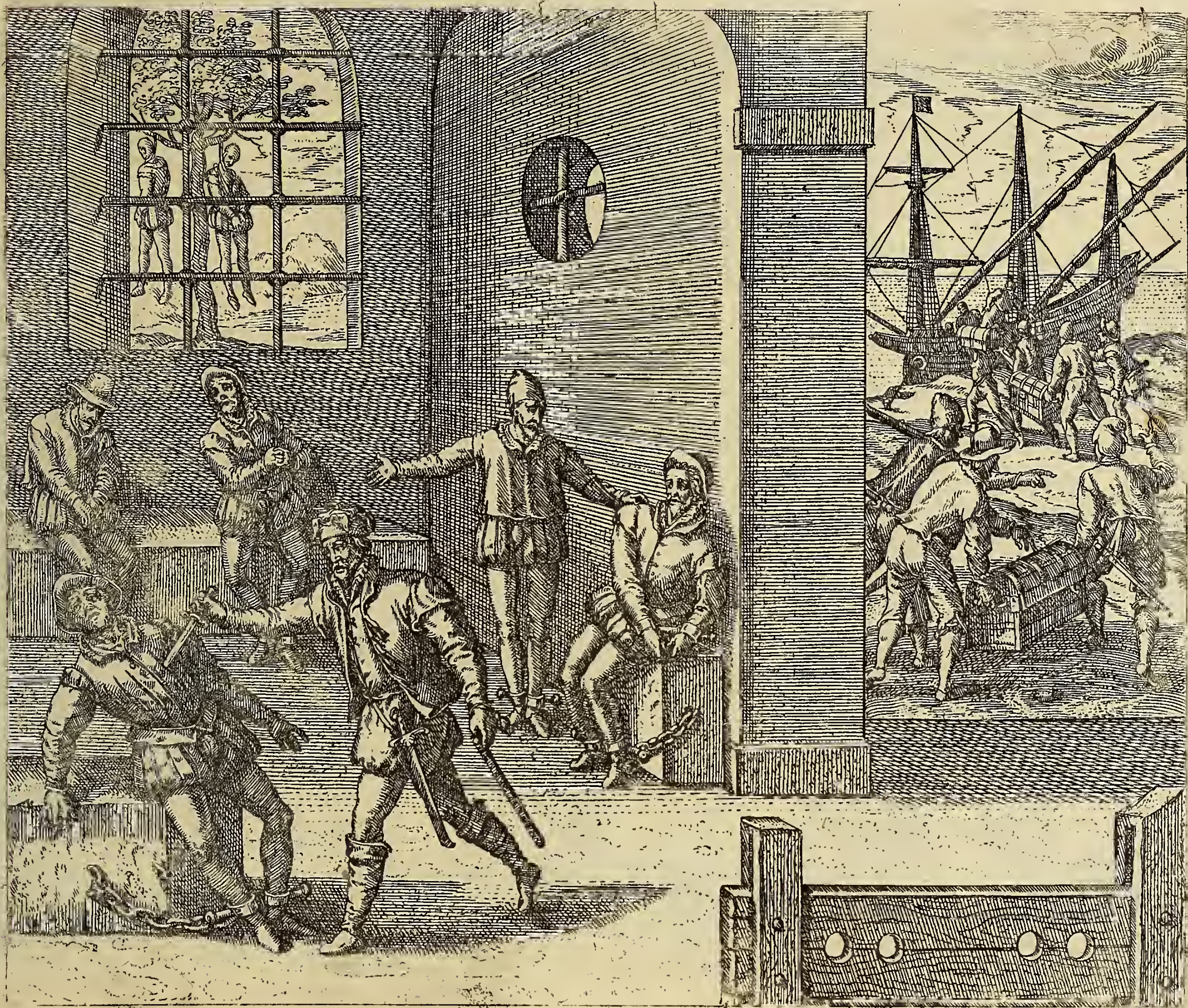
Dum Præſes Gaſca in Trugillo hæret, Tribuni militum ad ipſum variis è locis confluunt cum non contemnendo militũ numero, ſic ut brevi tempore mille quingẽtos egregios milites cogeret. Rebus omnibus ad profectionem paratis, Trugillo diſcedit cum univerſo exercitu, & magno Indorum numero ad impedimenta ferenda: erant autem illi omnes catenis vincti, ne diffugerent, atque illorum nonnulli adeo gravibus oneribus preſſi, ut vix pedibus conſiſtere poſſent, aliqui etiam præ ſiti nimia & laſſitudine conciderent. Immites nihilominus Hiſpani, tantum aberat, ut eos nonnihil ſublevarent, quin potius crudeliter concidebant: quotquot autem colla catenis vincta habebant, ne ferro adimendo tempus perderent, capita præcidebant, vel ſi funibus duntaxat erant colligati, gladiis confodiebant: cum quibus mitius agebatur, iis nares, aures, brachia, vel poplites ſuccidebantur, & ita mutili relinquebantur. Adeò crudeliter habiti ſunt à militibus Hiſpanis Indi, donec Sauſam, & inde Guamangam pervenirent.

Gonſalvus Pizarrus vincitur, capitur & ſupplicio afficitur.

SVperato non ſine difficultate Apurima flumine, Præſes de committenda pugna ſeriò cogitat, & oratione ad ſuos milites habita, ſtrenuè ſeſe gerant, adhortatur, magna præmia pollicitus. Contra Pizarrus Cuzco egreſſus, ex adverſo caſtra figit. Altero die pugnæ ſignum datur: deſerunt interea pleriq; Pizarrum, & inter cæteros Auditor Cepeda. Pizarrum valdè commovit, & ejus militum animos valdè fregit iſtorum fuga, præſertim Cepedæ: nihilominus ſuos hortatus, eos in aciem diſtribuit. Aenea tormenta interea diſploduntur, quæ magnam faciunt ſtragem, præſertim Præſidis Gaſcæ in Pizarri milites: quorum magna pars fugiens ad Præſidis caſtra ſe contulit: plerique etiam abjectis armis negarunt ſe pugnaturos. Hac ratione brevi ſolutus eſt univerſus Pizarri exercitus, & attonitus remanſit ipſe Pizarrus cum Tribunis ipſi fidis, quia neque pugnare potuerunt, neque fugere voluerunt. Conſpiciens autem Villavincentium, interrogat, quis ſit: reſpondenti ſe primarium eſſe Centurionem Cæſarei exercitus: & ego, inquit, ſum infortunatus Gonſalvus Pizarrus, ſimulq; cum dicto enſem illi tradit. Valdè ſibi gratulatus eſt tali captivo Villavincentius, ſtatimq; illum, uti armatus erat, ad Præſidem Gaſcam duxit: is porrò Jacobo Centeno cuſtodiendum tradit; Poſtridie datum mandatum Licenciato Cianca, & Præfecto Caſtrorum Alvarado, ut de captivis cognoſcerent & ſupplicium ſumi curarent. Pizarro fuerunt cervices præciſæ, & caput in Regum-civitatem delatum, marmoreæq; columnæ impoſitum, ferreæ reti incluſum, cum hac inſcriptione: Hoc caput eſt proditoris Gonſalvi Pizarri, qui in valle Xaquixaguana, acie adverſus Cæſarea vexilla decertare non dubitavit. Illo ſublato, Præſes Gaſca Cuzco profectus eſt, Pizarriq; & aliorum proditorum ædes dirutæ & ſale conſperſæ, lapis item ſubrectus cui inſcriptum erat: Iſtæ ædes fuerunt proditoris Gonſalvi Pizarri.

Milites Ferdinandi & Petri de Contreras, in vincula conjecti, Panamæ à Prætore quodam, pugione confodiuntur.

COmpoſitis Peruanis motibus, Præſes Gaſca reditum in Hiſpaniam parat, cujus rei cauſa Panamam proficiſcitur, inde præmiſſis Cæſareis pecuniis ad Nomen-Dei, per Chagre flumen brevi ſubſequutus eſt, relictis in Panama circiter quadringentis millibus peſorum in argento, quos vectorum penuria mittere non potuerat. Plerique eorum militum, qui in præmiorum diſtributione à Præſide neglecti fuerant, indignati confluebant ad Ferdinandum & Petrum de Contreras fratres germanos, Roderici de Contreras filios, graviter etiam ferentes parentem ſuum officio fuiſſe ſummotum: itaq; collecta circiter trecentorum militum manu, navibus ad Panamæ portum appellunt, quo intellexerant Præſidem adveniſſe cum pecuniis Regiis: noctem ergo expectantes, portum ſine ſtrepitu ingrediuntur, exiſtimantes Præſidem iſtic ſe reperturos, & illum cum pecuniis comprehenſuros. Sed audientes illum ad Nomen-Dei urbem ſe jam contuliſſe, ædes Martini Ruitz Quæſtoris iſtic Regii occupant, atque argentum illud relictum involant, & illud una cum auro reliquisq; opibus, quas in ea civitate ſubripuerunt, in ſuas naves convehunt. Deinde ad Nomen-Dei proficiſcendum ſibi neceſſe eſſe ſtatuunt ad Præſidem opprimendum, antequam intelligat, quæ Panamæ geſta eſſent. Civitate egreſſi, Johannem Bermejo cum centum militibus in colle urbi vicino relinquunt: ipſe Ferdinandus cum reliquo exercitu verſus Præſidem proficiſcitur, iis exceptis, quos Petro fratri comites addidit ad naves ſe conferenti ad prædam conſervandam. Quæſtor regius, & Johannes de Larez obſervata iſtorum ſejunctione, exiſtimant eos opprimi aut profligari poſſe, eam ob cauſam convocatis civibus arma ſubminiſtrant, cum quibus Johannem de Bermejo oppugnatum eunt. prius tamen miſſis per diverſa itinera duobus viarum peritis, qui Præſidem & Nominis-Dei cives monerent de iis, quæ acta eſſent, & à Ferdinando ſibi caverent. Bermejum facto impetu profligant, multosq; ex ejus militibus capiunt: deinde Quæſtor ſtatim Ferdinandi veſtigia ad Nomen-Dei profecti ſequitur, ſperans illum adſequi poſſe: ſed ille de Quæſtoris victoria certior factus ab his, qui effugerant, atque ipſum ad ſe tendere, ſuos dimittit, & qua poſſint via ad mare ſe conferant, hortatur, ubi frater naves habebat: illorum tamen plerique capti & in urbem pertracti. Petrus audito fratris & Bermejo infortunio, ſcapham conſcendit, & relictis navibus cum præda, profugit. Captivi in forum producti, & iſtic à Prætore quodam urbano pugione confoſſi.

Hiſpani Indos domicilia in arboribus habentes oppugnant.

Indi, qui Auſtralem illam plagam, ſive littus illud mari pacifico objectum colunt, ſua ædificia in ſummo arbo-rum faſtigio fabricare ſolent, quia ſolum valdè humidum & paludoſum eſt. Propterea Hiſpani nondum illos perdomare potuerunt, nulli enim equi iſtic verſari queunt. Primus Valboa, cum ad mare Auſtrale perveniſſet, hujuſcemodi ædificia non ſine magno ipſius, & Hiſpanorum militum, qui comitabantur, riſu conſpexit: nam rei novitate attoniti, Ciconiarum aut Picarum nidos ſe videre arbitrabantur. Adeò autem celſæ erant iſtæ ar-bores, ut robuſtus vir, projectu lapidis earum altitudinem ſuperare vix poſſet, imò nonnullæ tam craſſæ, ut octo hominum ulnæ amplecti nequirent. Simili etiam ratione habitant quidam aliis locis humidis & ſtagnatibus: ſunt autem iſti ſtre-nui bellatores, auriq; divites, & ſuam regionem tutati ſunt adverſus Hiſpanos, quorum pleroſque trucidarunt. Iſtorum etiam ædi-ficiorum meminit Petrus de Cieca, prima parte Chronici Peruani capp. 12. 26. & 29. ſcribitq; valdè capacia eſſe, ut plures etiam in-tegras familias capere poſſint.

Hiſpani

Hiſpani arbores, in quibus Indorum domicilia, ſuccidunt, illóſque deturbant.

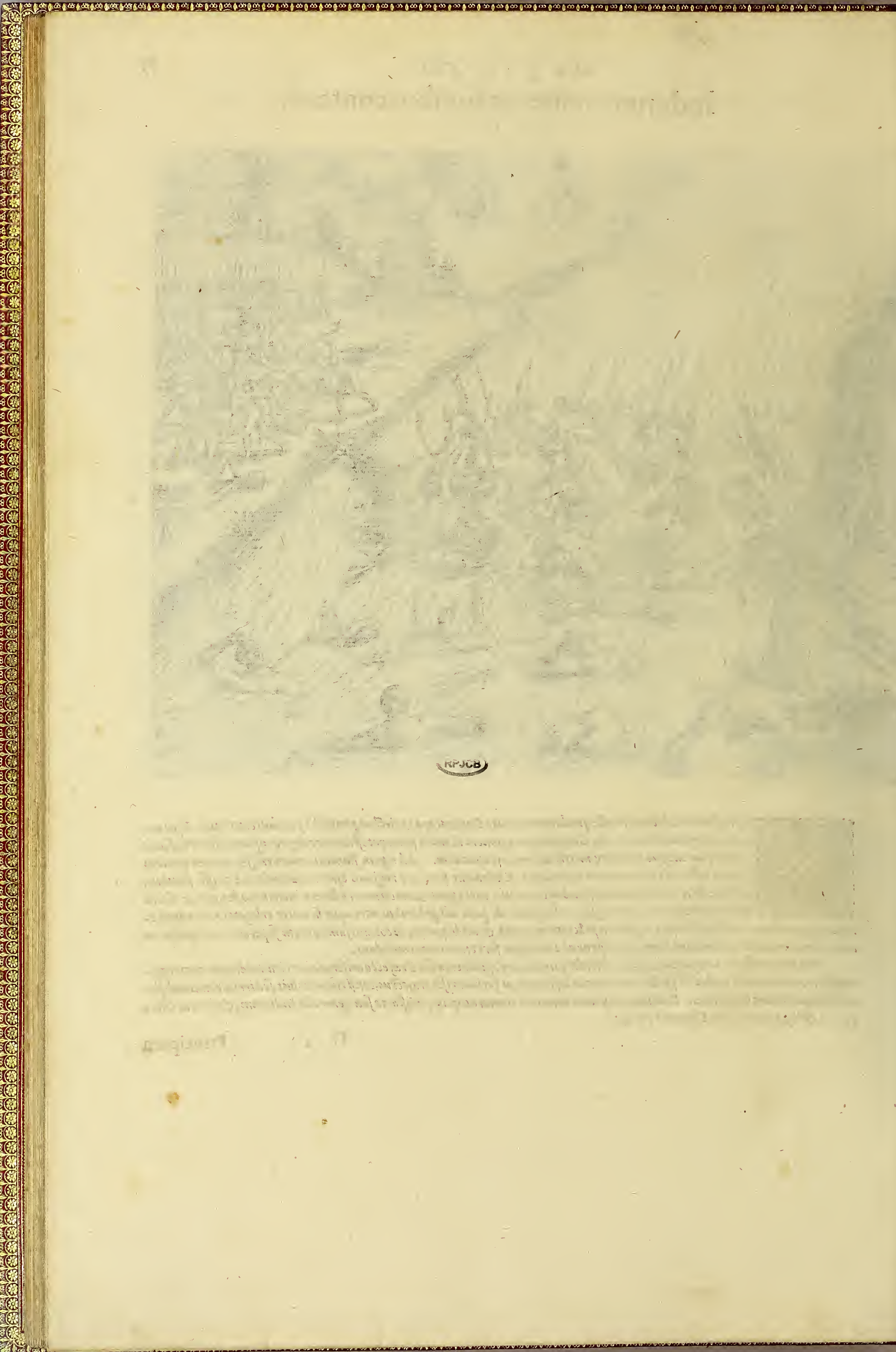
BEnzo refert, eo tempore, quo in illa Provincia verſabatur, Hiſpanum quẽdam Tribunum militum, cui nomen Caſpar de Andagoya, Sinui Divi Matthæi Præfectum, cum præſidiario milite (qui ad centeſimum & quinquageſimum numerum accedebat) æſtate per eam provinciam excurſiones facere, & aſſeres ligneáſque tabulas circumferre ſolitum, ut militem à ſaxis & jaculis Indorum indemnem præſtaret. Nam cum ejus Regionis incolæ Hiſpanos advenire intelligebant ad ſe oppugnandum, comparabant ſe ad reſiſtendum & lapidum jactu, & ſariſſis, & aquæ ferventis effuſione, ut Hiſpanorum capita perluerent. Interea Hiſpani ſecuribus arbores cædere non deſiſtebant, donec eas cum domiciliis deturbarent: deinde miſeros Indos crudeliter necabant. Non tamen inulti moriebantur Indi; quia non cadebant, quin aliquot Hiſpanos & arte & ſua ruina opprimerent, aut graviter affligerent. Quia tamen regio inculta & deſerta erat, tótque hominibus alimenta præbere nequiret, Andagoya regionem tandem deſeruit, & magnam auri vim, quam iſtic corraſerat, abſtulit.

Indorum pontes ex funibus contexti.

SVpra flumen Chiovo, in colle quodam nominato Guaynacapæ trajectus, pons est è funibus contextus. Ejus nominis origo inde exorta. Rex Guaynacapa regionem illam in suam potestatem redigere cupiens, è suis Præfectis unum cum magno exercitu mittit ad eam occupandam. Ad ripam fluminis cum venisset, incolas pontem struere jubet ad traducendum exercitum. Exstruitur pons, pro regionis ejus consuetudine, è crassis funibus, obliquè & transversim aliis funibus connexis. Facto ponte, exercitum traducere incipit: hostes, qui ex altera fluvii parte erant, illico crassiores illos funes de palis aut arboribus utrinque firmiter religatos, rescindunt omnémque turbam ponti insistentem in flumen præcipitem agunt, & undequaque in eos, qui jam pontem superaverant, quíque in altera fluvii ripa adhuc hærebant, impetu facto ruunt, totúmque ferè exercitum concidunt.

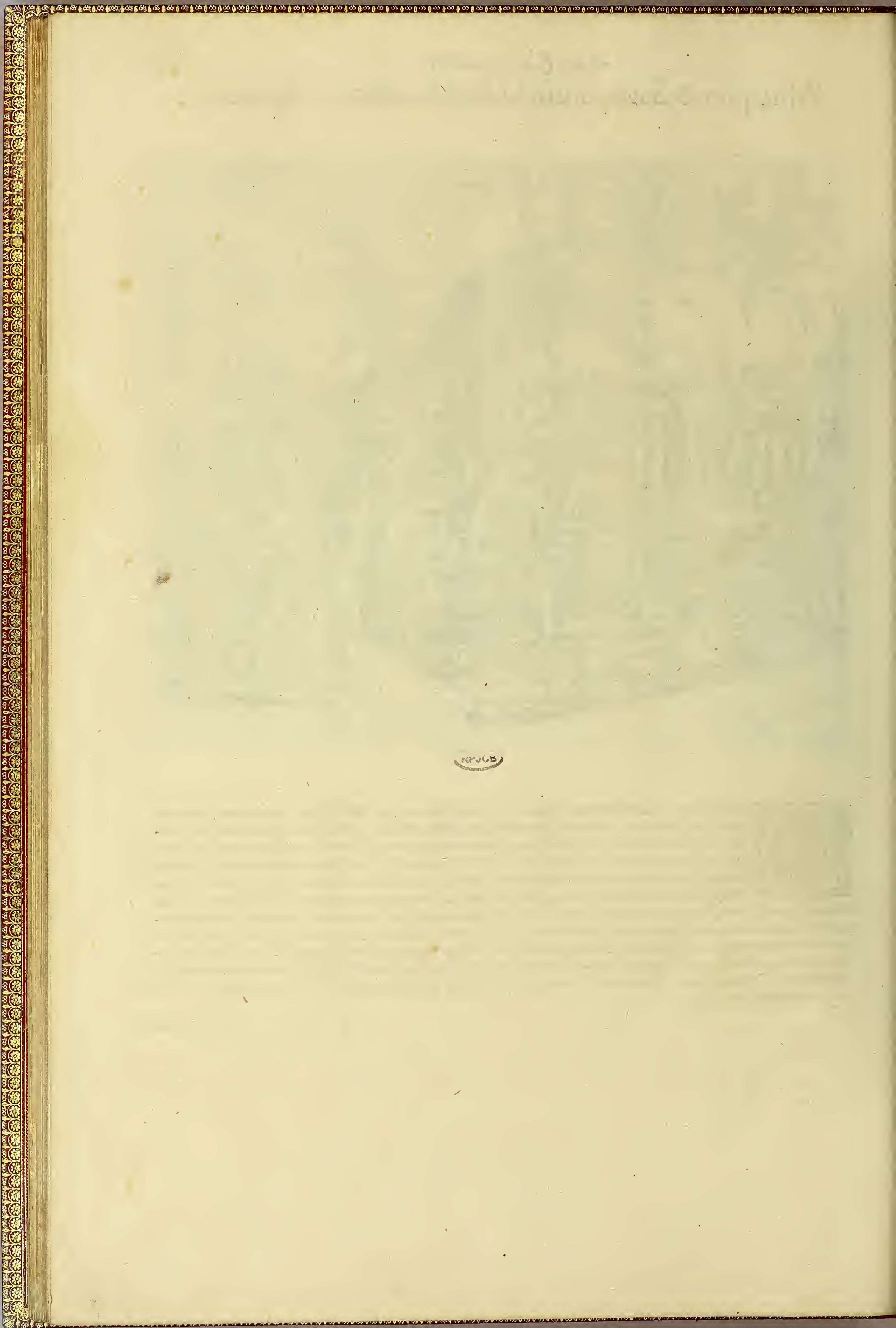
Hæc ubi intellexit Guaynacapa, Quito discedit cum majore, quàm cum suo Præfecto miserat, exercitu, totámque eam regionem ferro & incendio vastat & fœdat: pontémque lapideum, ut facilior esset trajectus, construere voluit, sed irrito conatu, ob fluminis rapiditatem & fortices. Similium pontium meminit Gomara cap. 195. Historiæ suæ generalis Indiarum, & Petrus Cieca cap. 10. & 89. primæ partis Chronici Peruani.

RPJCB

Principum & Satraparum Indiæ Occidentalis ſepulturæ.

Defunctis Regibus aut Satrapis, magnificæ exequiæ & funebres ritus fieri ſolebant: nam ingentes fodiebant ſpecus ſive ſcrobes, in quas extinctum demittebant, deinde aurea & argentea vaſa, reliquámque ejus preciocioſiorem ſupellectilem ex auro ſive argento elaboratam adjiciebant, poſtremò ex uxoribus nonnullas vel formoſiores, vel quas habuerant chariores, nonnullósque primarios ſervos, veſtem, potum, & cibum injiciebant, unde veſcerentur, qui extinctum comitarentur, donec ad locum deſtinatum perveniret, & quibus frui poſſent, in eo loco conſtituti. Ex quibus apparet eos immortalitatem animæ non ignoraſſe: ſed à Satana perſuaſos, aliò transferendos, ubi viverent genio indulgentes, quemadmodum ante obitum faciebant. Atque ut facilius perſuaderet eis certa eſſe, quæ diceret, interdum (permittente Deo) Principis alicujus defuncti formam capiebat, qui ſignificaret ſe in alio regno nunc beatè vivere, magno cum apparatu & alacrem, qualem ipſimet conſpicere poterant. Eam ob cauſam faſcinati iſti Indi majorem curam in condendis ſepulchris, quàm in ulla alia re, adhibebant. Hæc porrò communis eſt ſepeliendi Principes in multis regionibus Peruanis conſuetudo: tametſi in nonnullis ſit diverſa. Hiſpani multas ejuſmodi ſepulturas valdè divites invenerunt: ſed longè plures adhuc tectæ latent.

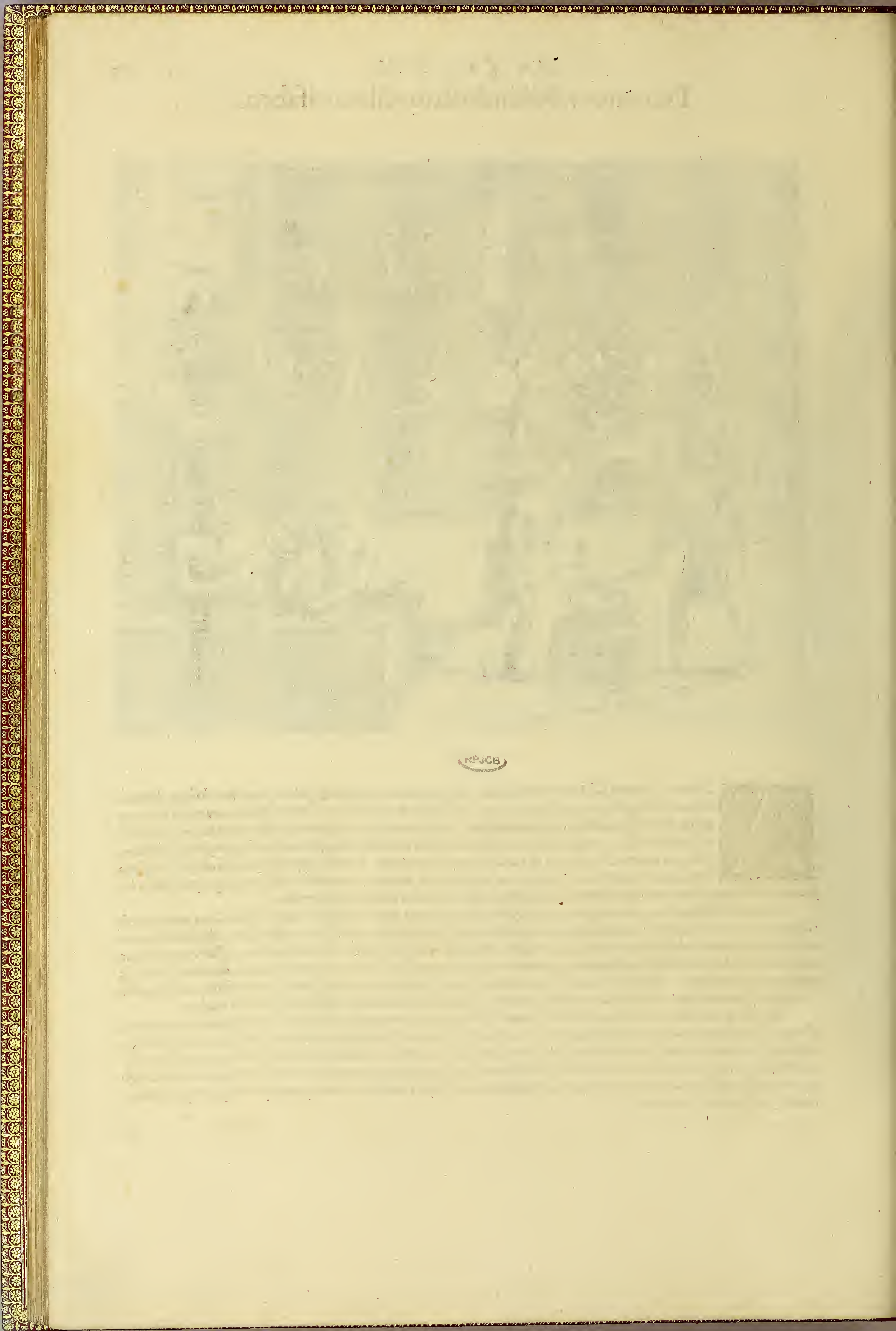
Peruanos valdè induſtrios eſſe aurifabros.

ANtequam Peruani ſub Ingarum imperium redigerentur, ea induſtria & politie quam nunc habent, deſtituebantur, ut ab ipſiſmet Incolis intelleximus. Sed poſtquam Ingæ, hoc eſt ſupremi illi Peruani regni Principes ipſis dominati ſunt, politiores & cultiores ſunt redditi. Nam Ingæ illi valdè delectabantur ornatiore ſupellectile, ſtatuis, & vaſis egregiè fabrefactis: eam ob cauſam aurifabrorum officinas variis regni ſui locis inſtituerunt, qui aurum & argentum in varias formas elaborarent. Et certè conſpecta ſunt vaſa ab ipſis fabrefacta tanta arte & induſtria, ut quotquot ea viderunt, non potuerint non admirari, eóque magis, quod pauca inſtrumenta habeant, & exiguum apparatum ad ea, quæ cum facilitate quadam elaborant, peragenda.

Occupato ab Hiſpanis eo regno, conſpecta ſunt elegantia & admiranda vaſa, de quibus (inquit Petrus Cieca primæ partis Chronici Peruani cap. 114.) ſileo, quoniam ipſe non vidi. Illud tamen (pergit) affirmare poſſum, conſpexiſſe me illos duorum æreorum fragmentorum, & duorum aut trium lapidum nigrorum adminiculo, vaſa, fonticulos, candelabra tam affabrè confeciſſe, ut noſtri aurifabri cum omnibus ſuis inſtrumentis ornatiora conficere vix poſſent. Ad metalla porrò liquanda, duntaxat fornacula utuntur ex luto conſtructa, in qua carbones poſiti incenduntur à viris circum fornaculam diſpoſitis, qui loco follium, arundinibus cavis flatu ignem excitant, ut materia urceis impoſita liqueſcat, quam deinde eximentes, fabrorum præfectis tradunt.

Guaynacapam tradunt in theſauris ſuis habuiſſe aureas ſtatuas Gigantum magnitudine, ſed intus inanes, ex auro præterea & argento conflatas formas quadrupedum, avium, arborum & herbarum in ſuo regno naſcentium, ſimiliter omnis generis piſcium, vel quos mare regnum ſuum alluens vel flumina per illud labentia alerent. Addunt inſuper, Ingas hortum quendam poſſediſſe in inſula quadam circa Punam, in quam navigabãt à curis ſoluti, ut genio indulgerent, cujus herbæ, flores, arbores ex auro & argento conflatæ eſſent. Hoc certum eſt, aurifabros iſtos, ſtatuas, idola, vaſa, clenodia, breviter quæcunque ab ipſis requirerentur, elaboraſſe, ad ſua templa exornanda.

In inſula Ferri, quæ una ex Canariis eſt, nullam eſſe aquam potui idoneam, præter eam, quæ ex unica arbore deſtillat.

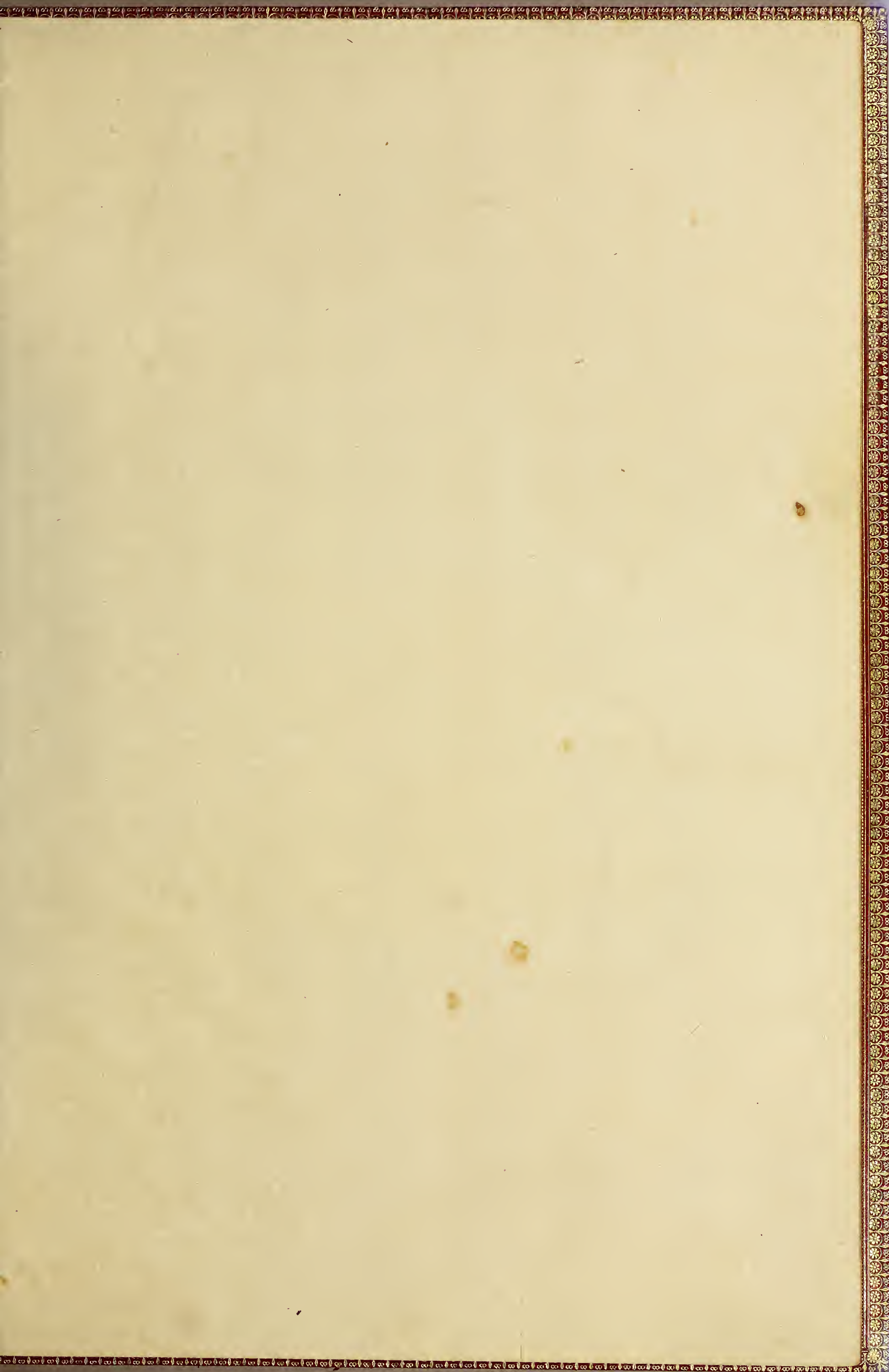

ADmirandum quoddam naturæ arcanum in Ferri inſula, è Canariis, quas Fortunatas nonnulli appellant, una obſervatum eſt, cujus omnes, qui de ea inſula ſcripſerunt recentiores, mentionem faciunt. Nempe iſtic arborem eſſe, quæ aquam potui idoneam ſubminiſtret, non modo totius illius inſulæ incolis, ſed ipſorum etiam pecoribus & armentis neceſſariam, quandoquidem alioqui careant & fluminibus, & lacubus, & fontibus & puteis, unde aquam potui aptam haurire poſſint. Eſt autem ea arbor, referentibus quibuſdam, mediocris altitudinis, folio juglandis, paulò tamen majore, cincta muro ad fontis normam ſtructo, ut aquam ex illa ſtillantem excipiat. Singulis enim diebus, binis horis ante lucem tegitur arbor denſa quadam nebula, donec exortus ſol ſuo calore nebulam diſcutiat & diſſolvat: toto autem illo tempore, quo nebula arborem inumbrat & obtegit, exſudat illa, atque ex trunco, ramis, & foliis multam aquam præbet, in lacunam illam circum arborem factam guttatim ſtillantem, quæ valdè ab excellentia, præſtantia & bonitate commendatur.

Occupata porrò ab Hiſpanis primum ea inſula, valdè admirabantur, ſe neque flumina, neque fontes, neque puteos invenire: interrogati autem incolæ, unde aquam peterent, reſpondebant, ſe pluvialem in quædam vaſa colligere ad uſum neceſſariam, prius tamen admiranda illa arbore arundinibus, & alia materia contecta, ut facilius Hiſpanos ejicerent, non reperientes aquam dulcem in tota inſula. Sed fraus detecta fuit à muliere, cum qua Hiſpanus quidam conſuetudinē habuit. Is rem, ut erat, ſtatim Tribuno ſuo aperit: ille ridere & fabulam cenſere: nihilominus, arborem detegere jubens, non fabulam, ſed rem veram eſſe experitur. Sed Primates incolæ, intelligentes à muliere proditum aquæ arcanum, clam illam tollendam curarunt. Oviedus etiam rem certam eſſe ſcribit, tametſi arborem vidiſſe negat, cum ter in eam inſulam appulerit, iter in Americam inſtituens.

Quidam pluvialiam Plinii eſſe cenſent, in qua ſcribit lib. 6. Naturalis hiſt. cap. 32. non eſſe aquam, niſi ex imbribus: Nonnulli verò ipſius Ombrion, in qua arbores ſimiles Ferulæ, ex quibus aquæ exprimātur, ex nigris amara, ex candidioribus potui jucunda.

F I N I S.

GAUDEO